

สัญญาเลขที่ RGNS 64 - 137
รายงานฉบับสมบูรณ์
ประจำปีงบประมาณ 2564

ชื่อโครงการ

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา
สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Development of community learning process by using research as a base for independent study
in Buddhism for students of Mahachulalongkornrajavidyalaya University

โดย

พระเจริญพงษ์ ธรรมทีโป, ดร.

พระมหาประกาศิต สิริเมธ, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา

วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

ภายใต้โปรแกรม 1 สร้างระบบผลิตและพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพ

แผนงาน ทุนพัฒนาศักยภาพในการทำงานวิจัยของอาจารย์รุ่นใหม่

เดือน พฤษภาคม 2566

แบบรายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ/โครงการย่อย การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์
ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Development of community learning process by using research as a base
for independent study in Buddhism for students of Mahachulalongkornrajavidyalaya University
ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี 2564 จำนวน 117,000 บาท
ระยะเวลาทำการวิจัย 1 ปี เดือน ดำเนินการวิจัยระหว่าง 1 มิถุนายน 2565 ถึง 31 พฤษภาคม 2566

1. หลักการและเหตุผล

การพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศพัฒนาแล้ว จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้จากการวิจัยและการสร้างนวัตกรรม (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2562) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 24 ว่าด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีแนวทางในวรรค 5 ระบุว่าผู้สอนต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ และความบางตอนใน วรรค 2 ว่า ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ วรรค 3 ว่า จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2562) จากแนวทางที่ว่ามานี้ สอดรับกับนโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. 2563-2570 มีประเด็นพัฒนาเกี่ยวกับการปรับบทบาทมหาวิทยาลัย มุ่งเน้นการส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยเป็นฟันเฟืองสำคัญสำหรับการสร้างคน สร้างองค์ความรู้ และการสร้างนวัตกรรม (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2562)

แผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระยะที่ 12 (2560-2564) ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 เกี่ยวกับการพัฒนางานวิจัยและนวัตกรรมให้มีคุณภาพ มุ่งเน้นพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมด้านพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์อื่น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) ความท้าทายของอาจารย์มหาวิทยาลัย และระบบอุดมศึกษาในปัจจุบัน คือการปรับบทบาท ให้การผลิตบัณฑิต และการวิจัย ตอบโจทย์ความต้องการของสังคม (วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่, ออนไลน์)

การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) เป็นกระบวนการพัฒนา ผู้เรียนให้สามารถใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ คิดค้นหาคำตอบ และส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะการเรียนรู้ของตนเองตลอดชีวิต ผู้สอนมีบทบาทจัดการเรียนรู้ โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญและเรียนตามศักยภาพของตนเอง ด้วยกระบวนการวิจัย ประกอบด้วย 1) การกำหนดปัญหา 2) การตั้งสมมติฐาน 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล 4) การวิเคราะห์ข้อมูล และ 5) การสรุปผล ซึ่งสามารถดำเนินการได้ 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน 2) ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ 3) ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน และ 4) ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ (มารุต พัฒนา, 2554 อ้างถึง สถาพร ภูผาใจ, 2553, สราวุธ ชัยยong, 2552, จริยา สมาคม, 2552, ดวงทิพย์ กริมนตรี, 2551, ภิญญาพัชญ์ กาวินคำ, 2549)

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา กำหนดขอบข่ายไว้ว่า ศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระที่สามารถประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนา โดยความเห็นชอบและควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา จากการจัดการศึกษาที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกแห่งได้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ตามรูปแบบการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) แต่ด้วยความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียนที่แตกต่างกัน ส่งผลให้ความสำเร็จในการจัดการศึกษารายวิชานี้มีความแตกต่างกัน

จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา มีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนและการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน แต่ยังไม่มีการวิจัยในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานสำหรับรายวิชาดังกล่าว โดยนำเอาแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมมาประยุกต์ใช้เป็นกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานควบคู่กับการศึกษาปัญหาอุปสรรคนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับผู้เรียนที่มีความสามารถในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ด้วยการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติการเรียนรู้จริงในชุมชนด้วยการเลือกประเด็นที่สนใจศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยในเรียนรู้ จึงทำให้ผู้วิจัยศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 2.2 เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 2.3 เพื่อประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ ดังมีประเด็นสำคัญตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
 2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ชุมชน
 3. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน
 4. แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
 5. การศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา
 6. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินประสิทธิผล
 7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 8. กรอบแนวคิดในการวิจัย
-

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอุ่น) แสดงทัศนะว่า การพัฒนาวิธีคิดไปสู่กระบวนการเรียนรู้ในเชิงสังเคราะห์และยกระดับไปสู่ชุดความรู้ ที่จะช่วยให้บุคคล และองค์กรให้เห็นภาพรวมของการเรียนรู้และ ค้นหาวิธีการใหม่กว่าอยู่เสมอ ผลลัพธ์ของการใช้ความรู้ ประสบการณ์ และวิธีคิดดี ๆ ก็คือ การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ (innovation) กล่าวคือ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากความไม่รู้ สู่อารมณ์อย่างเข้าใจ จากสภาพมีปัญหาลงไปสู่สภาวะไร้ปัญหา หรือจากทุกข์ไปสู่สุข¹

กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นเป็นกระบวนการจากการสั่งสมและประมวลพัฒนาข้อมูลหรือชุดประสบการณ์ขึ้นเป็นการเรียนรู้ ในการสร้างสรรค์ใหม่ โดยมีขั้นตอนการเรียนรู้ 3 ขั้นตอน² คือ

1. การรับรู้ (reception) เป็นขั้นตอนพื้นฐาน ที่บุคคลรับเอาข้อมูลข่าวสาร และองค์ความรู้ต่าง ๆ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลายซึ่งตนเองพบ ผ่านประสาทสัมผัสเข้ามาสั่งสมไว้เป็นประสบการณ์ของตนเอง

2. การเข้าใจ (comprehension) เป็นการที่บุคคลสามารถมองเห็นความหมายและความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของข้อมูลหรือความรู้ต่าง ๆ ที่ตนเองรับรู้หรือมีประสบการณ์มาในระดับที่สามารถอธิบายเชิงเหตุเชิงผลได้

3. การปรับเปลี่ยน (transformant) เป็นระดับของการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงวิธีคิด (conceptualization) การเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า (values) และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (behavior) ในสิ่งที่รับรู้และมีความเข้าใจแล้วเป็นอย่างดี

สนธยา พลศรี ได้สรุปขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ได้แก่³

ขั้นที่ 1 การจูงใจด้วยสิ่งเร้า (stimulus) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนได้รับการกระตุ้นเร้าให้รับการสัมผัส (sensation) ทำให้เกิดความสนใจและต้องการที่จะเรียนรู้

ขั้นที่ 2 การกำหนดจุดหมาย เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนกำหนดได้ว่า ผลของการเรียนรู้ในขั้นสุดท้ายของตนคืออะไร มีขอบเขตเพียงใด ซึ่งจะมีผลอย่างสำคัญต่อเนื้อหาสาระที่จะเรียนรู้และระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนรู้

ขั้นที่ 3 การรับรู้ เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนแปลความหมาย และการรับรู้ในสิ่งที่เรียนผ่านประสาทสัมผัสด้วยการพยายามทำความเข้าใจ การให้กระบวนการความคิด การจัดระบบความคิด การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การรับรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีประสบการณ์ในเรื่องที่จะเรียนรู้มาแล้ว มีความสามารถทางสมอง และมีสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้

ขั้นที่ 4 การทดลองนำไปใช้ เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนได้ทดลองหรือกระทำซ้ำ ๆ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของสิ่งที่รับรู้ในขั้นตอนที่ 3 ว่าสามารถนำไปใช้ได้เหมาะสมหรือไม่

ขั้นที่ 5 การเกิดความคิดรวบยอด (conception) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนนำผลจากการทดลองในขั้นตอนที่ 4 มาประเมินเปรียบเทียบ สิ่งใดที่แก้ปัญหาได้ดีที่สุด ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายได้มากที่สุดก็จะยอมรับมาใช้ สิ่งใดที่ยังไม่เหมาะสมก็นำไปปรับปรุงแก้ไข สิ่งใดที่เห็นว่าไม่เหมาะสมก็จะล้มเลิกไม่นำไปใช้อีก

¹พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอุ่น), **นวัตกรรมการเรียนรู้ คน ชุมชนและการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2548), หน้า 51.

²อรศรี งามวิทย์พงศ์, **กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง : จากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย**, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2549), หน้า 15.

³สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, 2550), หน้า 12.

ขั้นที่ 6 การเรียนรู้ เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่ผู้เรียนสรุปว่าสิ่งที่เรารู้นั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม และนำไปใช้จริงในชีวิต ซึ่งเป็นการบรรลุจุดมุ่งหมาย และประสบความสำเร็จในการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการทำงานของสมองในการรับรู้สิ่งเร้าต่าง ๆ และเป็นกระบวนการที่บุคคลพยายามสร้างความหมายของสิ่งเร้าหรือประสบการณ์ที่ตนได้รับเพื่อให้เกิดความเข้าใจในประสบการณ์นั้น ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นนำความรู้ไปใช้ได้ มีลักษณะดังต่อไปนี้⁴

1. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญา หรือกระบวนการทางสมอง ซึ่งบุคคลใช้ในการสร้างความเข้าใจหรือการสร้างความหมายของสิ่งต่าง ๆ ให้กับตนเอง

2. การเรียนรู้เป็นงานเฉพาะตนหรือเป็นประสบการณ์ส่วนตัว ที่ไม่มีผู้ใดเรียนรู้ หรือทำแทนกันได้

3. การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม เนื่องจากบุคคลอยู่ในสังคมซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงสามารถกระตุ้นการเรียนรู้ และขยายขอบเขตของความรู้ด้วย

4. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ ทั้งจากความคิด และการกระทำ การปฏิบัติ การแก้ปัญหา การศึกษาวิจัยต่าง ๆ

5. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ตื่นตัว สนุก และทำให้ผู้เรียนรู้รู้สึกผูกพัน และเกิดความใฝ่รู้

6. การเรียนรู้อาศัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สามารถเอื้ออำนวยให้ผู้บุคคลเกิดการเรียนรู้ที่ดีที่สุด

7. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ทุกสถานที่ ทุกเวลา ทั้งในโรงเรียนครอบครัวและชุมชน

8. การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การเรียนรู้จะส่งผลต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งทางด้านเจตคติ ความรู้สึก ความคิดและการกระทำ เพื่อดำรงชีวิตอย่างปกติสุขและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

9. การเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต บุคคลต้องเรียนรู้อยู่เสมอ เพื่อการพัฒนาชีวิตจิตใจของตนเอง การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงเป็นกระบวนการที่ยั่งยืน ช่วยให้ผู้บุคคล และสังคมมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

สีลาภรณ์ นาครทรรพ ได้กำหนดลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ไว้ 4 ประการ ดังนี้⁵

1. เป็นกระบวนการกลุ่ม (group process) โดยคนในชุมชนแต่ละคนได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน วิจารณ์ปัญหาและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

2. เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (active leaning) เป็นการแสวงหาแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน การเรียนรู้จึงมีการเกิดขึ้นเป็นพลวัต เกิดจากการร่วมกันแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหาล้วนนำไปปฏิบัติจริงแล้วนำเสนอเพื่อทบทวนหาวิธีการที่เหมาะสมหรือดีที่สุดเพื่อแก้ไขปัญหาลงไป

3. เป็นการเรียนรู้ปัญหาในชีวิตจริง (problem oriented) เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริง เมื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาร่วมกันในชุมชนแล้วจะทำให้เพิ่มความมั่นใจในศักยภาพของคนในชุมชนเพราะคนในชุมชนจะเป็นผู้รู้ปัญหาเป็นอย่างดี และมีประสบการณ์จากปัญหาในชีวิตจริงเป็นการเรียนรู้ที่ใกล้ตัวอยู่แล้ว จึงเรียนรู้ได้ง่าย และมีประสิทธิภาพ

⁴ทิตินา แชมมณี, กระบวนการเรียนรู้ : ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหาข้อข้องใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 11-12.

⁵สีลาภรณ์ นาครทรรพ, การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2553), หน้า 61-67.

4. เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ของคนเป็นแนวราบมากกว่าเป็นแนวตั้ง เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายระหว่างองค์กรหรือชุมชนต่อชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และติดต่อสื่อสารถึงกันเป็นระยะ

เห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ทั้ง 4 ลักษณะ คือ กระบวนการกลุ่ม (group process), การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (active learning), การเรียนรู้ปัญหาในชีวิตจริง (problem oriented) และการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย สามารถใช้กระบวนการเรียนรู้ทุกลักษณะที่กล่าวมาในการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ผู้เรียนสนใจ โดยเป็นการดำเนินการควบคู่กันไป จะใช้กระบวนการเรียนรู้ลักษณะใดเป็นตัวนำหรือเป็นหลักก็ให้เหมาะสมเข้ากับประเด็นที่ต้องการเรียนรู้ เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเกิดผลของการรู้ คือ เกิดความรู้ ความเข้าใจในสาระต่าง ๆ รวมถึง การพัฒนาวิคิดไปสู่กระบวนการเรียนรู้ในเชิงสังเคราะห์ และยกระดับไปสู่ชุดความรู้ ที่จะช่วยให้บุคคลและองค์กรได้เห็นภาพรวมของการเรียนรู้และค้นหาวิธีการใหม่กว่าอยู่เสมอ

2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ชุมชน

2.1 ความหมายของการเรียนรู้ชุมชน

นักวิชาการและนักบริหารงานพัฒนาให้ความหมาย “การเรียนรู้ชุมชน” ไว้หลายประการ โดยมุ่งเน้นถึงการเข้าไปศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในสภาพต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งทางด้านกายภาพ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนที่แตกต่างกันไป

ชยันต์ วรรณระภูติ กล่าวถึงการเรียนรู้ชุมชนว่า เป็นการศึกษและอธิบายอย่างเป็นระบบว่า ชุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิตหรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร ชุมชนมีองค์ความรู้ที่ได้สะสมมาอย่างไร มีวิธีการ มีศักยภาพอย่างไรในการแก้ปัญหาและมีปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและรูปแบบของความสัมพันธ์ ข้อมูลเหล่านี้ถ้าสามารถเก็บรวบรวมได้ ก็จะนำมาซึ่งความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลง และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง⁶

ธนพรรณ ธาณี กล่าวถึง ความหมายของการเรียนรู้ชุมชนใน “การเรียนรู้ชุมชน” ว่าหมายถึง กระบวนการที่จะทำให้นักพัฒนาสามารถวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนาได้ ซึ่งการศึกษาชุมชนจะมีความหมายตรงกันนั้น นักพัฒนาจะต้องยอมรับในแง่ที่ชุมชนแต่ละชุมชนมีความแตกต่างในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้เข้าใจลักษณะของแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง⁷

มงคล พนมมิตร และชาติชาย รัตนศิริ กล่าวถึง การเรียนรู้ชุมชนว่า หมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนเข้าไปทำความเข้าใจกับชุมชนก่อนที่จะลงมือทำงานร่วมกับชุมชนนั้น ๆ ซึ่งถือเป็นหัวใจใน

⁶ชยันต์ วรรณระภูติ, “การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย” คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536).

⁷ธนพรรณ ธาณี, การศึกษาชุมชน, (ขอนแก่น : ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540).

การเริ่มต้นของงานพัฒนาทุก ๆ ด้าน เพราะถ้าไม่รู้จักไม่เข้าใจชุมชนอย่างเพียงพอ เป้าหมายและทิศทางการทำงานของเราก็จะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน⁸

จิตติ มงคลชัยอรัญญา ได้กล่าวไว้ในเอกสารเกี่ยวกับ “การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนา” ว่า หมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนหรือผู้มีอาชีพอื่น เข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่าชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้าง มีคุณลักษณะทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การเรียนรู้อย่างไร มีสถานการณ์ใดเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างไร มีความคิดเห็นต่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเขาอย่างไร มีปัญหาความเดือดร้อนอย่างไร มีความต้องการที่จะแก้ไขปรับปรุงหรือไม่ มีศักยภาพในชุมชนอะไรบ้าง เช่น ผู้นำกลุ่มหรือการรวมตัวที่เข้มแข็ง เป็นต้น และได้สรุปถึงการศึกษาชุมชนที่มีประสิทธิภาพว่าต้องนำมาซึ่งความรู้ เรื่องพื้นที่ สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนกับความเข้าใจเรื่องของคนในชุมชนว่าเขามีแบบแผนในการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ใด ๆ เพื่อให้สามารถระบุปัญหา และกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหานั้นได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งประเมินศักยภาพต่าง ๆ ของชุมชนได้ อันจะนำมาซึ่งการกำหนดโครงการกิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา โดยทั้งที่ชุมชนเสนอเองและจากการวิเคราะห์ของผู้ศึกษา⁹

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า การเรียนรู้ชุมชน คือ กระบวนการในการเข้าไปศึกษาเรียนรู้ ทำความเข้าใจเรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่งในด้านต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ ความเป็นอยู่ ระบบวิถีคิด การทำงาน ความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนปัญหาและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอดีต สถานการณ์ปัจจุบัน และการคาดการณ์ในอนาคต

2.2 ประเภทของการเรียนรู้ชุมชน

ธนพรธณ ธาณี กล่าวถึงประเภทของการเรียนรู้ชุมชนไว้ ดังนี้¹⁰

1. การจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการนำความรู้ไปใช้ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ
 - 1.1 การเรียนรู้ชุมชนแบบหาความรู้พื้นฐานทั่วไป เป็นการเรียนรู้ชุมชนเพื่อหาข้อเท็จจริงทั่วไปภายในชุมชน
 - 1.2 การเรียนรู้ชุมชนแบบทดสอบความรู้เดิม เป็นการเรียนรู้ชุมชนในลักษณะที่ต้องการทดสอบความรู้ต่าง ๆ ให้เกิดความรู้ที่น่าเชื่อถือมากขึ้น
 - 1.3 การศึกษาแบบนำไปใช้ในงานพัฒนา เพื่อหาข้อเท็จจริงภายในชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ไปใช้ในงานพัฒนาและการวางแผน
2. การจำแนกตามเนื้อหาของข้อมูลที่จะนำไปใช้ ได้แก่
 - 2.1 การเรียนรู้ชุมชนแบบข้อมูลโดยละเอียด โดยเป็นการศึกษาเพื่อต้องการหาข้อมูลรายละเอียดทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง การศึกษาประเภทนี้จะนำข้อมูลไปวางแผนในอนาคต เป็นแนวทางในการพัฒนา และมีระยะเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลนาน

⁸มงคล พนมมิตร และชาติชาย รัตนศิริ, “การวิจัยชุมชน.” ใน เอกสารประกอบโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน, (เชียงใหม่ : สำนักงาน ปปส. ภาคเหนือ. 2540).

⁹จิตติ มงคลชัยอรัญญา, การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2540).

¹⁰ธนพรธณ ธาณี, การศึกษาชุมชน, 2540.

2.2 การเรียนรู้ชุมชนแบบข้อมูลเฉพาะหรือข้อมูลคร่าว ๆ เป็นการเรียนรู้ชุมชนที่ต้องการข้อมูลบางเรื่องที่จะนำไปใช้ในการวางแผนเกี่ยวกับชุมชน เพื่อนำไปลงมือปฏิบัติงานพัฒนาพื้นที่

3. การจำแนกตามวิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่

3.1 การเรียนรู้ชุมชนแบบสำรวจ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงปริมาณ เช่น การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม

3.2 การเรียนรู้ชุมชนแบบการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด โดยวิธีการเก็บรวบรวมในเชิงคุณภาพ เช่น การใช้แนวทางในการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบลึกซึ้ง โดยที่ได้เข้าไปเรียนรู้ชุมชนอย่างมีการสังเกตการณ์อย่างต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

3.3 การเรียนรู้ชุมชนแบบเอกสาร คือการเรียนรู้ชุมชนจากข้อมูลที่มีการบันทึก

3.4 การเรียนรู้ชุมชนแบบอื่น ๆ โดยการใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลอื่น ๆ เช่น การใช้แบบประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน การสนทนากลุ่ม เป็นต้น

4. การจำแนกตามวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

4.1 การเรียนรู้ชุมชนแบบปริมาณ ที่ต้องใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ เป็นการเสนอข้อมูลตั้งแต่พื้นฐานทั่วไปในลักษณะของตัวเลขสถิติต่าง ๆ จนถึงการใช้การวิเคราะห์สถิติขั้นสูง

4.2 การเรียนรู้ชุมชนแบบคุณภาพ ที่มีการเสนอข้อมูลในลักษณะของการอธิบาย พรรณนาเนื้อหาโดยละเอียด จากข้อมูลที่ได้จากการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดในชุมชนเป็นระยะเวลาสั้น

5. การจำแนกตามผู้กระทำการศึกษา ได้แก่

5.1 การเรียนรู้ชุมชนแบบกระทำการคนเดียว

5.2 การเรียนรู้ชุมชนแบบการกระทำเป็นกลุ่ม

6. การจำแนกตามทัศนคติของผู้ศึกษา ได้แก่

6.1 การเรียนรู้ชุมชนโดยบุคคลภายนอกชุมชน

6.2 การเรียนรู้ชุมชนโดยบุคคลภายในชุมชน

จากการแบ่งประเภทของการเรียนรู้ชุมชน สรุปได้ว่า การเรียนรู้ชุมชนสามารถแบ่งเป็น 6 ประเภท ได้แก่ (1) การจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการนำความรู้ไปใช้ (2) การจำแนกตามเนื้อหาของข้อมูลที่จะนำไปใช้ (3) การจำแนกตามวิธีการเก็บข้อมูล (4) การจำแนกตามวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล (5) การจำแนกตามผู้กระทำการศึกษา (6) การจำแนกตามทัศนคติของผู้ศึกษา ซึ่งแต่ละประเภทก็มีความหมายหลากหลายรูปแบบ ซึ่งการเรียนรู้ชุมชนที่ดีและมีความเหมาะสมนั้น น่าจะมีการศึกษาด้วยวิธีการที่หลากหลาย มีการผสมผสานหลายรูปแบบ เนื่องจากแต่ละแบบมีข้อดี และข้อจำกัดด้วยกัน และถ้าผสมผสานได้หลายรูปแบบ ผลการเรียนรู้ชุมชนในประเด็นนั้น ๆ ก็ย่อมจะมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

2.3 แนวคิดในการเรียนรู้วิเคราะห์ชุมชน

ชยันต์ วรรธนะภูติ กล่าวถึงกรอบคิดในการเรียนรู้ชุมชน และการเปลี่ยนแปลง ว่าต้องมีความเข้าใจในด้านต่าง ๆ คือ ความคิดพื้นฐานในการเรียนรู้ชุมชน คือ การมีกรอบในการศึกษาเพื่อความรู้เท่าทันสภาพชุมชนที่มีเปลี่ยนแปลง มีความเข้าใจในฐานะและความหมายของชุมชนหมู่บ้าน มีข้อพิจารณาในการเรียนรู้ชุมชน และการศึกษากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งกรอบแนวคิดเหล่านี้ เป็นหลักการพื้นฐานเป็นเครื่องมือ และข้อสังเกตทางทฤษฎี ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ และเป็นเครื่องมือส่วนหนึ่งในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม โดยนักสังคมศาสตร์ที่ศึกษากการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องอาศัยกรอบคิดทาง

ทฤษฎี ซึ่งมักจะแบ่งออกเป็น 2 แนวใหญ่ คือ กรอบคิดทางทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ และกรอบแนวคิดทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมือง นอกจากนี้ยังต้องอาศัยปัจจัยและเงื่อนไขอื่นอีกในการเรียนรู้ชุมชน คือ มีความคิดพื้นฐาน ว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อน หลากหลาย และปรากฏการณ์สังคมที่หลากหลายนี เป็น ปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะ เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ¹¹

การเรียนรู้ชุมชน ก็คือการศึกษาชุมชนที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบเวลาและสถานที่ที่บุคคลผู้นั้นสนใจ โดย อาศัยแนวความคิด ทฤษฎี เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหมายและสามารถอธิบาย ปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นได้ ดังนั้น การเรียนรู้ชุมชนหรือปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อ ต้องการที่จะอธิบายกระบวนการ เงื่อนไข กลไกในการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งนักวิชาการได้พยายามพัฒนาวิธี การศึกษาขึ้นมาศึกษาเพิ่มเติม นอกจากแนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

นักวิชาการมานุษยวิทยา ได้กำหนดหลักการเบื้องต้นขึ้น ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมไว้ 4 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. ถือว่าปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมมี 2 ระดับ คือ ปรากฏการณ์ที่อยู่ในระดับผิวหน้า ซึ่งเป็นสิ่งสังเกตเห็น พรรณนาหรือจำแนกปรากฏการณ์เหล่านี้ให้เห็นเป็นหมวดหมู่อย่างมีความหมายได้ โดย หลักการแล้วการพรรณนาปรากฏอย่างละเอียดจะช่วยให้เข้าใจสภาพการดำรงอยู่และกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้น ตลอดจนความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ ยิ่งอธิบายมากเท่าใด ยิ่งเข้าใจปรากฏการณ์มากขึ้นเท่านั้น ใน ลักษณะที่สองปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์ผิวหน้า คือ พยายามที่จะศึกษาปรากฏการณ์ ค้นหา สาเหตุที่อยู่เบื้องหลังหรือที่ลึกลงไป เป็นการมองหาสาเหตุไม่ว่าจะเป็นทางด้านชีวภาพหรือทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อเข้าใจปรากฏการณ์เบื้องหลัง เพื่อหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่างในเชิงเหตุผลหรือที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันทาง ประวัติศาสตร์เบื้องหลังที่มา เป็นต้น ซึ่งเป็นการศึกษาหาความเป็นจริงทางสังคมในทุกด้าน

2. นักวิชาการมองปรากฏการณ์ทางสังคมว่า เป็นปรากฏการณ์ที่มีความสลับซับซ้อน มีมิติด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยการมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่าง สัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่นหรือเป็นการมองอย่างองค์รวมรอบด้านสัมพันธ์กันทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง เป็นการมองเพื่อทราบและเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์นั้นกับ ปรากฏการณ์อื่น ๆ ว่ามีอยู่อย่างไร

3. โดยเหตุที่ความหมายของปรากฏการณ์ในสังคมหนึ่งถูกกำหนดขึ้นและเข้าใจความหมายรู้กันใน กลุ่มคน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมเดียวกัน ดังนั้น นักมานุษยวิทยาจึงต้องตั้งคำถามว่า ความจริงที่เห็น เป็นความจริงของใคร ความเป็นจริงในสายตาของคนในสังคมที่ถูกศึกษาย่อมจะแตกต่างไปจากความเป็นจริงใน สายตาของผู้ศึกษา ดังนั้นการยอมรับความเป็นจริงทางสังคมถูกสร้างและกำหนดโดยคนในสังคม การแสวงหาความ เป็นจริง และความหมายของสังคมย่อมจะต้องอาศัยกฎเกณฑ์หรือรหัสของคนในสังคมนั้นเป็นเครื่องตัดสิน และ ช่วยอธิบายทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาชุมชนหรือนักวิจัยย่อมมีฐานะทางชนชั้นที่แตกต่างออกไป และเป็นคนนอกจากสังคม อื่นที่มีบรรทัดฐานแตกต่างกัน ซึ่งถ้าหากไม่ระวังแล้ว ผู้ศึกษามักจะใช้เกณฑ์ของตนเป็นเครื่องตัดสินหรืออธิบาย ปรากฏการณ์นั้น และย่อมทำให้การศึกษาแบบนี้ไม่สามารถสะท้อนความเป็นจริงของสังคมนั้นได้ ดังนั้น จึงต้องมีการศึกษาชุมชนในลักษณะของการมีส่วนร่วมมากขึ้น

¹¹ชยันต์ วรรธนะภูติ, “การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย” คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536).

4. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม ย่อมต้องอาศัยการเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่ง ๆ แตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร มิติของการเปรียบเทียบย่อมช่วยให้ผู้ ศึกษาสามารถหาข้อสรุปเชิงสากลเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นได้ โดยการเปรียบเทียบสังคมมากกว่าหนึ่งแห่ง การ เปรียบเทียบข้อเหมือนหรือข้อแตกต่าง และการศึกษาโดยการให้รายละเอียดเกี่ยวกับบริบทหรือเงื่อนไขของ สังคม นั้น จะช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์นั้นอย่างชัดเจนมากขึ้น

กาญจนา แก้วเทพ ได้เสนอหลักการวิเคราะห์และเรียนรู้ชุมชนที่มีแนวทางเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการ วิเคราะห์ คือ¹²

1. ต้องมีมิติทางด้านประวัติศาสตร์ กล่าวคือมองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลง คลี่คลายมาได้อย่างไร และอะไรเป็นปัจจัยกำหนดการเปลี่ยนแปลง

2. การวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้าง คือการวิเคราะห์ที่อยู่บนพื้นฐานความเข้าใจที่ว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่หากเกิดขึ้นอย่างมีระบบระเบียบโครงสร้างที่แน่นอน มีองค์ประกอบย่อยของ เหตุการณ์นั้น มีกลไก และเงื่อนไขที่สืบทอดเหตุการณ์นั้น

3. วิเคราะห์/สำรวจปัญหา ความสามารถ และศักยภาพทั้งหมดในการแก้ไขปัญหา

4. เครือข่าย กลไกเงื่อนไขที่เสริมสร้างสืบทอดหรือทำลายเหตุการณ์นั้น ๆ

จากการสังเคราะห์การจัดการเรียนรู้ชุมชนของชยันต์ วรรธนะภูติ และ กาญจนา แก้วเทพ ผู้วิจัยได้ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ชุมชน ดังนี้

1. วัฒนธรรมดั้งเดิม คือการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในชุมชนนั้น ๆ

2. ริเริ่มการแปรเปลี่ยน คือ การศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

3. เรียนรู้ผลกระทบ คือ การเตรียมรับสภาพผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมและ วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

4. ค้นพบการพัฒนา คือ แนวทางการพัฒนาและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

2.4 เครื่องมือวิเคราะห์ชุมชน

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ¹³ ได้พัฒนาแนวคิด การปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ภายใต้แนวคิดที่ว่า ทุกคนสามารถเริ่มต้นพัฒนาสังคมได้โดยเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ เพียงจุดเดียว ซึ่งเป็นโครงการขนาดเล็ก แต่มีผลเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น ๆ อีกมาก โดยประกอบด้วย “๓ I” คือ Ideation Implementation และ Impact ระดับที่ 1 นวัตกรรมจากฐานความคิด (Ideation Innovation) ระดับ ที่ ๒ นวัตกรรมจากการปฏิบัติ (Implementation Innovation) ระดับที่ ๓ นวัตกรรมจากผลที่เกิดขึ้น (Impact Innovation) เป็นกระบวนการคิดสิ่งใหม่ (Ideation) กระบวนการบ่มเพาะ (Incubation) เพื่อคิดค้นทดลองจนพบ สิ่งที่ต้องการ และกระบวนการนำไปใช้ให้เกิดผล (Implementation) ก่อให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้อย่าง แพร่หลาย จากแนวคิดสำคัญของเรื่องนี้ กล่าวได้ว่า เป็นการจัดการกระบวนการในการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนา ชุมชน ซึ่งนำเอาวิธีวิทยาการวิจัยเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เพื่อพัฒนา ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

¹²กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการ พัฒนา, 2538), หน้า 38.

¹³พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ, คู่มือปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” (Cap-Corner Stone Project), (นครปฐม : สาละพิมพ์การ, 2563), หน้า 1-45.

ระยะที่ 1 จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือ การระดมสมอง”

จุดเน้นของการระดมสมอง ออสบอร์น ได้กำหนดไว้ 4 ประการ ได้แก่

(1) เน้นให้มีการแสดงความคิดเห็นออกมา (Expressiveness) สมาชิกทุกคนต้องมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ในการที่จะแสดงความคิดเห็นใด ๆ ออกมาจากจิตใจ โดยไม่ต้องคำนึงว่าจะจะเป็นความคิดที่แปลกประหลาด กว้างขวาง ล้ำสมัย หรือเพ้อฝันเพียงใด

(๒) เน้นการไม่ประเมินความคิดในขณะที่กำลังระดมสมอง (Non-evaluative) ความคิดที่สมาชิกแสดงออกต้องไม่ถูกประเมินไม่ว่ากรณีใด ๆ เพราะถือว่า ทุกความคิดมีความสำคัญ ห้ามวิพากษ์วิจารณ์ความคิดผู้อื่น การแสดงความคิดเห็นหักล้าง หรือครอบงำผู้อื่นจะทำลายพลังความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่ม ซึ่งส่งผลทำให้การระดมสมองครั้งนั้นเปล่าประโยชน์

(๓) เน้นปริมาณของความคิด (Quantity) เป้าหมายของการระดมสมองคือต้องการให้ได้ความคิดในปริมาณมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แม้ความคิดที่ไม่มีทางเป็นจริงก็ตาม เพราะอาจใช้ประโยชน์ได้ในแง่การเสริมแรง หรือการเป็นพื้นฐานให้ความคิดอื่นที่ใหม่และมีคุณค่ายิ่งมีความคิดใหม่ๆ เกิดขึ้นมากเพียงใดก็ยังมีโอกาสค้นพบวิธีการแก้ปัญหาที่ดี

(๔) เน้นการสร้างความคิด (Building) การระดมสมองเกิดขึ้นในกลุ่ม ดังนั้นสมาชิกสามารถสร้างความคิดขึ้นเองโดยเชื่อมโยงความคิดของเพื่อนในกลุ่มโดยใช้ความคิดของผู้อื่นเป็นฐานแล้วขยายความเพิ่มเติมเพื่อเป็นความคิดใหม่ของตนเอง

ระยะที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา การออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต

(1) การสำรวจ (Survey)

การสำรวจ ทำโดยสร้างแบบสำรวจที่กำหนดคำถามเพื่อค้นหาข้อมูล หรือความเห็นที่ต้องการ เป็นการศึกษาปัญหาอย่างกว้าง ๆ เป็นการสำรวจหาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงหรือลักษณะทั่ว ๆ ไปของสิ่งที่ทำการวิจัย แบ่งได้เป็น ๕ แบบ คือ

1) การสำรวจสภาพทั่ว ๆ ไป ด้านสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ทางกายภาพ ด้านบุคคล ด้านสังคม ฯลฯ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุง วางแผน หรือบริหารจัดการวางแผนการพัฒนา

๒) การวิเคราะห์งาน เป็นการสำรวจสภาพการทำงาน ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพของบุคลากรในการทำงาน คุณภาพของงาน ฯลฯ เพื่อช่วยในการปรับปรุงหรือจัดงานให้เป็นระบบ จัดวางตัวบุคลากรให้เหมาะสมกับบทบาทและตำแหน่ง

๓) การวิเคราะห์เอกสาร เป็นการสำรวจสภาพความเป็นจริงของเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยอาศัยเอกสารหรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นหลักฐาน เป็นการวิจัยที่มุ่งสำรวจข้อบกพร่องของเนื้อหา กิจกรรม โครงสร้างของหลักสูตร บทเรียน ตำรา กฎหมาย ระเบียบราชการ คำสั่ง เป็นต้น เพื่อช่วยในการปรับปรุงให้เหมาะสมต่อไป ทั้งยังทำให้ทราบแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย

๔) การสำรวจประชามติ เป็นการสำรวจความคิดเห็นและความนิยมของประชากรส่วนใหญ่ เครื่องมือที่ใช้มักนิยมใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประอบการสัมภาษณ์ (Interview) การสำรวจประชามติใช้มากในวงการเมือง การตลาด และธุรกิจต่าง ๆ การวิจัยประเภทนี้จะต้องระมัดระวังมากเป็นพิเศษในเรื่องของการเลือกกลุ่มตัวอย่าง วิธีการสุ่มตัวอย่าง และขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

๕) การสำรวจชุมชน (Community survey) เป็นการสำรวจลักษณะของประชากร ชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ เจตคติของประชากร และสิ่งแวดล้อม เช่น เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ ขนาดครอบครัว การเกิด การตาย ขนบประเพณีวัฒนธรรม สุขภาพ อนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา การปกครอง กฎหมาย ความเชื่อ ความคิดเห็น เป็นต้น การวิจัยชนิดนี้มุ่งนำข้อเท็จจริงนั้น ๆ มาประกอบการตัดสินใจในการปรับปรุงหรือแก้ปัญหาของชุมชนนั้นนั่นเอง

(๒) การสัมภาษณ์ (interview)

“การสัมภาษณ์ (interview)” เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลแบบเผชิญหน้ากัน ลักษณะของการสัมภาษณ์จะเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทำหรือความสัมพันธ์กันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ทำให้ทราบลักษณะทั่วไปของบุคลิกภาพ ทักษะ ค่านิยม และอื่น ๆ จากการแสดงอารมณ์หรือพฤติกรรมออกมาระหว่างการสัมภาษณ์ ลักษณะของการสัมภาษณ์ที่ดีควรต้องคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

1. ผู้สัมภาษณ์ อาจจะเป็นผู้ศึกษาและหรือบุคคลอื่นที่ผู้ศึกษาได้คัดเลือกเป็นผู้สัมภาษณ์ ซึ่งจำเป็นต้องมีการได้รับการฝึกฝนวิธีการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ได้ถูกต้องของเรื่องที่จะทำการศึกษาอย่างละเอียด เพื่อให้สามารถจะซักถาม ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบตามวัตถุประสงค์ได้ถูกต้อง

๒. ผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นบุคคลที่สำคัญในการให้ข้อมูลที่แท้จริง ปัจจัยสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณีของผู้ให้สัมภาษณ์ ย่อมมีผลต่อการตอบคำถามตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยมของผู้สัมภาษณ์ อาจจะทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถที่จะแสดงออกในการตอบคำถาม หรือไม่กล้าที่จะตอบคำถาม เช่น หากการศึกษาเรื่องการวางแผนครอบครัว ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นสตรีอาจจะอายไม่กล้าตอบ ซึ่งเป็นไปตามวัฒนธรรมของชุมชน

(๓) การสังเกตการณ์ (Observation)

“การสังเกตการณ์ (Observation)” เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลอีกอย่างหนึ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพนิยมกัน ซึ่งจะต้องอาศัยการฝึกฝนวิธีการสังเกตการณ์นั้นเพื่อที่จะเข้าใจลักษณะธรรมชาติและขอบเขตของการ เกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคม และพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม ดังนั้นการสังเกตการณ์จึงต้องอาศัยการสังเกตด้วยตา หู สัมผัส ที่สามารถจะทำการสังเกตการณ์ได้ ซึ่งประเภทของการสังเกตการณ์ แบ่งออกได้ ๒ ประเภทดังนี้

1. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษา เช่น ศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

๒. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Non-Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษาเป็นเพียงเข้าไปเฝ้าพฤติกรรมทางสังคม เช่น การสังเกตการณ์เด็กกำลังเล่นเกมต่าง ๆ ผู้ศึกษาเข้าไปดูพฤติกรรมของเด็กที่กำลังเล่นเกมเหล่านั้น

ระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา

การพัฒนาโจทย์วิจัยการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญและเป็นหัวใจของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวชี้วัดว่างานวิจัยนั้นจะเกิดขึ้นมาได้หรือไม่และเมื่อทำแล้วจะมีขอบเขตขนาดไหนมีทิศทางอย่างไร เกิดผลกระทบอะไร มากน้อยแค่ไหนซึ่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีเป้าหมายอยู่ที่ผู้รับประโยชน์โดยตรงจากงานวิจัย คือ ชาวบ้านในชุมชน/ท้องถิ่นวิจัยโดยอาศัย ฐานคิด/ วิธีคิดเป็นหลักการอย่างน้อย ๔ ประการ

1. โจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน

๒. โจทย์วิจัยนั้นต้องมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ

๓. โจทย์วิจัยต้องยกระดับทักษะการแก้ปัญหาของชาวบ้านผ่านการศึกษาค้นคว้าข้อมูล (ไม่ใช่การปฏิบัติการ โดยไม่ค้นหาข้อมูลก่อน)

๔. ทุกคนที่เข้าร่วมมีความเข้าใจต่อโจทย์วิจัยอย่างชัดเจน

ระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำวิจัยเพื่อสังคมที่สำคัญ โดยการเริ่มจากคำถามว่าทำไมงานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกิดจากนักวิชาการจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนได้จริงอย่างยั่งยืน แนวทางการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมจึงถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นนักวิจัยทำวิจัยแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เริ่มตั้งแต่การตั้งโจทย์วิจัยซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการจัดการภัยพิบัติ ปัญหาด้านการจัดสวัสดิการ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ปัญหาการทำบัญชีกองทุนต่างๆ ในชุมชน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยเพื่อการพัฒนาพัฒนาสังคมให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา ต้องการแก้ปัญหาและเป็นผู้ที่จะใช้ผลงานวิจัยเป็นผู้ร่วมกันตั้งโจทย์วิจัย โดยผ่านกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนหลายครั้งจนกว่าจะตกผลึกในการถกเถียงและเห็นภาพของปัญหาที่คมชัดร่วมกันแล้วนักวิจัยชาวบ้านก็เป็นผู้ที่ลงมือทำวิจัยค้นหาคำตอบเอง โดยการทดลอง ประเมินสรุปทดลองซ้ำอย่างเป็นขั้นตอนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ต่างจากกระบวนการทดลองของนิสิต นักวิจัย และอาจารย์ในมหาวิทยาลัย โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่ค้นพบในชุมชน

โดยมีกระบวนการของ “CCS” สรุปได้ดังนี้

ระยะที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน

เทคนิคการถอดบทเรียนที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มี ๔ เทคนิคคือ การทบทวนระหว่างการปฏิบัติ (After Action Review technique:AAR) เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique) และอีก ๒ เทคนิคการถอดบทเรียน ที่ประยุกต์มาจากทฤษฎีการประเมินผลโครงการก็คือ เทคนิคการประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement : PM) และเทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping : OM) ดังตารางต่อไปนี้

เทคนิค	แนวทาง	จุดเด่น
การทบทวนระหว่างการปฏิบัติ (After Action Review technique: AAR)	ผิดพลาดได้ แต่ต้องไม่ผิดพลาดซ้ำ/ตีเหล็กตอนร้อน คำถาม ๓ ชุด ให้ได้ข้อสรุปที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ จริง - ชุดแรก เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นให้ตรงกัน - ชุดสอง เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และ สร้างความเข้าใจถึงที่มาของปรากฏการณ์	- ทำในระหว่างดำเนินโครงการง่าย เหมาะสำหรับการเริ่มต้นสร้างวัฒนธรรม การเรียนรู้ในบุคคล/องค์กร - ทำได้บ่อยๆ ใช้เวลาไม่นาน - เลือกลงได้ ถอดเป็นประเด็น หรือราย กิจกรรม

เทคนิค	แนวทาง	จุดเด่น
	- ชูดสาม เพื่อการคิดค้นวิธีการที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง	
เทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping: OM)	- ใช้ผลประเมินเป็นเครื่องมือในการกำหนดประเด็นการถอดบทเรียน ๓ ขั้นตอนในการถอดบทเรียน - ชั้นแรก ทบทวนแผนงานโครงการและเกณฑ์ชี้วัด ความก้าวหน้าโครงการ ให้เห็นความคาดหวังและความจริงที่เกิดขึ้นตรงกัน - ชั้นสอง วิเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (หนุน ขวาง ใน นอก) - สุดท้าย กำหนดแนวทางทำต่อไปให้ดีขึ้น	- ถอดบทเรียนระหว่างดำเนินงาน - ให้นำหนักกับคุณภาพการทำงานและการพัฒนาการของพฤติกรรม - ต้องใช้กับงานใช้ระบบการติดตามประเมินผลตามหลักการของแผนที่ผลลัพธ์เท่านั้น(การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการองค์กร) - ต้องเก็บข้อมูลตามตัวชี้วัดต่อเนื่อง
เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique)	๔ คำถามเพื่อการได้บทเรียน 1.เหตุที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับแรงจูงใจที่เข้ามาทำงาน ๒.โครงการที่เกิดขึ้นเพราะอะไร ความสำเร็จที่คาดหวังคืออะไรและอะไรคือความจริงที่เกิดขึ้น ๓.อะไร คือสาเหตุที่ทำให้ความจริงเช่นนั้น ๔.ได้เรียนรู้อะไรจากสิ่งที่เกิดขึ้นเกิดขึ้นและจะมีแนวทาง	- ทำหลังจบโครงการ ถอดบทเรียนตั้งแต่การเกิดขึ้นของโครงการ กระบวนการดำเนินงาน ผลลัพธ์ - เหมาะกับการถอดบทเรียนโครงการที่ดำเนินเสร็จสิ้นและต้องทำในลักษณะเดียวกันอีก - ใช้ระยะเวลาสั้นขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของโครงการ
การประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement: PM)	-ต้องเห็นคุณค่าและเชื่อมั่นผลการประเมิน -ใช้ผลลัพธ์/ผลสำเร็จ ๓ ขั้นตอนในการถอดบทเรียน 1.ทบทวนแผนงาน ผลงานและผลการประเมิน ๒.วิเคราะห์เหตุปัจจัยความสำเร็จและไม่สำเร็จ ๓.สังเคราะห์ข้อเสนอแนะ	- ถอดบทเรียนหลังเสร็จสิ้นโครงการ - เหมาะกับงานที่มีระบบการติดตามประเมินผล และมีเก็บข้อมูลตามตัวชี้วัดแล้ว - ตัวชี้วัดความสำเร็จต้องมีความชัดเจน - ถอดบทเรียนตามกรอบตัวชี้วัด - ใช้เวลานานขึ้นอยู่กับความซับซ้อนชัดเจนของตัวชี้วัด

ระยะที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน

การสังเคราะห์เป็นกระบวนการบูรณาการปัจจัยต่าง ๆ ตั้งแต่สองปัจจัยขึ้นไปซึ่งอาจเป็นได้ทั้งคน สัตว์ สิ่งของ รวมทั้งเหตุการณ์และสิ่งที่อยู่ในรูปของแนวคิดเข้ามาเป็นองค์ประกอบร่วมกัน เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่หรือเกิดปรากฏการณ์ใหม่ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการบูรณาภาพ โดยปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่กระบวนการบูรณาการในการสังเคราะห์นั้น บางปัจจัยอาจจะได้ผ่านการวิเคราะห์แยกแยะสืบค้นมาก่อนแล้ว ขณะที่บางปัจจัยก็อาจจะยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์แยกแยะสืบค้นมาก่อน สภาวะรูปของปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่นำมาเป็นปัจจัยและองค์ประกอบในการสังเคราะห์นั้นอาจเป็นไปได้ทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งบูรณาภาพที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่หรือสิ่งใหม่อันเกิดขึ้นจากการสังเคราะห์นั้นก็จะเป็นไปได้ทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรมเช่นกัน

การคิดสังเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการคิดที่ดึงองค์ประกอบต่าง ๆ มาหลอมรวมกันภายใต้โครงร่างใหม่อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากเดิมครอบคลุมถึงการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะคิดซึ่งมีมากหรือกระจายกันอยู่มากหลอมรวมกัน คนที่คิดสังเคราะห์ได้เร็วกว่าย่อมได้เปรียบกว่าคนที่สังเคราะห์ไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เข้าใจและเห็นภาพรวมของสิ่งนั้นได้มากกว่า การคิดสังเคราะห์แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ

1. การคิดสังเคราะห์เพื่อสร้างสิ่งใหม่ เช่น ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตามต้องการ

๒. การคิดสังเคราะห์เพื่อสร้างแนวคิดใหม่ เป็นการพัฒนาและคิดค้นแนวคิดใหม่ ถ้าเราสามารถคิดสังเคราะห์ได้ดี จะทำให้พัฒนาความคิดหรือสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมความสำคัญของการคิดสังเคราะห์

การคืนข้อมูลสู่ชุมชน เป็นลักษณะของการจัดเวทีชาวบ้านในกับพื้นที่ชุมชนวิจัยและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งทำให้ประชาชนในพื้นที่วิจัยได้รับรู้ข้อมูลและผลของการวิจัย เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยในพื้นที่กับชุมชน และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน เกิดการนำความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยไปปรับใช้กับชุมชนของตนเอง ในขณะที่ชุมชนใกล้เคียงก็สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้และดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่ใกล้เคียงกันได้ กระบวนการจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนมีขั้นตอนดังนี้

1) เขียนร่างผลการวิจัยเพื่อคืนข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชน

๒) นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อขอคำปรึกษาและคำแนะนำ ซึ่งอาจารย์ที่ปรึกษาจะปรับแก้ในส่วนที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการตีความหรือการใช้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง รวมทั้งการเก็บข้อมูลอย่างไม่เพียงพอต่อการสรุปผลการวิจัย เป็นต้น

๓) ปรับแก้รายงานผลการวิจัยตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

๔) ติดต่อพื้นที่วิจัยเพื่อจัดเวทีชาวบ้านสำหรับคืนข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชน โดยการเชิญคนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยและชุมชนใกล้เคียงในกรณีที่มีผู้เล่าเรื่องเห็นว่าชุมชนใกล้เคียงจะได้รับประโยชน์จากผลการวิจัยดังกล่าว

๕) จัดทำเอกสาร สรุปและรายงานผลการวิจัยเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยการปรับและใช้ภาษาที่ง่าย ทั้งนี้โดยจะเขียนในลักษณะของการเล่าเรื่องราว ผู้เล่าเรื่องไปทำอะไรมา พบอะไรบ้าง และให้ชุมชนช่วยดูว่าจะเอาผลที่ได้รับไปใช้อย่างไรบ้าง สิ่งสำคัญที่จะเขียนเน้นย้ำคือ บอกวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีชาวบ้านที่เป็นไปเพื่อร่วมรับรู้ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน

๖) ส่งรายงานผลการวิจัยไปให้ชุมชนก่อนการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อให้ชุมชนให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feed back) และให้ชุมชนช่วยตรวจสอบผลการวิจัย

๗) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยจะเน้นที่กระบวนการตรวจสอบข้อมูล การทำให้ชาวบ้านเห็นข้อมูลชุมชนของตนเอง และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของการนำผลการวิจัยไปใช้กับชุมชน

๘) ถอดบทเรียนเพื่อจัดทำหนังสือเพื่อเผยแพร่ผลการวิจัย

ระยะที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ในการวิจัยใด ๆ การดำเนินการในขั้นสุดท้าย คือ การเขียนรายงานการวิจัย เพื่อนำเสนอหรือเผยแพร่ผลการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ต่อผู้บังคับบัญชา/หน่วยงานต้นสังกัด/สถาบันการศึกษา/หน่วยงานที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยหรือบุคคลที่ให้ความสนใจในประเด็น/หัวข้อดังกล่าวได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป การ

รายงานผลการวิจัย เป็นเอกสารเชิงวิชาการที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นภายหลังได้ดำเนินการการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว เพื่อนำเสนอผลการวิจัยให้แก่บุคคลที่สนใจ ผู้ให้การสนับสนุนทุน/หน่วยงานต้นสังกัด หรือบุคคลที่ต้องการใช้ประโยชน์ได้รับทราบ และศึกษาข้อเสนอแนะรวมทั้งสามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้

3. การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน

3.1 ความหมายของการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน

ทิศนา ขัมมณี ได้นิยามการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ว่าเป็นการจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ใหม่หรือคำตอบที่เชื่อถือได้โดยใช้กระบวนการสืบสอบในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาวิจัยในการดำเนินการสืบค้น พิสูจน์ทดสอบ เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล¹⁴ และได้แสดงแนวคิดว่าการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL) เป็นการจัดการเรียนรู้แบบเน้นกระบวนการวิจัย ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีเครื่องมือในการเรียนรู้ตลอดชีวิต รู้จักสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างมีความหมาย ตั้งข้อคำถาม หรือมองเห็นปัญหา พร้อมทั้งหาคำตอบได้ด้วยตนเอง จากการแสวงหาข้อมูลที่หลากหลาย วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว จนได้คำตอบที่มีเหตุผล เชื่อถือได้ ซึ่งผู้สอนต้องฝึกฝนทักษะการวิจัยที่จำเป็น หรือเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียนให้กับผู้เรียนตามความเหมาะสม¹⁵

เสาวนีย์ กานต์เดชารักษ์ ได้ให้ความหมายของการสอนแบบเน้นการวิจัยว่า เป็นการนำแนวคิดการวิจัยมาเป็นพื้นฐานในการเรียนการสอน และผสมผสานวิธีสอนแบบต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้เรียน ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง จากตำราเอกสารสื่อต่าง ๆ คำบอกเล่าของอาจารย์ รวมทั้งจากผลการวิจัยต่าง ๆ ตลอดจนทำรายงานหรือทำวิจัยได้¹⁶

อาชญญา รัตนอุบล ได้ให้ความหมายว่า เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สนับสนุนให้นักเรียนใช้การวิจัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในเรื่องที่ตนสนใจ หรือต้องการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้ขอบเขตเนื้อหาที่เรียน โดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกการคิดและจัดการหาเหตุผลในการตอบปัญหาตามโจทย์ที่นักเรียนตั้งไว้ โดยการผสมผสานองค์ความรู้แบบสหวิทยาการ และศึกษาจากสถานการณ์จริง¹⁷

อมรวิรัช นาครทรพรพ ได้ให้ความหมายของการสอนแบบวิจัยไว้ว่าเป็น กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้าและค้นพบข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในเรื่องที่ศึกษาด้วยตนเองโดยอาศัยกระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบเป็นเครื่องมือสำคัญ¹⁸

ลัดดา ภูเกียรติ ได้ให้ความหมายของการจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ว่าเป็นการใช้การวิจัยมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน เป็นการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ โดยการใช้

¹⁴ทิศนา ขัมมณี, การจัดการเรียนรู้โดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนาการศึกษา, 2548), หน้า 86.

¹⁵ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 144.

¹⁶เสาวนีย์ กานต์เดชารักษ์, การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบเน้นวิจัยทางการศึกษา, คุรุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : คณะครุศาสตร์, 2539), หน้า 57.

¹⁷อาชญญา รัตนอุบล, “การสอนแบบเน้นการวิจัยโดยใช้สัญญาแห่งการเรียนรู้” ใน การเรียนการสอนที่มีการวิจัยเป็นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 67.

¹⁸อมรวิรัช นาครทรพรพ, เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม 2, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 43.

กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ใหม่ ข้อค้นพบใหม่หรือหาคำตอบที่เชื่อถือได้ และอาศัยกระบวนการสืบสอบในการสืบค้นหาข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูล พิสูจน์หรือทดสอบกับข้อมูล แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปต่อไป¹⁹ และเสนอแนวคิดว่าการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) หรือการเรียนรู้ที่เน้นการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ เป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองของผู้เรียนโดยตรง เป็นการพัฒนากระบวนการแสวงหาความรู้ และการทดสอบความสามารถทางการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ คิดค้นหาคำตอบ และตัดสินใจในการเรียนรู้ของตนเอง โดยมีหลักการ คือ จัดการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ และเรียนตามศักยภาพของตนเอง ดังนั้นผู้สอนจึงควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐานอย่างถ่องแท้²⁰

สรุป การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) เป็นการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ ข้อเท็จจริง หรือค้นหาคำตอบภายใต้ขอบเขตประเด็นที่ผู้เรียนสนใจเลือกศึกษา โดยผู้เรียนใช้วิธีการวิจัยตามความเหมาะสมกับเรื่องที่ศึกษาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการวิจัย คือ องค์ความรู้ใหม่ ส่วนผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการจัดการเรียนการสอน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้สอนทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง คอยให้คำปรึกษา แนะนำผู้เรียน จุดประกายทางความคิดให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอน

3.2 แนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน

ทิศนา ขัมมณี ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาแบบการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานเน้นกระบวนการวิจัยว่ากระบวนการวิจัย คือ วิธีวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งผลการวิจัย และผลการวิจัยก็คือผลที่ได้มาจากการดำเนินงาน ดังนั้นแนวทางในการใช้การวิจัยในการเรียนการสอนจึงประกอบด้วยการใช้ผลการวิจัยและใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ดังนี้²¹

1. การเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ที่ใช้ผลการวิจัยเป็นสาระการเรียนการสอน ประกอบด้วย การเรียนรู้ผลการวิจัย/ใช้ผลการวิจัยประกอบการสอน การเรียนรู้จากการศึกษา งานวิจัย/การสังเคราะห์งานวิจัย
2. การเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ที่ใช้กระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการเรียนการสอน ประกอบด้วย การเรียนรู้วิชาวิจัย/วิธีทำวิจัย การเรียนรู้จากการทำวิจัย/รายงานเชิงวิจัย การเรียนรู้จากการทำวิจัย/ร่วมทำโครงการวิจัย การเรียนรู้จากการทำวิจัย/วิจัยขนาดเล็ก และการเรียนรู้จากการทำวิจัย/วิทยานิพนธ์

ทิศนา ขัมมณี ได้เสนอแนวทางการใช้วิจัยในการเรียนการสอน ไว้ 4 แนวทาง คือ

1. ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน
2. ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน
3. ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน
4. ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

¹⁹ ลัดดา ภูเกียรติ, การสอนแบบโครงงานและการสอนแบบใช้วิจัยเป็นฐาน : งานที่ครูประถมทำได้, 2552.

²⁰ ลัดดา ภูเกียรติ, การสอนแบบโครงงานและการสอนแบบใช้วิจัยเป็นฐาน : งานที่ครูประถมทำได้, (กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม, 2552).

²¹ ทิศนา ขัมมณี, การจัดการเรียนรู้โดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้, 2548.

แนวที่ 1 ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน ครูเป็นคนอ่านงานวิจัยและนำผลการวิจัยมาใช้ในการสอนของตนเองในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น นำเนื้อหาที่เป็นผลการวิจัยมาให้ผู้เรียนได้เรียนรู้หรือมาเล่าให้ผู้เรียนฟังเป็นการเรียนรู้เพิ่มเติม

แนวที่ 2 ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนเป็นคนไปอ่านงานวิจัย ไปศึกษาค้นคว้างานวิจัยเอง จะทำให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการเป็นผู้บริโภคงานวิจัย ซึ่งเป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องเลือกงานวิจัยที่เหมาะสมกับระดับชั้นและวัยของผู้เรียนหรือครูอาจจำเป็นต้องทำหน้าที่ย่องานวิจัยให้มีความเหมาะสมกับระดับของผู้เรียน

แนวที่ 3 ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ครูออกแบบการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัยเข้าไปช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเนื้อหาสาระที่ต้องการ ซึ่งครูสามารถใช้กระบวนการวิจัยครบทุกขั้นตอนหรือใช้บางขั้นตอนตามความเหมาะสมกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ และข้อจำกัดที่มี

แนวที่ 4 ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนลงมือวิจัยเอง โดยครูช่วยให้ผู้เรียนดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยต่าง ๆ อย่างมีคุณภาพมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

พิจิตรา ทีสุกะ แสดงทัศนะเกี่ยวกับบทบาทครู บทบาทผู้เรียน และผลที่ได้รับ จากแนวทางการใช้วิจัยในการเรียนการสอนทั้ง ๔ แนวทาง ที่กล่าวมาข้างต้น ดังนี้²²

แนวทางที่ 1 ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน ครูใช้ผลการวิจัยประกอบการเรียนการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ช่วยให้ผู้เรียนขยายขอบเขตของความรู้ได้ความรู้ที่ทันสมัยและคุ้นเคยกับแนวคิดการวิจัย

บทบาทครู : แนวทางที่ 1 ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

1. ครูสืบค้นแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสาระที่สอน
2. ครูศึกษางานวิจัย/ข้อมูลข่าวสาร/องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระ
3. ครูเลือกผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาระที่สอนและวัยของผู้เรียน
4. ครูนำผลการวิจัยมาใช้
5. ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการ

วิจัย

6. ครูวัดและประเมินผลการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัยควบคู่กับการเรียนรู้

สาระปกติ

บทบาทผู้เรียน : แนวทางที่ 1 ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

1. เรียนรู้เนื้อหาสาระโดยมีผลการวิจัยประกอบทำให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับเรื่องของการวิจัย การแสวงหาความรู้ การใช้เหตุผล ฯลฯ

2. อภิปรายประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการ

วิจัย

ผลที่ได้รับ : แนวทางที่ 1 ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการนำผลการวิจัยมาต่อเติมความรู้ของตนเองจากที่ครูผู้สอนเลือกมาประกอบการเรียนการสอน

²²พิจิตรา ทีสุกะ, “การพัฒนา รูปแบบการเรียนการสอน โดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาการพัฒนาหลักสูตรสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู”, *วิทยานพนธ์ปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), หน้า 82-86.

แนวทางที่ 2 ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ การให้ผู้เรียนสืบค้นและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาระที่เรียนด้วยตนเอง

บทบาทครู : แนวทางที่ 2 ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

1. ครูสืบค้นแหล่งข้อมูลและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาระที่สอน
2. ครูกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้ เกิดข้อสงสัยอยากรู้ อยากแสวงหาคำตอบของข้อสงสัย
3. ครูให้คำแนะนำเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล และงานวิจัยที่ผู้เรียนจะต้องสืบค้นเพื่อการศึกษาหาความรู้ รวมทั้งคัดเลือกงานวิจัยที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน
4. ครูอาจจำเป็นต้องสรุปงานวิจัยให้เหมาะสมกับระดับของผู้เรียน
5. ครูแนะนำวิธีการอ่าน/ศึกษา/วิเคราะห์รายงานวิจัยตามความเหมาะสมกับระดับของผู้เรียน ได้แก่ องค์ประกอบต่าง ๆ ของงานวิจัย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย ขอบเขตข้อจำกัด ผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย การอ้างอิง ฯลฯ
6. ครูเชื่อมโยงสาระของงานวิจัยกับสาระของการเรียนการสอน
7. ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย
8. ครูวัดและประเมินผลทักษะการอ่านรายงานวิจัยและการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน : แนวทางที่ 2 ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

1. แสวงหา สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาระที่เรียนรู้ตามความสนใจของตน
2. ศึกษา รายงานวิจัยต่าง ๆ โดยฝึกทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็น เช่น ทักษะการอ่านงานวิจัย การสรุปผลการวิจัย การนำเสนอผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย
3. นำเสนอสาระของงานวิจัยอย่างเชื่อมโยงกับสาระที่กำลังเรียนรู้
4. อภิปรายประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย
5. ประเมินตนเองเกี่ยวกับทักษะการอ่านรายงานวิจัย และการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย

ผลที่ได้รับ : แนวทางที่ 2 ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นหา และคัดสรรผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับสิ่งที่ตนกำลังศึกษาหาความรู้ เป็นการขยายผลของความรู้ในขอบเขตที่กว้างและลึกทำให้ผู้เรียนรู้กว้างและรู้ลึกมากยิ่งขึ้น

แนวทางที่ 3 ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ครูใช้กระบวนการวิจัยอาจจะเป็นบางขั้นตอนในการจัดการเรียนการสอน โดยพิจารณาตามความเหมาะสมของสาระการเรียนการสอนและวัยของผู้เรียน

บทบาทครู : แนวทางที่ 3 ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

1. ครูพิจารณาวัตถุประสงค์และสาระที่จะให้แก่ผู้เรียนและวิเคราะห์ว่าสามารถใช้ขั้นตอนการวิจัยขั้นตอนใดได้บ้างในการสอน ซึ่งอาจจะใช้กระบวนการวิจัยบางขั้นตอนหรือครบทุกขั้นตอน
 2. ครูออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้กระบวนการวิจัย/ขั้นตอนการวิจัยที่กำหนด เพื่อการเรียนรู้สาระที่ต้องการตามแผน
-

3. ครูดำเนินกิจกรรมโดยใช้กระบวนการวิจัย/ขั้นตอนการวิจัยที่กำหนดในการสอน
4. ครูฝึกทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินการตามกระบวนการวิจัยให้แก่ผู้เรียน (ทักษะการระบุปัญหา ให้คำนิยาม ตั้งสมมติฐาน คัดเลือกตัวแปร การสุ่มตัวอย่าง ประชากร การสร้างเครื่องมือ การพิสูจน์ทดสอบ การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและการให้ข้อเสนอแนะ)
5. ครูสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ ทักษะกระบวนการวิจัยของผู้เรียนและพิจารณาว่าควรส่งเสริมทักษะด้านใดให้กับผู้เรียน
6. ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
7. ครูวัดและประเมินผลทักษะกระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน : แนวทางที่ 3 ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

1. เรียนรู้ตามขั้นตอนของกระบวนการวิจัยที่ครูกำหนด
2. ฝึกทักษะกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยที่ครูกำหนด
3. อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยที่ตนเองมีประสบการณ์และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
4. ประเมินตนเองในด้านทักษะกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่ได้รับ

ผลที่ได้รับ : แนวทางที่ 3 ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้เรียนเข้าใจวิธีการทำงานวิจัยตามขั้นตอนที่ครูผู้สอนกำหนดให้

แนวทางที่ 4 ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ ครูให้ผู้เรียนทำวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัย (ครบทุกขั้นตอน) ในการทำวิจัยเพื่อแสวงหาคำตอบ หรือความรู้ใหม่ตามความสนใจของตน

บทบาทครู : แนวทางที่ 4 ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

1. ครูพิจารณาและวิเคราะห์วัตถุประสงค์และสาระการเรียนรู้ว่ามีส่วนใดที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถทำวิจัยได้
2. ครูออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทำวิจัยได้
3. ครูกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้
4. ครูฝึกทักษะกระบวนการวิจัยให้แก่ผู้เรียน (ทักษะการระบุปัญหา ให้คำนิยาม ตั้งสมมติฐาน คัดเลือกตัวแปร การสุ่มตัวอย่าง ประชากร การสร้างเครื่องมือ การพิสูจน์ทดสอบ การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและการให้ข้อเสนอแนะ)

5. ครูให้ผู้เรียนทำวิจัย

6. ครูสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ และทักษะกระบวนการวิจัยของผู้เรียน

7. ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น

8. ครูวัดและประเมินผลทักษะกระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน : แนวทางที่ 4 ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

1. คิดประเด็นวิจัยที่ตนสนใจ

2. ฝึกทักษะกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินการ เช่น การระบุปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ การตั้งสมมติฐาน การออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปและอภิปรายผล

3. ปฏิบัติการวิจัยตามกระบวนการวิจัยที่เหมาะสม
4. บันทึกความคิดและประสบการณ์ รวมทั้งข้อสังเกตต่าง ๆ ที่ตนประสบจากการดำเนินงาน
5. อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
6. ประเมินตนเองในด้านทักษะกระบวนการวิจัย

ผลที่ได้รับ : แนวทางที่ 4 ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้เรียนมีทักษะการวิจัยตามกระบวนการที่ถูกต้องครบทุกขั้นตอน ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อถือได้ โดยสิ่งที่ผู้เรียนได้รับการพัฒนาตามแนวทางที่ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ มีดังนี้

1. ผู้เรียนได้หัวข้อหรือประเด็นปัญหาการวิจัย
2. ผู้เรียนเขียนสมมติฐานที่ชัดเจนและทดสอบได้
3. ผู้เรียนมีกระบวนการดำเนินการวิจัยเพื่อทดสอบสมมติฐานที่ถูกต้องและเหมาะสม
4. ผู้เรียนมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลจริง
5. ผู้เรียนสามารถเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ได้

สินธวา คามดิษฐ์ เสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัย ทั้ง 4 รูปแบบ มีตัวอย่างกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้สอนระดับอุดมศึกษา สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ดังนี้²³

รูปแบบที่ 1 ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการสอน มีวิธีการ ดังนี้

1.1 วัตถุประสงค์ : ให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาสาระในศาสตร์จากผลงานวิจัยของผู้สอนหรือที่ผู้สอนค้นคว้ามาให้

1.2 กิจกรรมการเรียนการสอน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังตัวอย่างการเรียนการสอนหัวข้อ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ ในรายวิชาการและการจัดการ สาขาการจัดการทั่วไป คณะบริหารธุรกิจ มีขั้นตอน ดังนี้

1.2.1 ขั้นตอนเตรียมตัวของผู้สอน เนื่องจากผู้สอนเป็นอาจารย์ประจำในรายวิชาการและการจัดการ มาเป็นเวลานาน และได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบองค์การสมัยใหม่ ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารต่างประเทศมาแล้ว ดังนั้น ผู้สอนจึงนำผลงานวิจัยของตนเองมาใช้ในการเรียนการสอน อันเป็นหลักการของรูปแบบที่ 1 คือ ผู้สอนมุ่งให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหา เรื่อง แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ จากผลงานวิจัยของตนเอง โดยผู้สอนจัดทำเป็นสรุปย่อผลการวิจัยดังกล่าวให้กับผู้เรียนทุกคน

1.2.2 ขั้นตอนการเรียนการสอนผู้สอนและผู้เรียนมีกิจกรรมร่วมกัน โดยผู้สอนอธิบายกิจกรรมการเรียนการสอนในหัวข้อ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ ว่าได้นำผลการศึกษาวิจัยของผู้สอนเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบองค์การสมัยใหม่มาให้ผู้เรียนได้ศึกษาว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นอย่างไร และใช้ระเบียบวิธีการวิจัยอย่างไรเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทั้งองค์ความรู้รูปแบบองค์การสมัยใหม่ และวิธีวิจัยไปพร้อม ๆ กันโดยผู้สอนดำเนินการ ดังนี้

1) ผู้สอนให้ผู้เรียนทุกคนอ่านผลงานวิจัยที่ผู้สอนสรุปไว้ล่วงหน้าแล้ว ใช้เวลาประมาณ 10 นาที

²³สินธวา คามดิษฐ์, “การจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัยในระดับอุดมศึกษา”, วารสารสุทธิปริทัศน์, ปีที่ 28 ฉบับที่ 85 (มกราคม – มีนาคม), 2557 : 13-19.

2) ผู้สอนอธิบายขั้นตอนการทำวิจัยตามหัวข้อสำคัญ คือ

- 2.1) การระบุปัญหาวิจัย
- 2.2) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 2.3) การทบทวนวรรณกรรม
- 2.4) การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.5) การวิเคราะห์ข้อมูล และ
- 2.6) การสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

เพื่อให้ผู้เรียนได้ความรู้ทั้งเนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ และความรู้ด้านการทำวิจัย โดยผู้สอนอธิบายวิธีวิจัยแต่ละขั้นตอนที่ถูกต้องจากประสบการณ์ตรง และกล่าวถึงปัญหาอุปสรรครวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ระหว่างการทำงานวิจัยด้วย

3) ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนอภิปราย ซักถาม และแสดงความคิดเห็นต่อผลการวิจัย และวิธีวิจัย โดยกำหนดขอบเขตการอภิปราย ๆ ดังนี้

3.1) ด้านผลการวิจัย ให้ผู้เรียนเปรียบเทียบผลการวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบองค์การสมัยใหม่ กับองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบองค์การที่อ่านในตำราว่ามีความสอดคล้องหรือความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง และความรู้ใหม่ที่ได้จากรายงานวิจัยนี้ คืออะไร

3.2) ด้านวิธีวิจัย ให้ผู้เรียนซักถามเกี่ยวกับการทำวิจัยแต่ละขั้นตอนโดยเริ่มจากการระบุประเด็นปัญหาการวิจัยไปจนถึงขั้นตอนการสรุปและเขียนรายงานการวิจัย

4) ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันสรุปบทเรียนทั้งด้านแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ และความรู้เกี่ยวกับวิธีวิจัย

1.3 การประเมินผลการเรียนรู้ : ประเมินความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระในศาสตร์ และศัพท์การวิจัยโดยใช้แบบทดสอบ

ข้อเสนอแนะ

1) ผู้สอนควรสืบค้นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาอื่น ๆ ในรายวิชา ที่เป็นผลงานวิจัยของนักวิจัยชั้นนำทั้งในและต่างประเทศ มาใช้ในการเรียนการสอนนอกเหนือจากใช้งานวิจัยของตนเอง

2) ผู้สอนควรส่งสรุปผลงานวิจัยที่หามาจากนักวิจัยคนอื่นหรือของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนอ่านและวิเคราะห์งานวิจัยดังกล่าวล่วงหน้าเป็นการบ้าน เพื่อประหยัดเวลา และผู้เรียนจะได้ใช้เวลาศึกษารายงานวิจัยมากขึ้น

รูปแบบที่ 2 ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ มีวิธีการ ดังนี้

2.1 วัตถุประสงค์ : ให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาสาระในศาสตร์จากผลงานวิจัยของผู้สอนหรือที่ผู้เรียนค้นคว้ามาเอง

2.2 กิจกรรมการเรียนการสอนแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังตัวอย่างการเรียนการสอนหัวข้อ แรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยว ในรายวิชาพฤติกรรมนักท่องเที่ยว คณะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีขั้นตอน ดังนี้

2.2.1 ขั้นตอนเตรียมตัวของผู้สอน ก่อนที่จะมีการเรียนการสอนในหัวข้อแรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยว ผู้สอนมอบหมายงานล่วงหน้า (ประมาณ 1 สัปดาห์) เพื่อให้ผู้เรียนไปค้นคว้าหารายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง แรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยว จากฐานข้อมูลออนไลน์ หรือจากห้องสมุด โดย

ทำสรุปตามแบบหรือหัวข้อที่กำหนด ได้แก่ ชื่อเรื่อง วัตถุประสงค์ วิธีการวิจัย ผลการวิจัย และ ข้อเสนอแนะ (และหัวข้ออื่น ๆ ตามความจำเป็น) โดยทำเป็นงานกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน และแต่ละกลุ่มอาจให้แบ่งกันสืบค้นคนละ 1 เรื่องเพื่อฝึกทักษะการสืบค้นข้อมูลให้แก่ผู้เรียน

2.2.2 ขั้นตอนการเรียนการสอนผู้สอนและผู้เรียนมีกิจกรรมร่วมกัน ตามลำดับ ดังนี้

1) ผู้สอน : แบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน ตามที่กำหนดไว้เมื่อตอนมอบหมายงานล่วงหน้า แล้วให้แต่ละกลุ่มนำเสนอสรุปผลการสืบค้นรายงานวิจัย ตามหัวข้อที่ผู้สอนกำหนดคือ ชื่อเรื่อง วัตถุประสงค์ วิธีการวิจัย ผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

2) ผู้เรียน : ดำเนินการตามที่คุณสอนมอบหมายให้ ไปจนครบทุกกลุ่ม

3) ผู้สอน : หลังจากที่ทุกกลุ่มเสนอรายงานสรุปเรียบร้อยแล้ว โดยผู้สอนเป็นผู้ดำเนินการให้ทุกกลุ่มช่วยกันวิเคราะห์เปรียบเทียบงานวิจัยภายในกลุ่ม และระหว่างกลุ่ม ใน 2 ประเด็น ต่อไปนี้

3.1) ด้านวิธีวิจัย ให้วิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของงานวิจัยแต่ละเรื่องว่าใช้วิธีวิจัยอย่างไรบ้าง เช่น สมมติฐาน ประชากรและตัวอย่าง ตัวแปร เครื่องมือ และการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นต้น

3.2) ด้านสรุปผลการวิจัย ให้สังเคราะห์เนื้อหา โดยการหาความสอดคล้องของผลการวิจัยแต่ละเรื่อง ที่ศึกษาตัวแปรเดียวกัน เช่น ตัวแปรแรงจูงใจในการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว (เช่น แรงจูงใจที่จะได้สัมผัสสิ่งแวดล้อม พบปะกับคนในท้องถิ่น เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นและประเทศเจ้าบ้าน เสริมสร้างสัมพันธภาพภายในครอบครัว พักผ่อนในสภาพแวดล้อมที่น่าสบาย และให้รางวัลแก่ตัวเอง เป็นต้น) ว่ามีข้อค้นพบจากงานวิจัยเรื่องใดและของใครบ้างที่สอดคล้องกัน เพื่อฝึกให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ใหม่ ในประเด็นดังกล่าว แล้วให้เปรียบเทียบกับเนื้อหาสาระในเอกสารหรือตำราที่มีอยู่ว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่ พร้อมกับอภิปรายผลไปพร้อม ๆ กัน

2.3 การประเมินผลการเรียนรู้ :

1) ประเมินความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระในศาสตร์ และกระบวนการวิจัยโดยใช้แบบทดสอบ

2) ประเมินทักษะการแสวงหาความรู้ หรือการสืบค้นโดยพิจารณาจากความสามารถในการสรุปประเด็นและการสังเคราะห์งานวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ผู้สอนอาจมอบหมายให้ผู้เรียนวิเคราะห์และสังเคราะห์งานวิจัยล่วงหน้าเป็นการบ้าน เพื่อให้ผู้เรียนจะได้ใช้เวลาศึกษารายงานวิจัยมากขึ้น โดยผู้สอนควรแนะนำวิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์งานวิจัยหรือมีตัวอย่างให้ศึกษา

รูปแบบที่ 3 ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการสอน มีวิธีการ ดังนี้

3.1 วัตถุประสงค์ : ให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาสาระในศาสตร์ผ่านกระบวนการวิจัยที่ผู้สอนออกแบบ

3.2 กิจกรรมการเรียนการสอน เนื่องจากรูปแบบที่ 3 เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยเป็นวิธีสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในศาสตร์ ยังไม่ถึงขั้นที่ผู้เรียนต้องทำวิจัยเองทั้งโครงการ ดังนั้นผู้เรียนจึงมีส่วนร่วมตามที่ผู้สอนออกแบบหรือกำหนดบทบาทหน้าที่ไว้เท่านั้น ส่วนกิจกรรมที่ผู้เรียนต้องทำวิจัยเองทั้งหมดนั้นจะกล่าวถึงในรูปแบบที่ 4 แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยผู้สอนใช้

กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ดังตัวอย่างการเรียนการสอนหัวข้อ ความเชื่อเรื่องผี ในรายวิชาภูมิปัญญาไทย หมวดวิชาศึกษาทั่วไป คณะศิลปศาสตร์ มีขั้นตอน ดังนี้

3.2.1 ขั้นตอนเตรียมตัวของผู้สอน ผู้สอนทบทวนขั้นตอนและกระบวนการ วิจัย ได้แก่

- 1) การระบุปัญหาวิจัย
- 2) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 3) การทบทวนวรรณกรรม
- 4) การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 5) การวิเคราะห์ข้อมูล และ
- 6) การสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

ขั้นตอนดังกล่าว ผู้สอนควรระบุกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในหัวข้อ ความเชื่อเรื่องผี โดยผ่านกระบวนการดังกล่าว ซึ่งผู้สอนสามารถใช้กระบวนการวิจัยครบทุกขั้นตอน หรือใช้บางขั้นตอนตามความเหมาะสมกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้วัตถุประสงค์ และข้อจำกัดที่มี เพื่อให้กระบวนการนี้บรรลุเป้าหมาย ผู้สอนควรกำหนดให้ผู้เรียนค้นคว้าเกี่ยวกับระบบความเชื่อของคนไทย ที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อเรื่องผี เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำมาอภิปรายในชั้นเรียน

3.2.2 ขั้นตอนการเรียนการสอน ผู้สอนและผู้เรียนมีกิจกรรมร่วมกันตามลำดับ ดังนี้

1) การระบุปัญหาวิจัย หลังจากที่คุณสอนนำเข้าสู่บทเรียน และให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของคนไทยว่ามีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยมายาวนาน และพฤติกรรมทั้งดีและไม่เหมาะสมที่เกิดจากความเชื่อนี้อาจมีผลกระทบทั้งเป็นคุณและโทษต่อคนไทยในปัจจุบัน หลังจากนั้น ผู้สอนระดมความคิดเห็นจากผู้เรียนว่าความเชื่อดังกล่าวของคนไทย มีความเป็นมาและมีผลกระทบต่อสังคมไทยในปัจจุบันนี้อย่างไร โดยให้ผู้เรียนอภิปรายเพื่อร่วมกันกำหนดประเด็นปัญหาว่า สิ่งที่คุณเรียนส่วนใหญ่สนใจอยากรู้ และต้องการหาคำตอบเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของคนไทยในปัจจุบันนี้คืออะไร ผลจากการอภิปราย ผู้สอนสรุปให้เห็นประเด็นปัญหาที่คุณเรียนให้ความสนใจหาคำตอบ สมมติว่าประเด็นปัญหา คือ มีสาเหตุและปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลให้คนไทยมีความเชื่อเรื่องผี (อาจมีประเด็นอื่น ๆ ตามที่คุณเรียนสนใจ)

2) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากปัญหาการวิจัยในข้อ 1) ให้ผู้เรียนทดลองเขียนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นข้อ ๆ ให้ชัดเจน สมมติว่าวัตถุประสงค์การวิจัย คือ เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของคนไทย (ชุมชนใกล้เคียงมหาวิทยาลัย)

3) การทบทวนวรรณกรรม ให้ผู้เรียนค้นคว้าทฤษฎี หลักการ และงานวิจัยที่ผ่านมาว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีควรประกอบด้วยปัจจัยอะไรบ้าง สมมติว่า จากการทบทวนเอกสารดังกล่าว ได้ข้อสรุปว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของคนไทย คือ ระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันกำหนดประชากรและตัวอย่าง การสร้างเครื่องมือ และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล สมมติว่า ผลที่ได้รับจากการทำงานร่วมกันแต่ละประเด็น ดังนี้

4.1) ประชากรที่ศึกษา คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียงกับสถาบันการศึกษา ที่มีความหลากหลายทั้งระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา มีจำนวนคนอาศัยอยู่ในชุมชนจำนวน 1,500 คน

4.2) การกำหนดขนาดและการสุ่มตัวอย่าง ได้ขนาดตัวอย่างจำนวน 306 คน (ตามตาราง Krejcie and Morgan) และใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบง่าย

4.3) เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม ที่มีคำถามหลัก คือ ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา และความเชื่อเรื่องผี เป็นคำถามปลายปิดแบบหลายตัวเลือก โดยผู้สอนตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหาในแบบสอบถาม

4.4) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ให้ผู้เรียนลงพื้นที่ชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลจริงโดยผู้สอนให้คำแนะนำขั้นตอนและวิธีการที่ถูกต้อง

5) การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับกลับมาก่อนทำการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามที่ได้วางแผนไว้ โดยผู้สอนให้คำแนะนำขั้นตอนและวิธีการวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์

6) การสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

6.1) การสรุปผลการวิจัยผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของชุมชนใกล้มหาวิทยาลัย โดยปัจจัยที่ศึกษา คือ ระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา สมมติว่า ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ทั้ง 3 ปัจจัยเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียงกับสถาบันการศึกษา

6.2) การอภิปรายผล ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันอภิปรายผลการวิจัยว่า สอดคล้องกับผลการศึกษาที่ผ่านมาหรือไม่ อย่างไร เหตุผลที่สนับสนุนว่าแต่ละปัจจัยมีผลต่อความเชื่อเรื่องผีและผลทางการวิจัยที่ได้จากชุมชนรอบสถาบันศึกษาน่าจะเป็นจริงหรือไม่ อย่างไร หากศึกษาประชากรกลุ่มอื่น ๆ

3.2.3 การประเมินผลการเรียนรู้ :

1) ประเมินความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระในศาสตร์ โดยใช้แบบ ทดสอบ

2) ประเมินทักษะการแสวงหาความรู้ หรือการสืบค้นโดยพิจารณาจากผลงานที่

นำเสนอ

3) ประเมินทักษะการทำวิจัยในแต่ละขั้นตอน ที่ผู้สอนมอบหมายให้ผู้เรียนทำ

ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

1) โดยทั่วไปการเรียนการสอนโดยผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ส่วนใหญ่เป็นกระบวนการที่ใช้สอนในกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในรายวิชาปฏิบัติในห้องทดลอง ส่วนสาขาวิชาในกลุ่มสังคมศาสตร์ ผู้สอนควรเลือกหัวข้อในแต่ละรายวิชาให้เหมาะสมที่จะใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

2) ตัวอย่างกิจกรรมการเรียนการสอนในรูปแบบที่ 3 ผู้สอนออกแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิธีวิจัยและใช้ระยะเวลาพอสมควร ซึ่งผู้สอนสามารถออกแบบโดยใช้บางขั้นตอนของวิธีวิจัย และใช้เวลาสั้นกว่าได้

รูปแบบที่ 4 ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ มีวิธีการ ดังนี้

4.1 วัตถุประสงค์ : ให้ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยเรียนรู้เนื้อหาสาระในศาสตร์

4.2 กิจกรรมการเรียนการสอน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ ดังตัวอย่างการเรียนการสอนหัวข้อ ปัญหาวัยรุ่น ในรายวิชาจิตวิทยาการศึกษา คณะ

ศึกษาศาสตร์ (รายวิชาดังกล่าวมิใช่รายวิชาที่กำหนดให้ผู้เรียนต้องทำวิจัย แต่ผู้สอนเลือกใช้วิธีการให้ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ด้วยตนเอง) มีขั้นตอน ดังนี้

4.2.1 ขั้นการเตรียมตัวของผู้สอน ผู้สอนเตรียมข้อมูลและรายละเอียด หรือ ใบงาน เพื่อให้ผู้เรียนทำรายงานวิจัยในรูปแบบของรายงานวิจัยในประเด็นเล็ก ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนในหัวข้อปัญหาวิจัย โดยกำหนดให้ทำเป็นรายงานกลุ่ม ใช้เวลาดำเนินการประมาณ 4 – 6 สัปดาห์ และมีคะแนนเก็บประมาณ 25 – 30 คะแนน

4.2.2 ขั้นการเรียนการสอน เนื่องจากรูปแบบการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ มีความแตกต่างจากรูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการ วิจัยแบบอื่น ๆ กล่าวคือ ผู้สอนกำหนดให้ผู้เรียนทำรายงานวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวกับเนื้อหาในรายวิชา ซึ่งรูปแบบนี้มีเงื่อนไข คือ ผู้เรียนมีประสบการณ์ด้านการเรียนในรูปแบบที่ 1 – 3 มาก่อน และเคยเรียนในรายวิชาเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ผู้สอนควรทบทวนความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนและกระบวนการวิจัย และแนะนำให้ผู้เรียนอ่านเอกสารคู่มือหรือตำราระเบียบวิธีวิจัยเพิ่มเติม ดังนั้นผู้สอนจึงกำหนดขั้นตอนการทำงานของผู้เรียนแต่ละกลุ่มตามลำดับดังนี้

1) ผู้สอนชี้แจงให้ผู้เรียนทราบขั้นตอนการทำงานวิจัยว่า แต่ละกลุ่มต้องทำข้อเสนอโครงการวิจัย (Research Proposal) ตามแบบการเขียน ที่ผู้สอนกำหนด เพื่อให้ผู้สอนพิจารณาและให้คำแนะนำก่อนดำเนินการ ตามแผนงานวิจัย

2) ให้ผู้เรียนเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยเกี่ยวกับปัญหาวิจัย และ กำหนดให้นำเสนอหน้าชั้นเรียนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มอื่นโดยผู้สอนให้ข้อเสนอแนะเป็นรายกลุ่มเกี่ยวกับความเหมาะสมของเนื้อหาและความถูกต้องของระเบียบวิธีวิจัยที่นำมาใช้ และให้กลุ่ม อื่น ๆ มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นด้วย

3) ให้ผู้เรียนทำการวิจัยตามแผนงานที่กำหนดไว้ในข้อเสนอโครงการวิจัย โดยขณะที่ผู้เรียนแต่ละกลุ่มดำเนินการ หากมีปัญหาอุปสรรคใดเกิดขึ้น ให้ขอคำปรึกษาจากผู้สอนได้ตลอดเวลา

4) เมื่อครบกำหนดระยะเวลาการทำรายงานการวิจัย ผู้สอนกำหนดให้แต่ละกลุ่มรายงานผลการวิจัย และส่งรายงานฉบับสมบูรณ์ โดยให้แต่ละกลุ่มช่วยกันคิดวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ และสร้างสรรค์ หรือ อาจจัดในลักษณะการประชุมวิชาการเพื่อเสนอผลการวิจัย โดยเปิดกว้างให้นักศึกษาสาขาวิชาอื่น ๆ ที่สนใจเข้าฟังด้วย

5) มีการสรุปเนื้อหาที่ได้จากการวิจัยเชื่อมโยงกับเนื้อหาสาระตามคำอธิบายรายวิชา

4.3 การประเมินผลการเรียนรู้ :

- 1) ประเมินความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระในศาสตร์จากรายงานการวิจัยของกลุ่ม
- 2) ประเมินทักษะทางด้านกระบวนการวิจัยจากรายงานการวิจัยและการนำเสนอของกลุ่ม

ข้อเสนอแนะ

ตัวอย่างการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวข้างต้น ผู้เรียนเป็นผู้ศึกษาวิจัยด้วยตนเองโดยมีอาจารย์เป็นผู้ให้คำปรึกษา ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบที่ 3 ที่ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยเป็นวิธีสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในศาสตร์ของตนและมีส่วนร่วมกับผู้สอนในการดำเนินการวิจัยในบางกิจกรรม เช่น การกำหนดปัญหา

วัตถุประสงค์ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการสรุปและอภิปรายผล เป็นต้น ซึ่งจะเห็นว่าผู้เรียนมิได้เป็นผู้ทำรายงานวิจัยแต่ได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยที่ผู้สอนเป็นผู้ออกแบบ ดังนั้น ผู้สอนจึงควรนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับธรรมชาติของศาสตร์ และความถนัดของผู้สอนเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ เสนอแนวทางในการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย ที่เน้นการเรียนรู้ด้วยการหาคำตอบ แก้ปัญหา แสวงหาความรู้ และคิดค้นสิ่งใหม่โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีขั้นตอนการเรียนการสอน²⁴ สอดคล้องกับทักษะของมาเรียม นิลพันธุ์ ที่ได้กล่าวถึงแนวทางในการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย (Research-Based Learning) ว่าเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการหาคำตอบ แก้ปัญหา แสวงหาความรู้ และคิดค้นสิ่งใหม่ โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ผู้เรียนต้องมีการตกผลึกทางความรู้เป็นพื้นฐานสำหรับการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย²⁵ แสดงรายละเอียดปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 รูปแบบการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย

ขั้นที่ 1 ตีความปัญหา/การกำหนดปัญหา : การเรียนรู้ร่วมกัน/การเรียนรู้แบบแก้ปัญหา	
- สำรวจปัญหา	1.1 ผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเพื่อสำรวจปัญหา
- จัดลำดับความสำคัญของปัญหา	1.2 ผู้เรียนร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
- เลือกปัญหา	1.3 ผู้เรียนร่วมกันเลือกปัญหาที่จะศึกษา
- กำหนดคำถามการวิจัย	1.4 ผู้เรียนร่วมกันกำหนดคำถามการวิจัย
- กำหนดตัวแปร	1.5 ผู้เรียนร่วมกันกำหนดตัวแปร
ขั้นที่ 2 วางแผน : การเรียนรู้ร่วมกัน	
- กำหนดสมมติฐาน	2.1 ผู้เรียนร่วมกันกำหนดสมมติฐาน โดยมีผู้สอนชี้แนะแนวทาง
- ออกแบบการวิจัย	2.2 ผู้เรียนร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยมีผู้สอนชี้แนะแนวทาง
ขั้นที่ 3 ดำเนินการตามแผน : การเรียนรู้ร่วมกัน	
- รวบรวม	3.1 ผู้เรียนร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูล
- วิเคราะห์	3.2 ผู้เรียนช่วยกันวิเคราะห์ข้อมูล
- สรุป	3.3 ผู้เรียนร่วมกันสรุปผล
ขั้นที่ 4 การนำผลการวิจัยไปใช้แก้ปัญหาเพื่อการพัฒนา : การเรียนรู้ร่วมกัน/การเรียนรู้จากสถานการณ์จริง	
- ทดลองใช้	4.1 ผู้เรียนร่วมกันนำผลการวิจัยไปทดลองปฏิบัติ
- พัฒนา	4.2 ผู้เรียนร่วมกันนำข้อมูลย้อนกลับที่ได้มาพัฒนาการทำงาน

²⁴ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, การเรียนการสอนที่มีการวิจัยเป็นฐาน, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 64.

²⁵มาเรียม นิลพันธุ์, วิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2, (นครปฐม : โครงการส่งเสริมการผลิตตำรา และเอกสารการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2549), หน้า 9.

จากแนวทางการศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน แบ่งออกเป็น 4 แนวทาง ประกอบด้วย แนวทางที่ 1 ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ 2 ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ 3 ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน และแนวทางที่ 4 ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน จากแนวคิดดังกล่าวนี้นำมาใช้ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยการผสมผสานแนวทางต่าง ๆ แนวทางที่ 1, 2 ผู้สอนและผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการสอนและการเรียน ซึ่งอาจเลือกเอารายงานผลการวิจัยที่มีผู้เคยศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนนั้น ๆ ที่ผู้เรียนสนใจ เลือกมาศึกษา หากชุมชนนั้น ๆ ยังไม่มีผู้เคยศึกษาวิจัยมาก่อน ก็เลือกเอารายงานผลการวิจัยที่ใกล้เคียงกับประเด็นที่ผู้เรียนสนใจเลือกศึกษาในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง มาศึกษาตามความสนใจของผู้เรียน ส่วนแนวทางที่ 3, 4 ผู้สอนนำมาใช้สอนในลักษณะของการเป็นที่ปรึกษา ให้ผู้เรียนได้นำกระบวนการวิจัยลงไปใช้ปฏิบัติการจริงในชุมชนที่ตนเองสนใจศึกษา ในลักษณะของการศึกษาในเชิงวิชาการควบคู่กับวิธีการ หรือการเรียนรู้จากการปฏิบัติ

3.3 ประโยชน์ของการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน

อรุณ จันทวานิช สรุปรายประโยชน์ของการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ไว้ดังนี้²⁶

1. ประโยชน์ต่อผู้เรียน โดยผู้เรียนได้รับการพัฒนาการเกิดทักษะการใช้การวิจัยในการแสวงหาความรู้ เรียนรู้ทฤษฎี แนวคิด หลักการและข้อค้นพบที่มีความหมายมีความเกี่ยวข้องตรง รู้จักวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนการแก้ปัญหาหรือการพัฒนา เก็บรวบรวมข้อมูล สรุปผลนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ ผู้เรียนมีโอกาสดำเนินการพัฒนาทักษะการคิด (Thinking Skills) ทักษะการแก้ปัญหา (Problem Solving and Resolution Skills) ทักษะการบริหารจัดการเวลา (Time Management Skills) ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills) ทักษะประมวลผล (Computer Skills) และทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life Long Learning Skills)

2. ประโยชน์ต่อครู ทำให้ครูมีการวางแผนทำงานในหน้าที่ของตนอย่างเป็นระบบ ได้แก่ วางแผนการสอน ออกแบบกิจกรรมโดยให้ผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน ประเมินผลการทำงานเป็นระยะโดยมีเป้าหมายชัดเจนว่าจะทำอะไร เมื่อไร เพราะอะไร และทำให้ทราบผลการกระทำว่าบรรลุเป้าหมายได้อย่างไร

3. ประโยชน์ต่อวงการการศึกษา ซึ่งผลของการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน สามารถนำมาเป็นข้อมูลในการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของครู เกี่ยวกับวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนที่ครูแต่ละคน ซึ่งครูแต่ละคนสามารถจะประยุกต์และนำไปใช้เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูอย่างต่อเนื่อง

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา กล่าวว่า การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการวิจัยเป็นฐานนี้ สามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีประสิทธิภาพในการสืบค้นแสวงหาความรู้อย่างมีความสุขด้วยการลงพื้นที่จริง ได้พัฒนาระบบการคิด และได้สร้างองค์ความรู้ที่สะท้อนถึงความเข้าใจในข้อเท็จจริง และมโนทัศน์ต่าง ๆ โดยสามารถบูรณาการหล่อหลอม

²⁶อรุณ จันทวานิช, “ปาฐกถาพิเศษ เรื่องนโยบายส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้”, ในการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : ครูสภาลาดพร้าว, 2548).

ให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญา ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือพฤติกรรมบ่งชี้ของการรักความเป็นไทยที่เป็นคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551²⁷

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ช่วยให้ผู้เรียนได้รู้จักวิธีการแสวงหาความรู้ จนกระทั่งสามารถนำไปใช้ในการค้นคว้าหาความรู้ที่มีอยู่รอบตัวและเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาหรือเรียกว่าเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ผู้เรียนจึงต้องเรียนรู้ที่จะแสวงหาความรู้ได้ด้วยวิธีการของตนเอง การเรียนรู้ที่ตัวเนื้อหาแต่อย่างเดียวยังไม่ใช่ เป้าหมายสำคัญของการจัดการเรียนรู้ในยุคปฏิรูปการศึกษาอีกต่อไป

4. แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน เป็นการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ศึกษาในชุมชนหรือท้องถิ่นที่ตนเลือก โดยใช้วิจัยเป็นเครื่องมือในการศึกษามิติต่าง ๆ ที่ผู้เรียนสนใจ ฉะนั้น จึงจำเป็นต้อง ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งแนวคิดหลักของกระบวนการวิจัยท้องถิ่น คือ แนวคิดที่ ให้ความสำคัญต่องานวิจัยท้องถิ่นมีหัวใจ คือ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น²⁸ หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่างดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความ น่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผนการทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” (คนในท้องถิ่น)

วิธีการนี้ เป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น มุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการที่จะขอตำแหน่ง ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการตั้ง “คำถาม” ให้คมชัด เพราะงานวิจัยคือการตอบคำถามหรือข้อสงสัยบางอย่าง และเชื่อว่าการตอบคำถามนี้ ถ้าทำด้วยกระบวนการที่เป็นระบบด้วยวิธีการที่เชื่อถือได้ ก็จะมีน้ำหนักในการอธิบายและชักจูงคน โดยปกติชาวบ้านมักจะมี “ปัญหา” และ “สิ่งที่อยากได้” ชัดเจนอยู่แล้ว อีกส่วนหนึ่งที่เรียกว่า “งานวิจัยปฏิบัติการ” โดยระหว่างทำจะมีการบันทึก ทบทวน และถกเถียงกันอย่างสม่ำเสมอ และในที่สุดก็จะสรุปผลว่าวิธีแก้ปัญหาก็ได้ทดลองทำแล้วนั้น แก้ปัญหาได้หรือไม่ มากน้อยอย่างไร ได้บทเรียนอะไร แต่ไม่ว่าผลจะออกมาอย่างไรก็จะมีประโยชน์ทั้งสิ้น เพราะคนทั้งกลุ่มเกิดการเรียนรู้ไปด้วยกัน และผลการ “บันทึก” และ “วิเคราะห์” ก็จะเป็นประโยชน์กับคนกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

²⁷วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, “ค่านิยม” ใน สัจจัตถ์งานนิทรรศการและเสวนาวิชาการ แพร่งอุตร...วันวานไม่เคยเปลี่ยน , (กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม, 2556).

²⁸กชกร ชิมะวงศ์, กระบวนการทัศน์การวิจัยท้องถิ่นจุดเปลี่ยนการพัฒนา, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2548, หน้า 27.

จากหลักการและแนวคิดของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่กล่าวมานั้น ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นและใช้แนวคิดดังกล่าวทำงานมาโดยตลอดอย่างที่กล่าวมาในตอนต้นแก่นสำคัญของ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” คือ “กระบวนการเรียนรู้” ประเวศ วะสี²⁹ ได้ให้หลักว่า การวิจัยแบบนี้จะนำไปสู่ “ผล” อย่างน้อยสามอย่าง คือ อย่างแรก เกิดความรู้ขึ้นในท้องถิ่นและเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง อย่างที่สอง เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้นและทำงานได้ดีขึ้น และอย่างที่สาม เกิดกลไกหรือองค์กรในชุมชนที่จะจัดการสานงานต่อไป โดยทั้งหมดนี้ทำโดยชาวบ้าน หรือชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น และอาจมี “เพื่อนชาวบ้าน” คอยช่วยเหลือสนับสนุนบ้างตามความจำเป็น

ความยั่งยืนของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอยู่ที่หลังจากทำไประยะหนึ่งแล้ว เรื่องที่วิจัยนั้นก็กลมกลืนกับงานพัฒนา กลายเป็นงานพัฒนาปกติ แล้วงานวิจัยก็ไปตั้งโจทย์ใหม่เรื่องใหม่ในวงการใหม่ต่อไปอีก ทั้งงานวิจัยและงานพัฒนาจึงทำงานอยู่ด้วยกันเหมือนบันไดเวียน แต่ไม่ใช่งานเดียวกัน คนทำคือชุมชนท้องถิ่นขึ้นไปแต่ละงานวิจัยทางซ้ายที แต่ละงานพัฒนาทางขวาที แล้วก้าวสูงขึ้นเรื่อยๆ เมื่อสูงขึ้นก็มองไกลขึ้น มองกว้างขึ้น เชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ได้มากขึ้น เห็นบริบท และมั่นคงในจุดยืนของตัวเอง

หัวใจของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการสร้างปัญญาแบบกระจาย (Distributed Intelligence)³⁰ คือ ให้ส่วนเล็กที่สุดของสังคม หรือ Basic Units มีปัญญาจัดการตัวเองหลังจากนั้นแต่ละยูนิตก็สัมพันธ์กับยูนิตอื่นด้วยการประกอบตัวขึ้นเอง (Self organization) แล้วสังคมทั้งสังคมก็จัดการปัญหาใหญ่ ๆ ได้อย่างสมดุลและยั่งยืน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคือการไปติดอาวุธให้ส่วนพื้นฐานที่สุดเหล่านี้ ให้ไปค้นหาวิธีการดำรงอยู่ด้วยตัวเอง และอยู่ร่วมกับชุมชนอื่น อาวุธหลัก ก็คือ ความเชื่อที่ว่าการทำงานด้วยเหตุด้วยผล ด้วยข้อมูล ด้วยเครือข่ายคนที่เข้าใจซึ่งกันและกันจะแก้ปัญหาได้ และความเชื่อพื้นฐานของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคือ ความเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้แหละ จะช่วยให้ชุมชนอยู่รอดและเจริญรุ่งเรืองได้ในระยะยาว

ในส่วนของแนวคิด หลักคิดสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) เป็นการมุ่งเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งงานวิจัยแบบนี้ไม่ได้เน้นไปที่ “ผลการวิจัย” หรือการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ หากแต่มอง “กระบวนการวิจัย” เป็น “เครื่องมือ” ในการเพิ่มพลัง (Empower) ชุมชนในการจัดการตามแผนเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังนั้น ผลการวิจัยที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยนี้คือ “คน” และ “กลุ่ม” ที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนตัวเองทั้งในปัจจุบันและมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคตสามารถชี้แนะและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไปด้วย

จากแนวคิดที่ว่ามา สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์³¹ ได้อธิบายถึงนัยของงานวิจัยกับวิถีชาวบ้านที่สอดคล้องและเป็นรูปธรรม ที่ไม่แตกต่างจากการให้ความหมายว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคือวิถีชาวบ้าน กล่าวคือ ในการที่ชาวบ้าน

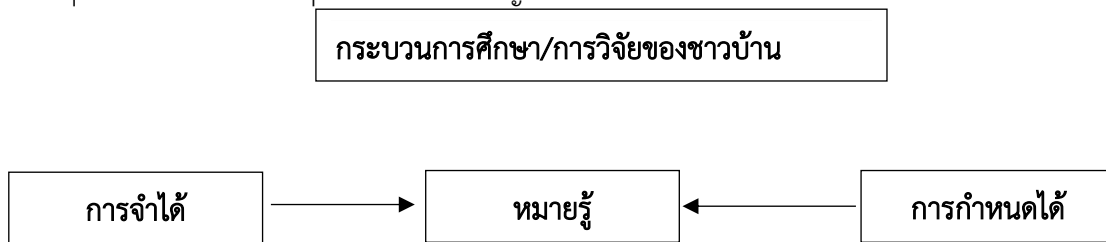
²⁹ประเวศ วะสี, อ่างใน กชกร ชินะวงศ์, **กระบวนการทัศน์การวิจัยท้องถิ่นจุดเปลี่ยนการพัฒนา**, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2548), หน้า 32.

³⁰สินธุ์ สโรบล, **วิวิธวิทยวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน : บทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยและประสบการณ์จากต่างประเทศ**, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), 2552), หน้า 39.

³¹สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, อ่างใน อังคณา ทาลัดชัย, **พัฒนาการและวิธีการสร้างความรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนภาคเหนือ**, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548), หน้า 17.

สมัยก่อนถ่ายถอดความรู้ความคิดรุ่นแล้วรุ่นเล่าสู่คนรุ่นหลังเป็นแบบรับรู้ไว้บอก เล่าให้จดจำ ให้จำ ให้ทำตาม อันนี้เรียกว่าเป็นกระบวนการ การจำได้หมายรู้ คือ การจำเอาไว้ก่อนแล้วค่อยรู้ แบบนี้จะเสี่ยงหน่อยตรงที่ว่าคนมีความจำได้ไม่มาก ถ้ามีความจำมาก ๆ มันก็จะเผลอ จะตีบลง เพราะฉะนั้นการใช้การจำได้หมายรู้เป็นฐานมาก ๆ จะทำให้ฐานใหญ่กว่ายอด ขอสรุปว่าเป็นคือวิธีการศึกษาของบรรพบุรุษเรา

บรรพบุรุษของเราใช้วิธีการถ่ายถอดความรู้แบบจำได้หมายรู้ ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งของสมัยโบราณที่ผ่านมา แต่อีกวิธีหนึ่งที่คู่กันมากก็คือ การกำหนดได้หมายรู้ ซึ่งตรงกันข้ามกับการจำได้หมายรู้ตรงที่ว่า ผู้เรียนรู้จะต้องใช้สติ จะต้องใช้ปัญญา ต้องใช้ความคิด ความใคร่ครวญตลอดเวลา ในหลักของสังคม โดยเฉพาะสังคมที่มีศาสนา จะพบว่าใช้หลักการการกำหนดได้หมายรู้เป็นหลัก คนเรามากจะมักง่ายคือ ใช้วิธีการจำได้หมายรู้เสียมากกว่าการกำหนดได้หมายรู้ การเรียนรู้จึงเกิดบกพร่อง เพราะฉะนั้นขอให้เห็นภาพกว้าง ๆ ว่า มันจึงเกิดอุปสรรคในการที่จะเรียนรู้ ให้รู้สิ่งต่าง ๆ เพื่อเอาชนะสิ่งต่าง ๆ ที่เรียกว่า ข้ามปัญหา³²

ภาพที่ 2.1 กระบวนการศึกษา/การวิจัยของชาวบ้าน

แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำวิจัยที่สำคัญ โดยการเริ่มจากคำถามว่าทำไมงานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกิดจากนักวิชาการจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยที่มีนักวิชาการลงไปทำงานวิจัยในชุมชนไว้มากมาย แนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นนักวิจัยทำวิจัยแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เริ่มตั้งแต่การตั้งโจทย์วิจัยซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการจัดการภัยพิบัติ ปัญหาด้านการจัดสวัสดิการ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ปัญหาการทำบัญชีกองทุนต่าง ๆ ในชุมชน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้ต่างจากงานวิจัยที่ใช้แนวคิด “ท้องถิ่นนิยม” (Localism) ซึ่งเป็นแนวคิด พันธะผูกพันทางอารมณ์ที่มนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มมีต่อกันของตน ทั้งด้านที่อยู่อาศัย ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ประเพณี สัญลักษณ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของตนเอง โดยในกระบวนทัศน์การวิจัยที่ใช้แนวคิดท้องถิ่นนิยมนี้ อาจเกิดขึ้นได้ในหลากหลายแง่มุมด้วยกัน เช่น การรณรงค์ให้ชุมชนหันมาอนุรักษ์แหล่งวัฒนธรรมพื้นถิ่นทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นกระแสของชุมชนท้องถิ่นที่มีรากฐานทางทรัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการ และประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของตนเอง ซึ่งนักวิจัยไม่จำเป็นต้องเป็นคนในท้องถิ่น แต่อาจเป็นนักวิชาการหรือผู้ที่สนใจความเป็นท้องถิ่นนั้น ๆ ก็ได้ อย่างไรก็ตามการทำการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในที่นี้เป็นการเสนอแนวคิดการทำการวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวทางของฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งการทำการวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นกำหนดให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา ต้องการแก้ปัญหาและเป็นผู้ที่จะใช้ผลงานวิจัยเป็นผู้ร่วมกันตั้งโจทย์วิจัย โดยผ่านกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนหลายครั้งจนกว่าจะตกผลึกในการ

³²ปณิธิ บุญสา, “รูปแบบการบริหารงานวิจัยเชิงพื้นที่ในการพัฒนาภูมิสังคมของตำบลแม่ตื่น อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก”, **วิทยานพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2555), หน้า 16-17.

ถกเถียงและเห็นภาพของปัญหาที่คมชัดร่วมกันแล้วนักวิจัยชาวบ้านก็เป็นผู้ที่ลงมือทำวิจัยค้นหาคำตอบเอง โดยการทดลอง ประเมิน สรุป ทดลองซ้ำอย่างเป็นขั้นตอนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ต่างจากกระบวนการทดลองของนักวิจัย อาจารย์ในมหาวิทยาลัย โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่ค้นพบในชุมชน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยที่ผู้สร้างความรู้คือผู้ใช้ และผู้ใช้คือผู้สร้างความรู้ในตัวเอง (Presumes) การหาคำในยุคนั้นแห่งความรู้ ความรู้ถูกสร้างขึ้นใหม่ทุกวันในจำนวนมหาศาล ในขณะที่เดียวกัน ความรู้ที่มีอยู่ก็ล้าสมัยไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงกระบวนการการวิจัยจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดพลังปัญญาการเรียนรู้สามารถแก้ปัญหาของชุมชนสังคมของตนเองได้ ทั้งนี้เป้าหมายสูงสุดในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น มุ่งให้ชาวบ้านเจ้าของปัญหาเป็นนักวิจัยชาวบ้านที่สามารถหาคำตอบในการแก้ปัญหาตนเองโดยไม่ต้องมีนักวิชาการหรือคนนอกอีกต่อไป ซึ่งต่างจากการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Preceptory Action Research: PAR) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั่นเอง³³

4.1 ลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประกอบด้วย 3 ลักษณะ คือ³⁴

1. ใจหทัยวิจัย

เป็นเรื่องอะไรก็ได้ ใจหทัยอะไรก็ได้ ที่ชุมชนหรือคนท้องถิ่นเห็นว่ามีมีความสำคัญ และอยากจะค้นหาคำตอบร่วมกัน ซึ่งชุมชนในที่นี้มีความหมายที่หลากหลาย หมายถึงกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการที่มีเป้าหมาย หรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการ ครู เด็กและเยาวชน คนชรา พระสงฆ์ และชนเผ่า

2. ชุมชน

ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ชุมชน หรือคนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบ และแปลความหมาย รวมทั้งคาดว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงหลังจากการดำเนินงานวิจัย

3. การรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติ

มีการดำเนินงานรวบรวมข้อมูล และทดลองปฏิบัติการ นั่นคือ มีการดำเนินงานใน 3 ระยะ คือ ระยะแรก วิจัยให้ทราบถึงสภาพที่อยู่ ได้แก่ สภาพหรือบริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน สภาพของปัญหานั้น ทราบสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไขของปัญหา และเลือกทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ระยะที่สอง เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อแก้ปัญหา และวิเคราะห์ สรุปบทเรียน รวมทั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้ และระยะที่สาม เป็นการร่วมกันเสนอทางเลือก รูปแบบ แผนพัฒนา ฯลฯ ของชุมชนท้องถิ่น

4.2 รูปแบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น/พื้นที่

³³ ฟื้นฟูประภา ภัทรานุกรม, “วิจัยเพื่อท้องถิ่น : บทบาทมหาวิทยาลัยในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน”, **วารสารร่วมพลัง มหาวิทยาลัยเกริก**, ปีที่ 35 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม), 2560 : 141-142.

³⁴ ชัคตตรี รัชสวัสดิ์ และคณะ, “การจัดกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการงานวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาอย่างยั่งยืนด้วยฐานทรัพยากร 4 ประการ”, **รายงานการวิจัย**, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, หน้า 9-10.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาค) กล่าวถึงรูปแบบการสนับสนุนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีลักษณะการดำเนินงานโครงการวิจัย 2 รูปแบบใหญ่ ๆ ตามศักยภาพพื้นที่/ชุมชน ดังนี้³⁵

1. การวิจัยเต็มรูปแบบ

เป็นการวิจัยที่มีลักษณะสมบูรณ์แบบตามแนวความคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในเชิงเนื้อหาและในเชิงกระบวนการ ภายใต้หลักการที่ว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นที่วิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ไข ปัญหา” โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการไม่เกิน 2 ปี ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) งานวิจัยแบบนี้ มี 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1.1 การวิจัยที่เน้นกระบวนการแก้ปัญหาสังคมในทุกประเด็น เป็นการศึกษาในเชิงกระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนท้องถิ่นในบริบทหนึ่ง ๆ ต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันดำเนินการ ได้แก่ ชุมชนกับการจัดการปัญหาต่าง ๆ การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายปัญหาหรืออาชีพ การเรียนรู้และการศึกษาทางเลือก ซึ่งเป็นเกณฑ์สนับสนุนโดยปกติ

1.2 การวิจัยที่เน้นการทดลองเปรียบเทียบและทดสอบปัจจัยต่าง ๆ เป็นการศึกษาเพื่อที่จะทดลอง/ทดสอบทางเลือกจากหลาย ๆ ทางเลือก เพื่อที่จะหาทางเลือกที่มีประสิทธิภาพ คุ่มค่าและคุ่มทุนที่สุดของชุมชนโดยเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก ได้แก่ การทดลองปัจจัยต่าง ๆ ในการผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยเน้นทางเลือกอาชีพเป็นหลัก โดยพัฒนาเกณฑ์การสนับสนุนที่เหมาะสมกับแต่ละประเด็นที่ต้องการทดลองเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่น และกลุ่มชาติพันธุ์

2. การวิจัยเพื่อเสนอทางเลือกใหม่ให้กับท้องถิ่น

เป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นรูปแบบใหม่ที่พัฒนามาจากแบบแรกเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการ และสอดคล้องกับศักยภาพของท้องถิ่น และกลุ่มคนซึ่งมีหลากหลายระดับ หรือเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม เป็นการเริ่มต้นทดลองทำงานวิจัยอย่างง่าย ๆ โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการไม่มากนักประมาณ 3 - 6 เดือน หรือไม่เกิน 1 ปี ได้แก่

2.1 การวิจัยเบื้องต้น เป็นกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย และการรวบรวมความรู้ รวมถึงการเตรียมชุมชน เตรียมทีมวิจัยชาวบ้าน เพื่อวางแผน และแก้ปัญหาในเบื้องต้น หรือพัฒนาไปสู่งานวิจัยเต็มรูปแบบต่อไป

2.2 การวิจัยที่เน้นการสรุปลองค์ความรู้และรวบรวมองค์ความรู้จากการทำงานพัฒนาของชุมชน เป็นเรื่องที่ชุมชนอยากรู้ อยากรวบรวมความรู้ของตนเอง และชุมชนร่วมกันทำงานวิจัย โดยไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาชุมชนมากนัก

2.3 การวิจัยเชิงความร่วมมือ เป็นการสนับสนุนการสร้างความรู้ร่วมกับหน่วยงาน หรือภาคอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานเพื่อชุมชนท้องถิ่น และเป็นการสร้างความร่วมมือในทั้งแง่การมีเป้าหมายเพื่อท้องถิ่น ความร่วมมือของคน หรือทีมงาน การสนับสนุนปัจจัยและทุนดำเนินการร่วมกัน งานวิจัยลักษณะนี้จะมุ่งสร้างวิธีการทำงานที่เป็นทางเลือกใหม่ของภาคีภายนอกร่วมกับคนท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหาท้องถิ่น

4.3 กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น/พื้นที่

³⁵สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (สำนักงานภาค), การบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), หน้า 17.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). อธิบายถึงกระบวนการพัฒนาชุดโครงการประกอบด้วย กระบวนการที่สำคัญ 3 กระบวนการ คือ³⁶

1. กระบวนการตั้งโจทย์การวิจัย กรอบ และวัตถุประสงค์ของชุดโครงการวิจัย โดยการกำหนด กรอบและวัตถุประสงค์ของชุดโครงการวิจัย เป็นกระบวนการที่สำคัญมาก เพราะเป็นตัวกำหนดว่าในกลุ่มเรื่อง/ สาขานั้น ๆ มีอะไรที่รู้แล้วบ้าง อะไรที่ยังไม่รู้ และอะไรที่ควรทำการศึกษาการวิจัย โดยเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการ ตั้งโจทย์การวิจัย กรอบ วัตถุประสงค์ของชุดโครงการวิจัย คือ การจัดประชุม ซึ่งอาจจัดได้มากกว่า 1 ครั้ง แต่ก็ควร น้อยที่สุด หรือเท่าที่จำเป็นต่อการสร้างความชัดเจนของโจทย์ กรอบ และวัตถุประสงค์ของชุดโครงการต่อผลลัพธ์ที่ ได้จากขั้นตอนนี้ คือ กรอบการวิจัยที่ระบุถึงวัตถุประสงค์/เป้าหมายของชุดโครงการ กลุ่มของประเด็นที่ควรมีการ วิจัยเพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และประเด็นย่อยที่ควรมีการวิจัยต่อไป

2. กระบวนการสรรหานักวิจัยมาร่วมในชุดโครงการ โดยการได้นักวิจัยมาร่วมทีมในชุดโครงการอาจ เกิดขึ้นจากการทำงานโดยใช้วิธีการ 2 แบบ คือ แบบที่ 1 การประกาศทุน โดยให้ผู้สนใจส่งข้อเสนอเอกสารเชิง หลักการ (Concept Paper) หลังจากผ่านการพิจารณาคัดเลือกแล้วจึงจัดทำข้อเสนอโครงการเต็มรูปแบบ (Full Proposal) เพื่อรับการพิจารณาต่อไป แบบที่ 2 เป็นการนัดประชุม โดยอาจทำร่วมไปในกระบวนการเดียวกับการ ตั้งโจทย์และกรอบของชุดโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้นักวิจัยได้มีส่วนร่วมคิดตั้งแต่ต้น และจะได้เข้าใจไปที่มาของ โจทย์การวิจัย กรอบ และวัตถุประสงค์ โดยวิธีนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเสนอ Concept Paper และ Full Proposal ได้ตรงประเด็นมากที่สุด อันเป็นการช่วยลดเวลา และขั้นตอนในการปรับปรุงแก้ไขข้อเสนอโครงการวิจัย ไปได้มาก โดยเครื่องมือสำคัญ ได้แก่ การจัดประชุมเพื่อสร้างความชัดเจนกับกรอบแนวคิดในการทำการวิจัย และ โจทย์การวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิจัย และผู้ใช้ผลงานวิจัย การจัดประชุมเพื่อทบทวนองค์ความรู้ และสถานการณ์ ความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานในประเด็นวิจัยที่สนใจ การจัดประชุมเพื่อสร้างกรอบการวิจัยของโครงการ/ กลุ่มโครงการ (Research Framework) และการจัดประชุมเพื่อสร้างทีมวิจัย

3. กระบวนการประสานชุดโครงการ พบว่าการตอบโจทย์การพัฒนาที่ใหญ่ ๆ และสำคัญ ๆ ของ ประเทศจำเป็นต้องอาศัยงานวิจัยหลาย ๆ ชิ้น มาต่อภาพรวมกัน จึงได้เกิดการทำงานในลักษณะของชุดโครงการ หรือกลุ่มโครงการขึ้น และเพื่อให้โครงการย่อย ๆ ที่อยู่ภายใต้ชุดเดียวกันสามารถเชื่อมโยงกัน ติดตามความก้าวหน้า ของกันและกัน และร่วมมือกันได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด จึงจำเป็นต้องมีการประสานชุดโครงการ โดยการ ประสานงานทำได้หลายลักษณะ เช่น การประสานงานเพื่อพัฒนารอบความคิดของชุดโครงการ การประสานเพื่อ กระตุ้นให้มีผู้สนใจเสนอขอรับทุนวิจัย การประสานงานเพื่อสร้างและส่งเสริมเครือข่ายนักวิจัยภายใต้ชุดโครงการ การประสานเพื่อติดตามความก้าวหน้าของโครงการย่อยที่ได้รับอนุมัติทุนไปแล้วภายใต้ชุดโครงการ เป็นต้น

เพ็ญประภา ภัทรานุกรม เสนอทัศนะเกี่ยวกับกระบวนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น สรุปลจากบทบาทของ มหาวิทยาลัยเอริกในการสนับสนุนกระบวนการในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชุมชนในเขตบางเขนและสายไหม มีรายละเอียดดังนี้³⁷

1. กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1.1 การเลือกพื้นที่ในการทำวิจัย

³⁶สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), **คู่มือการบริหารงานวิจัย : ประเภททุนวิจัยและพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542), หน้า 7-9.

³⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 147-151.

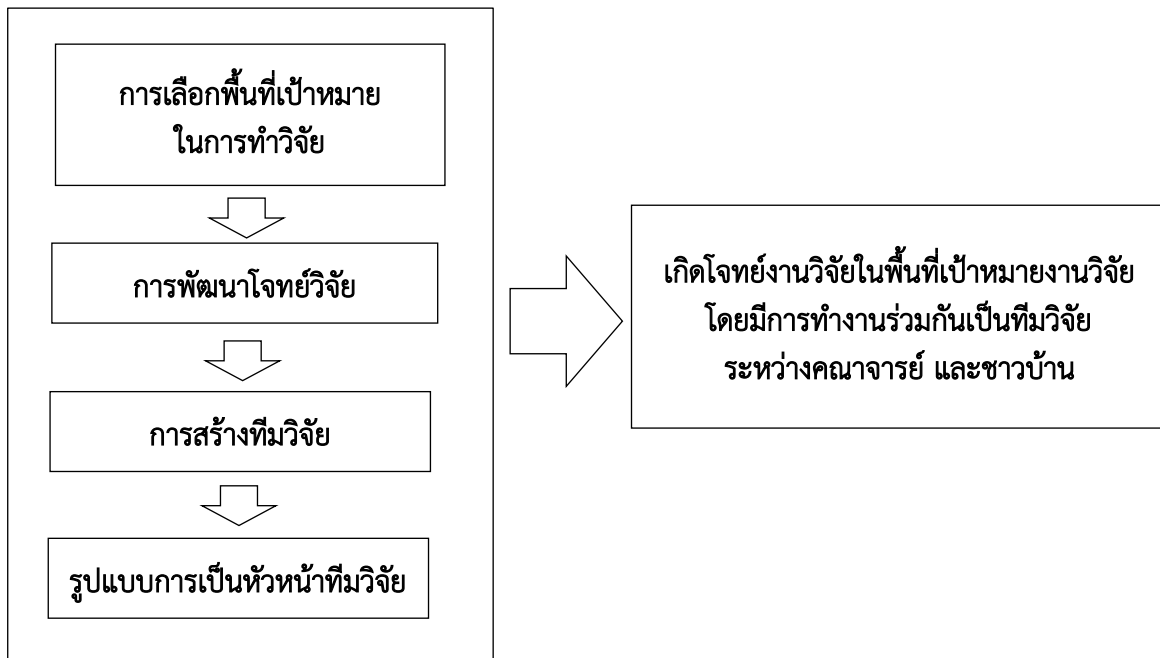
ก่อนการพัฒนาโจทย์งานวิจัย การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายเพื่อเป็นพื้นที่วิจัยนับเป็นเรื่องสำคัญที่มหาวิทยาลัยจะต้องดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนงานวิจัย โดยการพิจารณาคัดเลือกพื้นที่วิจัยร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ ทั้งฝ่ายพัฒนาชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ และได้ร่วมกันกำหนดเกณฑ์เพื่อคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายในเบื้องต้น คือ

- 1) ต้องเป็นชุมชนที่มีเครือข่ายของประชาชนเพื่อดูแลปัญหาของพื้นที่
- 2) ประชาชนในชุมชนมีจิตอาสา เสียสละในการดูแลชุมชน
- 3) ประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนร่วมกันทำงานอย่างเข้มแข็ง
- 4) พื้นที่ชุมชนยังประสบปัญหาที่ต้องการแก้ไขโดยประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วม
- 5) มีศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยเป็นประธานหรือเป็นผู้นำในชุมชน

1.2 การพัฒนาโจทย์หรือปัญหาของการวิจัย

เมื่อได้พื้นที่ในการทำวิจัยแล้ว ต่อไปก็เป็นขั้นตอนในการพัฒนาโจทย์หรือปัญหาของการวิจัยที่ต้องมาจากความต้องการเพื่อการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านหรือชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ก็วิจัยอาจารย์จากมหาวิทยาลัยและนักวิจัยชาวบ้านจากชุมชนต้องมีการพบปะพูดคุยจนได้ข้อสรุปร่วมกันว่าปัญหาของชุมชน เพื่อการแก้ปัญหาอะไรบ้าง แล้วจึงจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่มีมากมายของชุมชนว่าปัญหาใดบ้างเป็นปัญหาที่ต้องใช้กระบวนการวิจัยเพื่อการแก้ปัญหา

กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น สามารถสรุปได้ดังแผนภาพข้างล่าง

ภาพที่ 2.2 กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

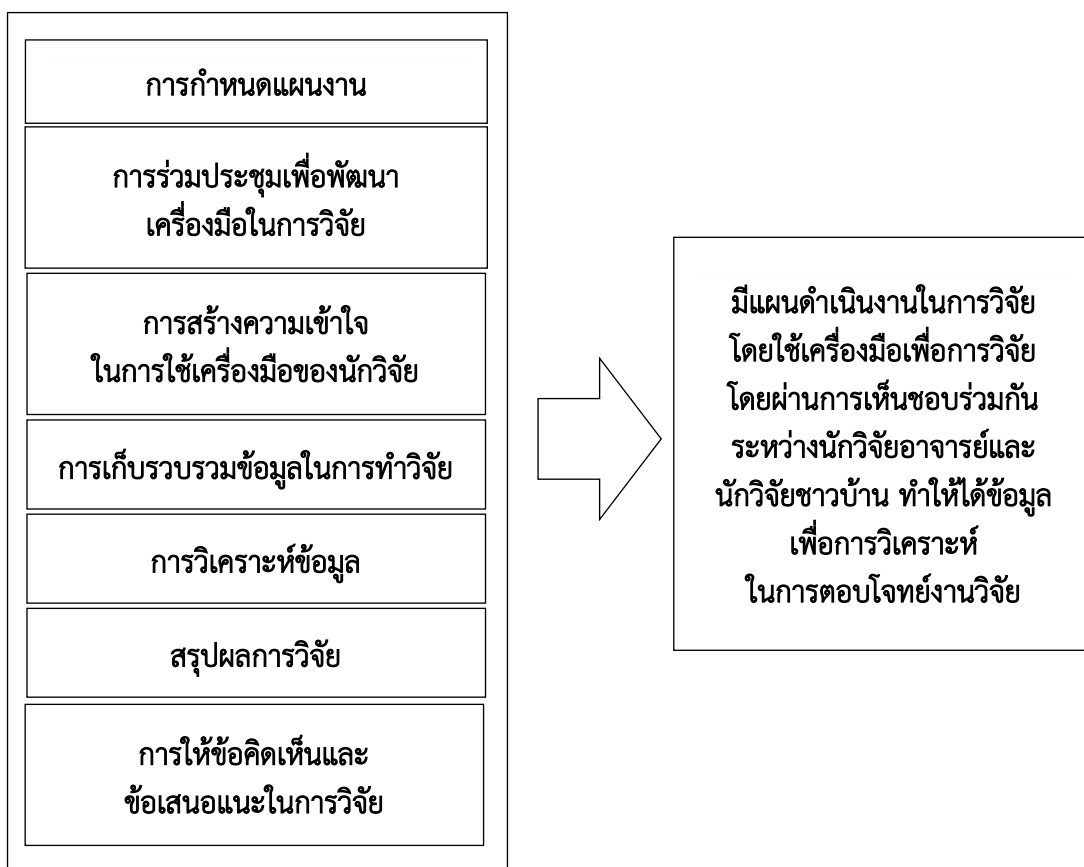
2. กระบวนการระหว่างการทำวิจัย

ในกระบวนการระหว่างการทำวิจัย ทีมวิจัยทั้งนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน ต้องมีการกำหนดแผนงาน และระยะเวลาเพื่อพบปะกัน ทั้งนี้เพื่อให้การทำงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งในกระบวนการนี้

ทีมวิจัยมักปรึกษาหารือเพื่อพัฒนางานวิจัย ทั้งการร่วมกันพัฒนาเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีการอบรมให้ นักวิจัยมีความเข้าใจวิธีการพัฒนาและใช้เครื่องมือรวมถึงเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูล การฝึกทดลองการเก็บข้อมูลเพื่อให้นักวิจัยชาวบ้านได้เข้าใจในการใช้เครื่องมือเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในการ ทำวิจัยของตนเอง

หลังจากนั้นทีมนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน ต้องร่วมกันหาข้อสรุปของงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ ของงานวิจัย ซึ่งเป็นขั้นตอนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สำคัญที่ต้องมีบทบาทร่วมกันในการวิเคราะห์ข้อมูล ระหว่างนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน อีกทั้งนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้านจะต้องให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ต่องานวิจัยร่วมกัน

กระบวนการระหว่างการทำวิจัย สามารถสรุปได้ดังแผนภาพข้างล่าง

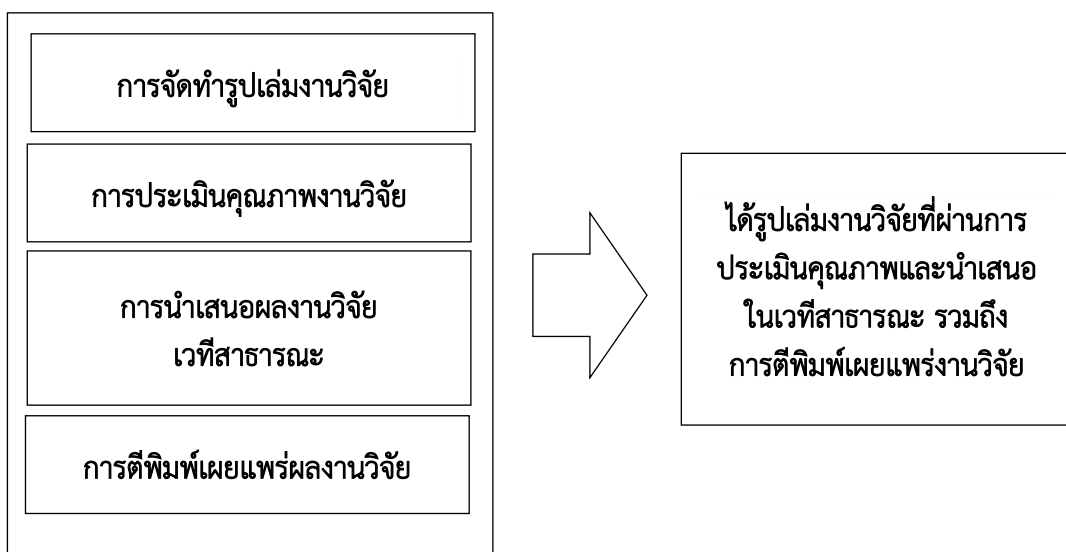

แผนภาพที่ 2.3 กระบวนการระหว่างการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3. กระบวนการหลังการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เมื่อกระบวนการทำวิจัยได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว นักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้านต้องมีการแบ่งหน้าที่ ความรับผิดชอบในการจัดทำรูปเล่มงานวิจัย มีการแบ่งหน้าที่เพื่อการนำเสนอผลการศึกษาเพื่อประเมินคุณภาพ งานวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิในเวทีต่าง ๆ หรือเวทีสาธารณะหลายครั้งโดยนักวิจัยชาวบ้านซึ่งการนำเสนอผลการวิจัยนี้เองที่เป็นเวทีสำคัญที่ให้นักวิจัยชาวบ้านเรียนรู้ในการจัดระบบความรู้ สร้างความมั่นใจและความภาคภูมิใจให้แก่ นักวิจัยชาวบ้านที่ได้นำเสนอผลงานของตนเองจากโครงการงานวิจัยในพื้นที่ของตน อีกทั้งยังมีการร่วมกันฝึกเขียน บทความจากงานวิจัยเพื่อการตีพิมพ์เผยแพร่งานวิจัย

กระบวนการหลังการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น สามารถสรุปได้ดังแผนภาพข้างล่าง

แผนภาพที่ 2.3 กระบวนการหลังการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

4.4 แนวปฏิบัติของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น/พื้นที่

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2545 : 5) ได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติที่ควรแนะนำในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังนี้³⁸

1. ศึกษา และทำความเข้าใจชุมชน

การศึกษา และทำความเข้าใจชุมชนนั้น มีจำนวน 2 ประการหลัก คือ

1.1 วัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ชุมชนมีวัฒนธรรมเชิงซ้อน การถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนต้องเข้าใจ ค่านิยม วิถีคิด ทางเลือกของชาวบ้าน และชุมชนมีวัฒนธรรมในการจัดระเบียบ การควบคุมดูแลซึ่งกันและกัน และความรู้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

1.2 ผสมผสานวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เพื่อให้เห็นภาพของชุมชนอย่างรอบด้าน

2. การจัดการ

เป็นกลไกประสานสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัย กับชาวบ้านจากความต้องการของท้องถิ่น เป็นกระบวนการ ต่อเนื่อง ตั้งแต่การสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการส่งเสริมให้เกิดการขยายผล อธิบายได้ดังนี้

2.1 การสร้างความรู้ ได้แก่ การที่นักวิจัยได้เข้าไปกระตุ้น จุดประกาย เสริมในส่วนที่ชาวบ้านขาด ให้ชาวบ้าน “คิดคิด” อยากรู้ปัญหาด้วยตนเอง ร่วมเรียนรู้ในแนวราบ (แลกเปลี่ยน 2 ทาง) และนักวิจัยต้อง “ลงพื้นที่” เพื่อนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่จากชุมชน และสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่

2.2 การถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ต้องทบทวนว่าเป็นความรู้สำหรับทำอะไร ใครใช้ ใช้ได้แค่ไหน ด้วยช่องทางใด ประกอบกับมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่กิจกรรม “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน” ที่ชาวบ้านมา

³⁸สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), **วิจัยเพื่อคืนความรู้สู่ท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545), หน้า 5.

พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยน จัดการความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ตามลักษณะอาชีพ และกลไกการถ่ายทอดความรู้ ต้องให้ความรู้ทางสังคม การตลาด ซึ่งมีหลายตัวแบบ

2.3 การส่งเสริมให้เกิดการขยายผล ได้แก่ กลไกติดตามตรวจสอบการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับท้องถิ่น (จริง) ควรมีข้อกำหนดว่าให้มีการรายงานผลหลังจากนำไปใช้ในระยะเวลาหนึ่ง (ประมาณ 1 ปี) การขยายผลสามารถทำได้ทั้งระดับนักวิจัย/ชาวบ้าน การยกย่องความรู้ที่ร่วมสร้างระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้าน และการสร้างความเชื่อถือและความไว้วางใจของชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ (ชาวบ้าน/นักวิจัย) และเกิดการปรับความรู้ในทิศทางเดียวกัน

2.4 กลไก แบ่งได้ดังนี้

1) ผู้ประสานงานเป็นตัวเชื่อมระหว่างนักวิจัย ผู้ใช้/ลูกค้า (การตลาด) โดยทำการศึกษาคุณลักษณะ บทบาท หน้าที่ การได้มา (ให้พัฒนาจากที่มีอยู่ อาทิ ผู้จัดการเครือข่ายผู้ประสานงานท้องถิ่น และกระบวนการชุมชนเป็นตัวคัดสรร) และการพัฒนาการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเพื่อพัฒนารูปแบบ/วิธีการ

2) สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนความรู้ เช่น คู่มือที่ง่ายต่อการสร้างความเข้าใจ และสื่อได้ง่าย สื่อที่สร้างโดยชุมชน (สื่ออาจมีหลายประเภท) และสื่อบุคคลโดยชาวบ้านเพื่อขยายผลกับชาวบ้าน

3) มหภาค คือการส่งเสริมสถาบันการศึกษา ท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกในการสร้างความรู้ ถ่ายทอด และส่งเสริมความรู้ในท้องถิ่น

2.5 แนวทางปฏิบัติในการสร้างกลไกการทำงานเพื่อกระจายความรู้กลับสู่ท้องถิ่น ได้แก่ นักวิจัยต้องมีศักยภาพ (ความรู้ เข้าใจชุมชนที่จะวิจัยทั้งโครงสร้างชุมชน ภาษา และวัฒนธรรม ตรวจสอบทุน (องค์ความรู้) เดิมของชุมชน เพื่อให้เกิดการต่อยอด ลดความซ้ำซ้อน ตรวจสอบองค์ความรู้ที่มี (ล่าง,บน) และสังเคราะห์และกระบวนการย้อนกลับ ชุมชน องค์กรท้องถิ่น และนโยบายระดับบน

2.6 กระบวนการที่ควรใช้ ได้แก่ วิธีการ PAR (นักวิจัย, ชาวบ้าน, ผู้มีส่วนได้เสีย) ในทุกขั้นตอนการทำงานตั้งแต่ร่วมตั้งโจทย์ ร่วมคิดตั้งแต่แรกไปจนถึงร่วมทุน ร่วมวิจัย และร่วมใช้ประโยชน์ ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ชุมชนร่วมกันผ่านประวัติศาสตร์ชุมชน ค้นข้อมูลที่ได้สู่โรงเรียน (ผ่านหลักสูตร) ชุมชน (เอกสารสื่อ) ค้นความรู้สู่ชุมชนอย่างสม่ำเสมอตลอดโครงการใช้การประสานประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนานักวิจัยโดยการประชุมแลกเปลี่ยนระหว่างโครงการวิจัย และการประชุมร่วมกัน โดยหัวใจ คือ ผู้ประสานงาน

2.7 แนวทางในการทำงาน/สร้างความเข้าใจ ได้แก่ ไม่มีสัญญากับชาวบ้าน มีความจริงใจในการทำงานกับชุมชน ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน (ดูงาน ปฏิบัติการนอกสถานที่) จัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้กับชุมชนระหว่างการทำวิจัย โดยจัดทำสื่อ ใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม สร้างจิตสำนึกชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ความเป็นเจ้าของให้กับชาวบ้าน/ท้องถิ่น สร้างผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ commit ระยะเวลา ใช้การฝังตัวในชุมชน เกาะติด จัดเวทีค้นความรู้สู่ท้องถิ่น อบรมกระบวนการทำงานกับชุมชนให้กับทีมวิจัยก่อนลงพื้นที่จริง (ตั้งคำถาม และกุมประเด็น) และสร้างเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ข้ามฝ่ายหลากหลายสาขา

2.8 ปัญหาอุปสรรคที่อาจมีได้ เช่น การสื่อสารระหว่างนักวิจัยหลายสาขาในทีมความหลากหลายของชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐกับชาวบ้าน ทักษะการจัดกระบวนการของทีมวิจัย และความเข้าใจและความคาดหวังของนักวิจัย

4.5 แนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้กำหนดตัวชี้วัดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ โดยการ พัฒนาเกณฑ์ในการคัดเลือกโครงการวิจัยเด่น โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ไว้ดังนี้³⁹

1. เป็นโครงการวิจัยที่มีกระบวนการวิจัยที่ชัดเจน มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ
2. ผลการวิจัยสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหา หรือหาทางออกให้แก่ชุมชนได้
3. เกิดผลกระทบ (impact) ที่เป็นรูปธรรม เช่น เกิดเครือข่าย เกิดกลไกการทำงานหรือองค์ความรู้ที่นำไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นได้ หรือมีการขยายผลสู่การเรียนการสอนในโรงเรียน เป็นต้น
4. มีการพัฒนาคน หรือสร้างคน ให้เป็นผู้คิด วิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบ โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลในการตัดสินใจ มีทีมวิจัยที่สามารถนำเสนอกระบวนการวิจัย และผลจากการศึกษาวิจัยสู่สาธารณะได้
โกลม สนั่นก้อง แสดงทัศนะว่า ผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรมีคุณสมบัติที่ดี ดังนี้⁴⁰
 1. ประวัติศาสตร์ชุมชนว่ามีความเป็นมาตามยุคสมัยอย่างไร
 2. บริบทชุมชนที่แวดล้อมเรื่องราวและประเด็นศึกษา ทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ รวมถึงข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่เป้าหมาย
 3. เห็นพัฒนาการปัญหา กลุ่มปัญหาว่า ดำรงอยู่อย่างไร เป็นปัญหาอย่างไร ส่งผลกระทบต่ออะไรบ้าง ที่ทำให้พวกเขาเดือดร้อน มีทุกข์และเห็นความพยายามแก้ปัญหามาแล้วบ้างอย่างแต่แก้ไขไม่ได้หรือได้ส่วนหนึ่งที่ต้องการพัฒนาเพิ่ม
 4. มีการเก็บข้อมูลจากหลากหลายวิธีในประเด็นศึกษาเดียวกัน (เรื่องเดียวกันแต่เก็บข้อมูลหลายวิธี) เพื่อตรวจสอบและเพิ่มเติมความลึกของข้อมูล
 5. มีการเก็บข้อมูลจากหลายกลุ่มคนที่แตกต่างกันอย่างน้อย 3 กลุ่มในเรื่องเดียวกันเพื่อตรวจสอบความเหมือน ความต่างและเหตุผลกำกับหรือที่มาของความคิดเห็นนั้น
 6. องค์กรความรู้และภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา เรื่องนั้นถูกศึกษารวบรวมและนำมาประยุกต์ใช้ต่อการแก้ปัญหาจริง และเห็นรูปธรรมการแก้ปัญหา ไม่ว่าจะสำเร็จหรือล้มเหลวก็สามารถอธิบายผลได้ว่าเป็นอย่างนั้นเพราะอะไร
 7. เห็นคุณค่าและความหมายใหม่ ๆ องค์กรความรู้ใหม่ในการแก้ปัญหา และอธิบายเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนของเขาและรูปธรรมประกอบการอธิบายหรือให้เห็นภาพชัดเจน
 8. เห็นบทเรียนการทำงานของทีมวิจัย ชุมชนวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง ว่าได้เรียนรู้อะไรจากการวิจัยในครั้งนี้
 9. เห็นข้อเสนอแนะต่อการวิจัย และการพัฒนาทั้งในระดับพื้นที่ ชุมชน และท้องถิ่น เพื่อสนองต่อองค์กรท้องถิ่น หน่วยราชการ คนในชุมชนและผู้สนับสนุนทุน
 10. เห็นการเชื่อมโยงและความร่วมมือ จากหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในชุมชนและท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมวิจัยพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาเรื่องนั้น ไม่ว่าจะ ต้นทาง ระหว่างทาง และปลายทาง โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน

³⁹สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, **สรุปการประชุม การสังเคราะห์ความรู้โครงการวิจัยเด่น มองผ่านมุม คนวิจัย**, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), หน้า 50.

⁴⁰โกลม สนั่นก้อง, **การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับ RC/Node และเครือข่ายฯ ภาคอีสาน**, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551), หน้า 49.

11. เห็นมรรควิธีในการนำไปใช้ในการพัฒนา และแก้ปัญหาชุมชนของคนทำงานวิจัย และชุมชนวิจัย นั่นคือ เห็นแนวทางและรูปแบบวิธีการแก้ปัญหา

12. ข้อมูลอื่น ๆ เช่น ภาพประกอบ ประวัตินักวิจัย และเอกสารอ้างอิง ก็จะช่วยให้เกิดความสมบูรณ์ในระบบงานวิจัยมากขึ้น รวมถึงกรอบคิด ทฤษฎีที่นำมาใช้หากจำเป็นต้องใช้

วิทยา อภรณ์⁴¹ สรุปผลจากประสบการณ์ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จสูงหลายด้านว่า จุดเด่นของการขับเคลื่อนของงานวิจัยกลุ่มนี้ คือ การวิจัยที่เกิดจากความต้องการอย่างแรงกล้าของคนในชุมชน การจัดโครงสร้างการดำเนินงานวิจัย ให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งในทีมวิจัยและชุมชน หัวหน้าโครงการที่มีจิตสาธารณะ เปิดกว้าง มีแนวคิดและทักษะในงานวิจัยและพัฒนาชุมชนสูงทำให้งานสำเร็จได้ และทีมวิจัยกลุ่มนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการวิจัยมากกว่าเนื้อหา หัวหน้าโครงการวิจัยกฤษราพันธ์กับบอกว่า “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ วิถีชีวิต”

ผลสรุปจากการดำเนินงานโครงการวิจัยเด่น ปี 2545-2546 จากการจัดเวทีสังเคราะห์ความรู้โครงการวิจัยเด่นผ่านมุมมอง “คนทำวิจัย” ของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้ข้อสรุปผลการดำเนินงานของโครงการที่ดี ดังนี้⁴²

1. ความรู้จากงานวิจัยถูกนำไปใช้ประโยชน์ เช่น มีการนำประวัติศาสตร์แม่เจ้าอยู่หัวไปใช้เปิดงานแข่งขันกีฬาระดับจังหวัด มีการนำเอาองค์ความรู้ชุมชนพื้นบ้าน และการทำกฤษราพันธ์ไปเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ฯลฯ

2. เกิดการสร้างความสัมพันธ์อันดีในทีมวิจัย สามารถพัฒนาการทำงานเป็นทีมได้เป็นอย่างดี

3. สร้างพลัง ในการดำเนินงานต่าง ๆ ของชุมชนวิจัยร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น การบูรณะรูปปั้นแม่เจ้าอยู่หัว ชุมชนน้ำปางร่วมกันรณรงค์ไม่กินของดิบ งดเหล้าและบุหรี่ในการจัดประเพณีและเกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน ฯลฯ

4. หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนให้การยอมรับ เอาเป็นแบบอย่าง และร่วมสนับสนุนงบประมาณการทำกิจกรรมพัฒนาของโครงการวิจัย

5. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย เช่น รองอธิบดีกรมชลประทานให้สร้างประตูน้ำในแบบของชาวบ้าน ผ่านรองผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม

6. มีการปรับใช้กระบวนการวิจัยในการทำงานอื่น ๆ ของหมู่บ้าน เช่น กองทุนหมู่บ้าน, สวัสดิการชุมชน, การบริหารจัดการกลุ่มอาชีพ ฯลฯ

7. บทพิสูจน์และก่อให้เกิดความภาคภูมิใจว่า “ชาวบ้านสามารถทำวิจัยได้”

จากบทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลาง ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย พบว่า ผลความสำเร็จของงานวิจัยเพื่อที่นำไปใช้ในการขยายผล สามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่⁴³

⁴¹วิทยา อภรณ์, **การวิจัยคือการปลดปล่อย**, (เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, 2550), หน้า 33.

⁴²สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, **สรุปการประชุม การสังเคราะห์ความรู้โครงการวิจัยเด่น มองผ่านมุม คนวิจัย**, หน้า 85-87.

⁴³สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, **รายงานบทสังเคราะห์ รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลาง ตะวันตก ตะวันออก**, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551), หน้า 80-85.

1. พื้นที่เดิมประเด็นใหม่ เป็นลักษณะการขยายขอบเขตการวิจัยเพื่อครอบคลุมพื้นที่และสร้างการเรียนรู้กับกลุ่มเป้าหมายที่เพิ่มขึ้นหรือการลงลึกในรายละเอียดของเนื้อหา ยกเว้นความรู้ต่อยอดจากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการอยู่เดิม การขยายผลในลักษณะนี้ แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1.1 การขยายผลรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีการขยายผลใน 2 ลักษณะ ดังนี้

1.1.1 การขยายผลในเชิงพื้นที่ เป็นการขยายขอบเขตของพื้นที่เป้าหมายให้ครอบคลุมพื้นที่ และเพิ่มจำนวนกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อสร้างการเรียนรู้ในเชิงกระบวนการวิจัยให้ขับเคลื่อนในเชิงพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นโจทย์วิจัยเรื่องใหม่ หรือโจทย์วิจัยที่เชื่อมโยงกับโจทย์วิจัยเดิม

1.1.2 การขยายผลเชิงประเด็น เป็นการลงลึกในรายละเอียดของเนื้อหา เพื่อต่อยอดหรือยกระดับประเด็นเนื้อหาโครงการวิจัยหรือการศึกษาในเชิงลึกให้มีความคมชัดมากขึ้น

2. พื้นที่ใหม่ประเด็นเดิม เป็นการขยายผลในลักษณะของการขยายพื้นที่และชุมชนวิจัยออกไปในเชิงการเพิ่มปริมาณพื้นที่วิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งการขยายผลจากพื้นที่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเดิมไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง มี 2 ลักษณะการขยายผล ดังนี้

2.1 การนำผลและกระบวนการวิจัยไปใช้บางส่วน เป็นการขยายผลกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่นำเอางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปปรับใช้ในพื้นที่ใหม่ หรือการนำผลการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้ในงานหรือกิจกรรมของชุมชน

2.2 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นการนำแนวคิดและหลักการกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้ในชุมชนอื่นโดยใช้ประเด็นของการวิจัยเป็นตัวตั้งในพื้นที่ซึ่งมีประเด็นปัญหาและมีลักษณะที่คล้ายกัน

3. การขยายผลสู่ภาคีหน่วยงาน เป็นการขยายผลการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในกับหน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการขยายผลเชิงรับที่เน้นการนำผลและกระบวนการวิจัยไปใช้บางส่วน ไม่มุ่งเน้นการลงลึกในรายละเอียดของกระบวนการวิจัย เป็นขยายผลกระบวนการเรียนรู้ไปปรับใช้ในภาคีหน่วยงานหรือไปประยุกต์ใช้ในงานหรือภารกิจขององค์กร ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทตามลักษณะการใช้ประโยชน์ดังนี้

3.1 สถาบันการศึกษา เป็นการขยายผลที่มุ่งเน้นการใช้พื้นที่งานวิจัยเป็นแหล่งเรียนรู้ การใช้กระบวนการวิจัยเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ของนักศึกษา หรือการเรียนรู้วิถีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เกิดการเรียนรู้และเข้าใจขยายผลงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นในวงกว้างทำให้สร้างการยอมรับกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในวงการวิชาการและนักวิจัยได้พัฒนาศักยภาพตัวเองเป็นอาจารย์พิเศษให้กับสถาบันการศึกษาในการบรรยายพิเศษตลอดจนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3.2 หน่วยงานองค์กรภาครัฐ/เอกชน เป็นการขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือองค์กรหรือหน่วยงานที่สนใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือสนใจชุดความรู้จากการดำเนินงานของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น การนำผลการวิจัยไปใช้ ในการสร้างนวัตกรรมและกระบวนการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับสภาพชุมชน เช่น การเปลี่ยนประตุน้ำของแพรกหนามแดง ของกรมชลประทาน เป็นต้น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้นำเสนอผลการสังเคราะห์โครงการวิจัยในภาคใต้ ซึ่งให้เห็นถึงผลความสำเร็จที่เกิดจากกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยสรุปว่ามีอยู่ 3 ด้าน ดังต่อไปนี้⁴⁴

1. คุณค่าที่เกิดขึ้น มีหลากหลายมิติ ดังต่อไปนี้

1.1 คุณค่าขององค์ความรู้ ภูมิปัญญา องค์ความรู้ การพัฒนากระบวนการเรียนการสอน และการบริหารการศึกษาในโรงเรียน องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการประมง ซึ่งเป็นการปลูกป่าชายเลนและเลี้ยงปูในบ่อกึ่งร้าง ที่เป็นการพยายามที่จะสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพไปพร้อมกับการฟื้นฟูสภาพนิเวศน์ ซึ่งกระบวนการวิจัยได้บ่มเพาะให้ เกิดจิตสำนึกต่อส่วนรวม ทำให้รู้ถึงคุณค่าของกระบวนการเรียนรู้ ที่สัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ทั้งในระบบโรงเรียนและระบบชุมชน รวมถึงระบบนิเวศน์ และตอบสนองสิ่งเหล่านั้นที่ได้เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพและการเรียนรู้

1.2 คุณค่าของการทำวิจัย การเห็นคุณค่าของการทำงาน เพื่อส่วนรวมสร้างให้มีอุดมการณ์ร่วมกันในการแก้ปัญหาการศึกษา ปัญหาเด็ก เยาวชน และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อส่วนรวม เห็นคุณค่าของการรวบรวมข้อมูล การจัดบันทึกข้อมูล รวมถึงการใช้ข้อมูลเพื่อเป็นหลักฐานโดยมีเหตุผลรองรับ และการนำข้อมูลไปกระตุ้นกลุ่มคน ประสานกลุ่มคนต่อไป

1.3 คุณค่าของคน คุณค่าในตนเอง รู้สึกภาคภูมิใจว่าชีวิตที่มีคุณค่า มีส่วนในการสร้างชุมชน สร้างคนให้เป็นคน ให้มีศีลธรรม อุดมการณ์ และจิตสำนึก เช่น ที่ทีมวิจัยชาวบ้านกล่าวถึงงานวิจัยว่า “ไม่ง่าย แต่ไม่ยาก น่าค้นคว้า น่าศึกษา ทำหาย ทำแล้วสบายใจ และมีความภูมิใจ”

1.4 คุณค่าที่เกิดกับชุมชนท้องถิ่น การส่งเสริม สนับสนุนให้ชาวบ้านทำงานวิจัยโดย ท้องถิ่น เป็นหนทางหนึ่งในการพัฒนาคนในด้านความสามารถไปพร้อมกับคุณธรรม ดังคำกล่าวของทีมวิจัยชาวบ้านที่ว่า การทำวิจัยช่วย “สร้างคนให้เป็นคน ให้มีศีลธรรมอุดมการณ์ และจิตสำนึก”

1.5 คุณค่าที่เกิดกับทรัพยากรของชุมชน เช่น คลอง ป่าชายเลน และพันธุกรรมพื้นบ้านได้รับความสนใจจากชาวบ้านทั่วไปและมีการชักชวนกันให้หันมาฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนมากขึ้น ปริมาณสัตว์น้ำในทะเลเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน และกลายเป็นแหล่งอาหารสำคัญในการดำรงชีวิตของพืช สัตว์ และมนุษย์

2. เพิ่มพลัง ในหลายด้านที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

2.1 พลังในความรู้ พลังนวัตกรรม การจัดการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างจิตสำนึกให้กับเด็กและเยาวชน และข้อมูลเป็นเครื่องมือในการต่อรอง แก้ไขปัญหาเป็นพลังเชิงนโยบาย

2.2 พลังในการแก้ปัญหา เพราะการวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระตุ้นและประสานกลุ่มคนต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาการศึกษาปัญหาเด็ก เยาวชน ปัญหาการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากร

2.3 พลังผลักดันเชิงนโยบาย ให้เกิดกฎระเบียบของชุมชนในเรื่องการร่วมดูแลทรัพยากรของชุมชนและการขยายไปในหลายหมู่บ้าน รวมไปถึงการใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือเพิ่มพลังในการต่อรองเพื่อเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่ถูกทิ้งให้รกร้าง เช่น กรณี บ่อกึ่งร้างในปัจจุบัน ด้วยการปลูกป่าฟื้นฟูไปพร้อมกับการส่งเสริมด้านอาชีพด้วยการเลี้ยงปูเปี้ยวในบ่อกึ่งร้าง เป็นต้น

3. สุขุข ผลการวิจัยทั้ง 2 ข้อ ที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลต่อเนื้อทำให้ชุมชนวิจัย เครือข่ายนักวิจัย รวมไปถึงพี่เลี้ยง เกิดความสุขร่วมกันในหลายด้าน ดังต่อไปนี้ ความสุขในตนเองที่เกิดกับจิตวิญญาณ สำนึก อิศระ

⁴⁴สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, รายงานบทสังเคราะห์ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ ประมวลผล คุณค่า พลัง และความสุข, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551), หน้า 80-85.

เกิดความภูมิใจ ความสุขกับงานที่ได้ทำงานเพื่อชุมชน เพื่อชาวบ้าน เพื่อลูกหลาน ลดความเครียด มีเพื่อนเพิ่มมากขึ้นได้พูดคุยปรับทุกข์ ให้กำลังใจกันและกัน มีความสุขที่ได้ร่วมกับชุมชนมากขึ้น อีกทั้งการที่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้นก็ทำให้ลดความเครียดลงได้ การมีความมั่นใจในการพึ่งตนเองที่เพิ่มมากขึ้น “การได้คิด และทำด้วยตัวเอง” ความสุขที่ได้รู้จักรากเหง้าของตนเองมากขึ้น ความสุขที่ได้จากการมีแหล่งอาหารอันเป็นผลมาจากการมี “ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์” และมีความสุขที่ได้สัมผัส อยู่กับวัฒนธรรม สังคม ธรรมชาติ ที่ดีสมบูรณ์ และสุขที่สำคัญอีกประการ คือ การที่ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างแท้จริง

5. การศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

5.1 หลักการของการศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของสังคมแห่งการเรียนรู้ส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาทุกแห่งหันมาทบทวนบทบาทและแนวทางในการจัดการศึกษา ด้วยเป้าหมายเพื่อสร้างและพัฒนากำลังคนที่มีความสามารถ มีความคิดวิเคราะห์ สามารถแก้ปัญหาและตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้น เพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ แนวคิดของการปฏิรูปการศึกษาที่มีผลโดยตรงต่อผู้สอนและผู้เรียนที่จะเป็นกำลังทรัพยากรบุคคลที่สำคัญในอนาคต คือ หลักการและรูปแบบการจัดการจัดการกิจกรรม/การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และการวัดและการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

คู่มือการปฏิบัติงานการจัดการเรียนการสอนของอาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึง รูปแบบการจัดการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษาตามแนวทางที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มุ่งเน้นการพัฒนาความรู้ ทักษะทางวิชาชีพ ทักษะชีวิตและทักษะสังคม คือ การเรียนรู้ที่เน้นการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ (Research-Based Learning) เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการวิจัย ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นการพัฒนากระบวนการแสวงหาความรู้และทดสอบความสามารถทางการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีรูปแบบการเรียนการสอนแบ่งได้เป็น (1) การสอนโดยใช้วิธีวิจัยเป็นวิธีการสอนโดยผู้เรียนร่วมทำโครงการวิจัยกับอาจารย์ (๒) การสอนโดยผู้เรียนศึกษางานวิจัยของอาจารย์และของนักวิจัยที่มีชื่อเสียง และ (๓) การสอนโดยใช้ผลการวิจัยประกอบการสอน⁴⁵

วัตถุประสงค์ของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คือ เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์ วิพากษ์ และวิจัยวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้อย่างแตกฉาน ฉะนั้น วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (Independent Study on Buddhism) จึงเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรที่จะช่วยเสริมหนุนให้การจัดการศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร โดยกำหนดขอบข่ายรายวิชา ดังนี้ “ศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระที่สามารถประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนา โดยความเห็นชอบและควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา”⁴⁶

5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาอิสระ

การศึกษาอิสระ (Independent Study : IS) เป็นการให้ผู้เรียนได้ศึกษา วิเคราะห์ ฝึกทักษะตั้งประเด็นปัญหา ตั้งคำถาม ในเรื่องที่สนใจ โดยเริ่มจากตนเองเชื่อมโยงกับชุมชน ท้องถิ่นและประเทศ ตั้งสมมติฐานและให้เหตุผล โดยใช้ความรู้จากศาสตร์สาขาต่าง ๆ ค้นคว้า แสวงหาความรู้เกี่ยวกับสมมติฐานที่ตั้งไว้จากแหล่งเรียนรู้ที่

⁴⁵มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการปฏิบัติงานการจัดการเรียนการสอนของอาจารย์, ออนไลน์, แหล่งที่มา : www.mcu.ac.th (15 พฤษภาคม 2565).

⁴⁶มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๖๐), ออนไลน์, แหล่งที่มา : https://acd.mcu.ac.th/?page_id=758 (7 เมษายน 2565).

หลากหลาย ออกแบบ วางแผนรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการที่เหมาะสม ทำงานบรรลุผลตามเป้าหมายภายในกรอบการดำเนินงานที่กำหนด โดยการกำกับดูแล ช่วยเหลือของผู้สอนอย่างต่อเนื่อง ส่งเคราะห์สรุปลงความรู้ และร่วมกันเสนอแนวคิดวิธีแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบด้วยกระบวนการคิด กระบวนการสืบค้นข้อมูล กระบวนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยการปฏิบัติเป็นรายบุคคลหรือกลุ่ม เพื่อให้เกิดทักษะในการค้นคว้า แสวงหาความรู้ เปรียบเทียบเชื่อมโยงองค์ความรู้ ส่งเคราะห์ สรุป อภิปราย เพื่อให้เห็นประโยชน์และคุณค่าของการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

การศึกษาอิสระ (Independent Study : 1S) หมายถึง “Educational Activity Carried on by an Individual Seeking Self-improvement, Usually but not Always Self Initiated” การจัดการเรียนรู้ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง มีความสอดคล้องมีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 24 ว่าด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ วรรค 5 ความตอนหนึ่งว่า “ผู้สอนสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และความรอบรู้”⁴⁷ เป็นไปตามหลักการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง และหลักการทำงานของสมอง การจัดการเรียนรู้ จึงมุ่งหวังให้ผู้เรียนตระหนักว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นได้หลายวิธีความรู้ ไม่ใช่มาจากหนังสือตำราหรือคำบอกเล่าของผู้สอนเท่านั้น แต่ความรู้เกิดจากความสงสัยและการตั้งคำถามที่จะเป็นหัวข้อในการสืบค้นคิด และลงมือแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จนเกิดความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ นอกจากนี้ยังปูพื้นฐานการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ต่อผู้อื่น ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของความรู้ที่ต้องสืบเสาะ และเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง การเรียนรู้ลักษณะนี้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตั้งประเด็นง่าย ๆ เพื่อการสืบค้นและสื่อสารแลกเปลี่ยน ผู้สอนและผู้เรียนจึงต้องมีความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับความรู้ว่า มิได้เป็นสิ่งที่เป็ค่าตอบตายตัว ความรู้เกี่ยวกับประเด็นหรือปัญหามีหลายมิติ มีความไม่แน่นอน เนื่องจากเกิดสัมพันธ์กับกระบวนการที่ได้มา และทั้งตัวผู้สร้างความรู้ที่ได้ตีความหมายของข้อมูลของตน

ดังนั้นความรู้ในเรื่องหนึ่ง ๆ นั้นยังเปิดโอกาสให้สืบและสร้างองค์ความรู้ใหม่ต่อไปอีก อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาอิสระเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนกับผู้สอนตกลงเกี่ยวกับหัวเรื่อง และขอบข่ายที่ต้องการศึกษา แล้วผู้เรียนแสวงหาความรู้ตามความต้องการที่ความสนใจ

การศึกษาอิสระเป็นเครื่องมือสำคัญของแนวคิดในการศึกษาตลอดชีวิต ความสนใจกระตือรือร้นแสวงหาข้อเท็จจริง การยอมรับข้อเท็จจริง ตลอดจนการวิเคราะห์ ที่เป็นเหตุเป็นผล อีกทั้งพัฒนาความสามารถในการควบคุมตนเอง ผู้เรียนเป็นผู้รับผิดชอบการเรียนรู้และเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง ผลที่เกิดขึ้นกับการเรียนรู้ที่ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองจึงขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของการจัดการเรียนรู้ ความรู้ และประสบการณ์เดิมของผู้เรียน การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองมีความมุ่งหมายเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาความรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับประเด็นที่อยู่ในความต้องการและความสนใจอย่างเป็นระบบ เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ อีกทั้งได้พัฒนาทักษะกระบวนการคิดเป็นแนวทางและวิธีการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ ตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการและวิธีการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้

แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การจัดการเรียนรู้ในรายวิชาศึกษาอิสระ ผู้เรียนจะเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้รับความรู้ไปเป็นผู้ตระหนักในสำคัญของกระบวนการศึกษาค้นคว้าของ

⁴⁷ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2562), หน้า 7.

ตน เห็นคุณค่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ ผลจากการนำความรู้ไปใช้จะขึ้นาประเด็นใหม่ ๆ ใน การศึกษาค้นคว้าของตนเองอย่างต่อเนื่อง ผู้สอนเป็นผู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น คอยช่วยเหลือให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ภายใต้หัวข้อที่ผู้เรียนสนใจศึกษา กระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชุมชน และสังคมไปจนถึงชุมชนโลก ผู้สอนสามารถจุดประกายหรือเปิดประตูความสนใจของผู้เรียนสู่โลกกว้างด้วยกัน นำเรื่องราวในสังคมมานำเสนอให้แก่ผู้เรียนในรูปแบบที่น่าสนใจ หรือการนำผู้เรียนสำรวจศึกษาสภาพจริง เพื่อให้ผู้เรียนมีหัวข้อที่ชัดเจนในการศึกษาและเห็นภาพปลายทางว่าการสิ่งที่ตนศึกษาจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์แก่ผู้อื่นในสังคมได้อย่างไร เป็นการเชื่อมโยงผู้เรียนกับชุมชนและสังคมในฐานะพลเมืองของโลก⁴⁸

การศึกษาอิสระ เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง นับเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่งที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในการ พัฒนาผู้เรียน เพราะเป็นการเปิดโลกกว้าง ให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าอย่างอิสระ ในเรื่องหรือประเด็นที่ตนสนใจ เริ่มตั้งแต่การกำหนดประเด็นปัญหา ซึ่งอาจเป็น Public Issue และ Global Issue และดำเนินการค้นคว้า แสวงหาความรู้ จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย มีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ การ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำไปสู่การสรุปองค์ความรู้ จากนั้นก็หาวิธีการที่เหมาะสมในการสื่อสารนำเสนอให้ผู้อื่นได้รับทราบ และสามารถนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าไปทำประโยชน์แก่สาธารณะ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกันตลอดแนว ภายใต้ “การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (Independent Study : IS)” ซึ่งจัดแบ่งเป็นสาระการเรียนรู้ 3 สาระประกอบด้วย

1. การศึกษาค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ (Research and Knowledge Formation) เป็นสาระที่มุ่งให้ผู้เรียนกำหนดประเด็นปัญหา ตั้งสมมุติฐาน ค้นคว้า แสวงหาความรู้และฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสร้างองค์ความรู้
2. การสื่อสารและการนำเสนอ (Communication and Presentation) เป็นสาระที่มุ่งให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้รับมาพัฒนาวิธีการการถ่ายทอด/สื่อสารความหมาย/แนวคิด ข้อมูลและองค์ความรู้ด้วยวิธีการนำเสนอที่เหมาะสม หลากหลายรูปแบบ และมีประสิทธิภาพ
3. การนำองค์ความรู้ไปใช้บริการสังคม (Social Service Activity) เป็นสาระที่มุ่งให้ผู้เรียน นำ/ประยุกต์องค์ความรู้ไปสู่การปฏิบัติ หรือนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม เกิดบริการสาธารณะ (Public Service)⁴⁹

5.3 ประเภทของการศึกษาอิสระ

1. การศึกษาอิสระประเภทการสำรวจและรวบรวมข้อมูล

การศึกษาอิสระประเภทนี้ ผู้ศึกษามุ่งสำรวจและรวบรวมข้อมูล แล้วนำข้อมูลเหล่านั้นมาจำแนกเป็นหมวดหมู่และ นำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เห็นลักษณะหรือความสัมพันธ์ในเรื่องที่ต้องการศึกษาให้ชัดเจนในการศึกษาอิสระประเภทสำรวจและรวบรวมข้อมูล ไม่จำเป็นจะต้องมีตัวแปรเข้ามาเกี่ยวข้อง นักเรียนเพียงแต่สำรวจรวบรวมข้อมูลที่ได้แล้ว นำข้อมูลที่ได้มาจัดให้เป็นหมวดหมู่และนำเสนอ ก็ถือ ว่าเป็นการสำรวจรวบรวมข้อมูลแล้ว เช่น การสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ การสำรวจภาษาถิ่นในชุมชน การศึกษาค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชน การสำรวจพืชสมุนไพรในท้องถิ่น ฯลฯ

⁴⁸พจนาน พทรัพย์สมาน, การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนแสวงหาและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 11-13.

⁴⁹แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง, ออนไลน์, แหล่งที่มา : www.hongson.ac.th/web/images/IS.pdf (12 พฤษภาคม 2565).

2. การศึกษาอิสระประเภททดลอง ในการศึกษาอิสระประเภททดลอง ต้องมีการ จัดการกับตัวแปรที่จะมีผลต่อการทดลอง ซึ่งจะมี 4 ชนิด คือ

- 1) ตัวแปรต้นหรือตัวแปรอิสระ หมายถึง เหตุผลของการทดลองนั้น ๆ
- 2) ตัวแปรตาม ซึ่งจะเป็นผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงตัวแปรต้น
- 3) ตัวแปรควบคุม หมายถึง สิ่งที่ต้องควบคุมให้เหมือน ๆ กัน มิฉะนั้นจะมีผลทำให้ตัวแปร

ตามเปลี่ยนไป

4) ตัวแปรแทรกซ้อน ซึ่งจริง ๆ แล้วก็คือ ตัวแปรควบคุมนั่นเอง แต่บางครั้งเราจะควบคุมไม่ได้ ซึ่งจะมีผลแทรกซ้อนทำให้ผลการทดลองผิดไปแต่แก้ไขได้โดยการตัดข้อมูลที่ผิดพลาดทิ้งไป

3. การศึกษาอิสระประเภทสิ่งประดิษฐ์หรือพัฒนาชิ้นงาน เป็นการนำเอาความรู้ที่มีอยู่ มาประดิษฐ์หรือสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากมาย อาจจะรวมถึงการเขียน หนังสือ แต่งเพลง สร้างบทละครและอื่น ๆ ไว้ในโครงการประเภทสิ่งประดิษฐ์ด้วย เช่น การสร้างหรือพัฒนาระเบียงวิธีการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์หรือผลิตภัณฑ์ นวัตกรรมในการลอกภาพเขียนโบราณ เทคนิคการย้อมสีผ้าโดยใช้ภูมิปัญญาไทย ฯลฯ

4. การศึกษาอิสระประเภททฤษฎี เป็นการใช้จินตนาการของตนเองมาอธิบายหลักการ หรือแนวความคิดใหม่ ๆ ซึ่งอาจอธิบายในรูปของสูตรหรือสมการ หรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และไม่สามารถอธิบายได้โดยหลักการเดิม ๆ⁵⁰

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รัชณีเพ็ญ พลเยี่ยม ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบห้องเรียนแห่งชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน มีผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ผลการพัฒนาารูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า (Input) ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1) ความเป็นผู้นำ (Leadership) ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย 2 องค์ประกอบ ได้แก่

1.1) กำหนดเป้าหมาย และ

1.2) เนื้อหา

2) วิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision) ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย 1 องค์ประกอบ ได้แก่

2.1) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ (Sharing)

3) ทีมเรียนรู้ร่วมกัน (Learning Team) มี 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่

3.1) การทำงานเป็นทีม (Team work)

3.2) กิจกรรมการเรียนรู้ (Learning Activity)

4) แหล่งเรียนรู้และเทคโนโลยีสารสนเทศ (Learning Resource and Technology) ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย 2 องค์ประกอบ ได้แก่

4.1) เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network)

⁵⁰เรื่องเดียวกัน.

4.2) ช่องทางการสื่อสาร (Communication Channel)

กระบวนการเรียนรู้ (Process) ของรูปแบบ แบ่งได้ 5 ขั้นตอน ภายใต้แนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานโดยให้ผู้เรียนผลการวิจัยในการเรียนการสอน ดังนี้

- 1) สร้างสรรค์ชุมชน (Selective Community) มี 5 ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
 - 1.1) กำหนดบทบาทการทำงานของสมาชิก
 - 1.2) พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ที่สมาชิกนำเสนอร่วมกัน
 - 1.3) แลกเปลี่ยนแนวคิด รูปแบบการทำงานร่วมกัน
 - 1.4) กำหนดข้อตกลงภายในชุมชน และ
 - 1.5) ทำงานร่วมกันตามข้อตกลง
- 2) กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ (Goal Learning) มี 7 ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
 - 2.1) กำหนดจุดมุ่งหมายชุมชนการเรียนรู้
 - 2.2) กำหนดกลยุทธ์และวิธีการทำงาน เลือกเครื่องมือในการทำงานร่วมกัน
 - 2.3) กำหนดหลักเกณฑ์การประเมินความสำเร็จในการเรียนของกลุ่ม
 - 2.4) สืบค้นหาและวิธีการเข้าถึงข้อมูล
 - 2.5) ศึกษาค้นคว้าในทรัพยากรการเรียนรู้ร่วมกัน
 - 2.6) ทำงานร่วมกันผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และ
 - 2.7) สรุปผลการค้นหาและการเข้าถึงข้อมูลร่วมกัน
- 3) ทำทาคความคิด (Brainstorm) มี 4 ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
 - 3.1) นำเสนอ แลกเปลี่ยนเรียนรู้
 - 3.2) ร่วมกันคิดและตัดสินใจภายในชุมชน
 - 3.3) วิเคราะห์ ประมวล และ
 - 3.4) สรุปแนวทางการทำงาน
- 4) ประดิษฐ์ชิ้นงาน (Invention) มี 4 ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
 - 4.1) สังเคราะห์เพื่อสร้างสรรค์ความรู้
 - 4.2) สร้างสรรค์ความรู้ให้เป็นรูปธรรม
 - 4.3) การลงมือทำเพื่อค้นหาคำตอบที่ถูกต้อง และ
 - 4.4) ปรับปรุงผลงานให้เหมาะสม
- 5) ประเมินและปรับปรุง (Wrap up and Feedback) มี 3 ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
 - 5.1) ประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน
 - 5.2) ประเมินการทำงานเป็นทีม และ
 - 5.3) เจตคติที่มีต่อรายวิชา

ผลการเรียนรู้ (Output) ของรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ประกอบด้วยการประเมินศักยภาพของการเรียนรู้ของผู้เรียน ใน 3 องค์ประกอบ ได้แก่

- (1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
 - (2) ทักษะการทำงานเป็นทีม และ
 - (3) เจตคติต่อรายวิชา
-

ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ของรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ประกอบด้วย การประเมินศักยภาพของการเรียนรู้ของผู้เรียน ใน 3 ด้าน ประกอบด้วย

- (1) ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ
- (2) ความคิดเห็นของผู้เรียน และ
- (3) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการทำงานเป็นทีมของผู้เรียนอยู่ในระดับควรปรับปรุง

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ผลการทดลองใช้รูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน นักศึกษาที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ผ่านรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน แล้วเกิดผลดังนี้

1. ดัชนีประสิทธิผลของกิจกรรมการเรียนรู้แบบการใช้วิจัยเป็นฐาน มีค่าเท่ากับ 0.63 แสดงว่า นักเรียนมีความก้าวหน้าทางการเรียนเพิ่มขึ้นหลังเรียนร้อยละ 63

2. ระดับคะแนนเฉลี่ยการทำงานเป็นทีมหลังเรียน ของนักศึกษาครูที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน โดยรวมอยู่ในระดับมาก

3. นักศึกษาครูที่ได้รับการเรียนด้วยรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน โดยรวมมีเจตคติต่อรายวิชาวิจัยทางการศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า มีเจตคติต่อรายวิชาสูงที่สุด คือ เป็นวิชาที่มีผลต่อความเป็นครูมืออาชีพในอนาคต รองลงมาคือ เป็นวิชาที่สำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียน และต่ำที่สุด คือ เป็นวิชาที่ทำให้ผลการเรียนต่ำ

4. นักศึกษาครูที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ตามรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน มีผลการเรียนเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 84.70

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ผลการประเมินรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน มีผลการประเมินโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านที่มีผลการประเมินสูงสุดคือด้านความเหมาะสม รองลงมาเป็นด้านความถูกต้อง และต่ำสุด เท่ากัน 2 ด้าน คือ ด้านความเป็นประโยชน์และด้านความเป็นไปได้⁵¹

วรรณรี ปานศิริ และคณะ ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาผู้เรียนด้านการทำวิจัยโดยการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ผลการวิจัย พบว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่สามารถทำใบงานอยู่ในระดับดีมาก ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานวิจัย พบว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ความเข้าใจหลังการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน สูงกว่าค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ความเข้าใจก่อนการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05⁵²

⁵¹รัชณีเพ็ญ พลเยี่ยม, “การพัฒนาารูปแบบห้องเรียนแห่งชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครูโดยใช้วิจัยเป็นฐาน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, 2561), ออนไลน์, แหล่งที่มา : <https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqID=61002284> (13 มีนาคม 2565).

⁵²วรรณรี ปานศิริ, “การพัฒนาผู้เรียนด้านการทำวิจัยโดยการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, 2559), ออนไลน์, แหล่งที่มา : <https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqID=253633> (13 มีนาคม 2565).

พิจิตรา ทีสุกะ ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาการพัฒนาหลักสูตรสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู ผลการวิจัย พบว่า

1. รูปแบบการเรียนการสอน NPU Model โดยใช้แนวความคิดการสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง คือ
 - 1) การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการเรียนรู้
 - 2) การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และ
 - 3) การตรวจสอบความเข้าใจในการเรียนรู้โดยมีสาระการสอน 4 ประเด็น คือ
 - 3.1) การวางแผนหลักสูตร
 - 3.2) การออกแบบหลักสูตร
 - 3.3) การจัดระบบหลักสูตร และ
 - 3.4) การประเมินหลักสูตร โดยประสิทธิภาพของกระบวนการ

2. ประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนการสอน โดยใช้วิจัยเป็นฐาน พบว่า ความรู้ในการพัฒนาหลักสูตรก่อนและหลังการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน แตกต่างอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยหลังทดลองรูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน นักศึกษาวิชาชีพครูมีความรู้หลังสูงกว่าก่อนการใช้รูปแบบ

3. ความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาของนักศึกษาโดยรวม อยู่ในระดับสูงมาก

4. ความคิดเห็นของนักศึกษาวิชาชีพครูที่มีต่อรูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมากทุกด้าน ส่วนสาระที่นักศึกษาเห็นด้วยในระดับมากที่สุด คือ การใช้คำถามกระตุ้นผู้เรียนเกิดองค์ความรู้ด้วยตนเอง รองลงมา คือ การส่งเสริมให้วางแผนการเรียนรู้ด้วยตนเอง⁵³

ปกิต วิเศษปัดสา ศึกษาวิจัยเรื่องผลของการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐานที่มีต่อมโนทัศน์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและเจตคติต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4 ผลการวิจัย พบว่า

1. นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยมโนทัศน์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐาน อย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ 0.01

2. นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยสรุปนักเรียนมีเจตคติที่ดี เห็นคุณค่าของชุมชน มีความภูมิใจและถือเป็นหน้าที่ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย⁵⁴

ผ่องฉวี ไวยาวัจฉัย และคณะ ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาต้นแบบการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาโดยใช้วิจัยเป็นฐาน โดยแบ่งวิธีการดำเนินการออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้ ระยะที่หนึ่ง การวางแผน เริ่มด้วยการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในกลุ่มอาจารย์ เพื่อกำหนดกรอบเนื้อหาและกรอบปฏิบัติการวิจัย ระยะที่สองการปฏิบัติ อาจารย์แต่ละคนดำเนินการสอนในรายวิชาของตนเอง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากบันทึกหลังสอน การสังเกตผลงานนักศึกษา และบันทึกการเรียนรู้ของนักศึกษา มีการนิเทศแบบ

⁵³พิจิตรา ทีสุกะ, “การพัฒนา รูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาการพัฒนาหลักสูตรสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู”, *วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), หน้า 147-149.

⁵⁴ปกิต วิเศษปัดสา, “ผลของการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐานที่มีต่อมโนทัศน์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและเจตคติต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4”, *วิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 95.

กัลยาณมิตร โดยสมาชิกในกลุ่มนำกลับมาสะท้อนคิดเพื่อสนับสนุนวิธีการที่ดี ช่วยกันหาวิธีแก้ปัญหา แลกเปลี่ยนวิธีสอน แนวคิด การวางแผนดำเนินการเกี่ยวกับการเรียนการสอนทุกด้าน นอกจากนี้ ยังมีการหนุนเสริมโดยเชิญวิทยากรภายนอกมาให้ความรู้ หลังเสร็จสิ้นการสอนได้จัดประชุมสนทนากลุ่มกับนักศึกษา เป็นการประชุมรวมทุกวิชา และประชุมสนทนากลุ่มตามกระบวนการคิด เพื่อให้ให้นักศึกษาสะท้อนความคิดเกี่ยวกับวิธีการจัดการเรียนที่ส่งเสริมทักษะกระบวนการคิด คุณธรรมจริยธรรม และให้นักศึกษาประเมินคุณลักษณะด้วยตนเอง ระยะเวลา การสังเคราะห์รูปแบบการสอนจากการที่คณาจารย์ทำวิจัยในชั้นเรียนวิชาของตนโดยสังเคราะห์กิจกรรมการเรียนการสอนเป็นผังความคิด นำกลับมาเสนอในกลุ่มสมาชิก ที่ประชุมสมาชิกอภิปรายสังเคราะห์ รูปแบบร่วมกันเพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา ผลของโครงการวิจัยครั้งนี้ ทำให้เกิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ในการพัฒนาต้นแบบการสอนที่ส่งเสริมการคิดและคุณธรรมแก่นักศึกษา คณาจารย์และนักศึกษามีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน คณาจารย์มีความสุขกับการปฏิบัติการสอน⁵⁵

อทิทยา ใจเตี้ย ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการดูแลเด็กที่มีความต้องการพิเศษที่บ้านบนฐานการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน ผลการศึกษาพบว่า เด็กที่มีความต้องการพิเศษมีปัญหาด้านการเรียนรู้ ศักยภาพการปฏิบัติงานตามบทบาทการช่วยเหลือเด็กที่มีความต้องการพิเศษของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการศึกษา ด้านการเข้าถึงสวัสดิการและด้านการฟื้นฟูโดยรวมเฉลี่ยมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 1.70 2.01 และ 1.95 ตามลำดับ ส่วนค่าคะแนนทดสอบความรู้เฉลี่ยหลังการฝึกอบรมมีค่าสูงกว่าก่อนการอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 (P-value = 0.004) และผู้มีส่วนได้เสียได้พัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายโดยมุ่งเน้นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และการปรับทัศนคติของประชาชนต่อเด็กที่มีความต้องการพิเศษ⁵⁶

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า กลุ่มแรก เป็นผลการวิจัยที่วัตถุประสงค์มุ่งวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนในรายวิชาใดวิชาหนึ่ง โดยใช้รูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน กลุ่มที่สอง เป็นผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชน แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ชุมชนด้วยวิธีการอื่น ๆ อย่างเช่น กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยให้ปัญหาเป็นฐาน ฉะนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยบูรณาการแนวคิดการทบทวนงานวิจัยทั้ง 2 กลุ่มที่กล่าวมา เข้าด้วยกัน โดยมุ่งศึกษาวิจัยเพื่อต้องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การนำเอาแนวคิดการจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐานในการจัดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนในมิติที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

4. ระเบียบวิธีวิจัย

4.1 รายละเอียดของขั้นตอนการดำเนินงานจริงตามแผนงาน

⁵⁵ ผ่องฉวี ไวยาวัจฉัย และคณะ, “การพัฒนาต้นแบบการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาโดยใช้วิจัยเป็นฐาน”, **รายงานการวิจัย**, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551), หน้า ข บทคัดย่อ.

⁵⁶ อทิทยา ใจเตี้ย, “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการดูแลเด็กที่มีความต้องการพิเศษที่บ้านบนฐานการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2559), ออนไลน์, แหล่งที่มา : <https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqID=185654> (13 มีนาคม 2565).

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้วิธีดำเนินการวิจัยในลักษณะการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) มีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ 3 การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4.1 ขั้นตอนที่ 1 ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลเอกสาร

การศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ วารสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวิธีการศึกษา ดังนี้

4.1.1 ศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ วารสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ชุมชน การจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินประสิทธิผล เพื่อนำผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ไปใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

4.1.2 ศึกษาคำอธิบายรายวิชาการศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิเคราะห์จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการเรียนรู้ในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และการวางแผนการเรียนรู้ให้บรรลุจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 4.1 สรุปรูปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ 1

ขั้นตอนการวิจัย	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์/ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการ เรียนรู้ชุมชน	1. เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลเอกสาร ตามประเด็น สำคัญ คือ กระบวนการ	1. ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัย เกี่ยวกับ กระบวนการ	1. เอกสาร หนังสือ ตำรา วารสาร และ งานวิจัย เกี่ยวกับ - กระบวนการ การเรียนรู้	1. การ วิเคราะห์ เนื้อหา (Content Analysis)	1. การวิเคราะห์ เนื้อหาสาระ ความรู้เกี่ยวกับ กระบวนการ เรียนรู้ชุมชน โดยใช้วิจัยเป็น ฐาน	1. ชุดข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับ กระบวนการ เรียนรู้ชุมชน 2. ชุดข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับ การจัดการ

โดยใช้วิจัยเป็น ฐาน และ รายละเอียด ของหลักสูตร พุทธศาสตร์ บัณฑิต วิชา ศึกษาอิสระทาง พระพุทธศาสนา	การเรียนรู้, การ เรียนรู้ชุมชน, การจัดการ เรียนรู้โดยใช้ วิจัยเป็นฐาน, งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น และ การประเมิน ประสิทธิผล กระบวนการ เรียนรู้ 2. เพื่อวิเคราะห์ จุดมุ่งหมาย สำคัญของ รายวิชาศึกษา อิสระทาง พระพุทธศาสนา	การเรียนรู้, การ เรียนรู้ชุมชน, การจัดการ เรียนรู้โดยใช้ วิจัยเป็นฐาน, งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น และ การประเมิน ประสิทธิผล กระบวนการ เรียนรู้ 2. ศึกษา วิเคราะห์จุด มุ่งหมาย สำคัญของ รายวิชาศึกษา อิสระทาง พระพุทธศาสนา	- การเรียนรู้ ชุมชน - การจัดการ เรียนรู้โดยใช้ วิจัยเป็นฐาน – งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น - การประเมิน ประสิทธิผล กระบวนการ เรียนรู้ 2. หลักสูตร พุทธศาสตร์ บัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560)	2. การ สังเคราะห์สาระ ความรู้สำคัญ เกี่ยวกับการ ออกแบบและ พัฒนา กระบวนการ เรียนรู้ชุมชน โดยใช้วิจัยเป็น ฐาน 3. การวิเคราะห์ จุดมุ่งหมาย สำคัญของ รายวิชาศึกษา อิสระทาง พระพุทธศาสนา	เรียนรู้โดยใช้ วิจัยเป็นฐาน 3. ชุดข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับ จุดมุ่งหมายของ การศึกษา รายวิชาศึกษา อิสระทาง พระพุทธศาสนา
---	--	--	---	--	--

4.2 ขั้นตอนที่ 2 ออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

ผู้วิจัยนำผลการวิจัยที่ได้จากการดำเนินการวิจัยขั้นตอนที่ 1 มาใช้เป็นข้อมูลประกอบการออกแบบและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีขั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

4.2.1 สร้างคู่มือ “กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา” นำฉบับร่างไปให้ที่ปรึกษาโครงการวิจัยตรวจแก้ไข

4.2.2 นำฉบับร่าง คู่มือ “กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา” ไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 รูป/คน พิจารณาความสอดคล้องระหว่างจุดมุ่งหมายรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนากับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ที่พัฒนาขึ้น และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเพื่อปรับปรุงแก้ไข ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

4.2.3 จัดสนทนากลุ่ม โดยสรุปเนื้อหาของคู่มือ “กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา” และข้อมูลข้อเสนอแนะจากการสัมภาษณ์สอบถามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ นำมา กำหนดเป็นประเด็นที่จะใช้ในการสนทนากลุ่ม

ตารางที่ 4.2 สรุปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ 2

ขั้นตอนการวิจัย	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับ
-----------------	-------------------------	--------------------	---------------------------	------------	--------------------	-------------

<p>ขั้นตอนที่ 2</p> <p>การออกแบบและพัฒนาระบบการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย</p>	<p>1. เพื่อออกแบบและพัฒนาระบบการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย</p> <p>2. เพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย</p>	<p>1. จัดทำฉบับร่างคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา</p> <p>2. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญปรับปรุงแก้ไขคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา</p> <p>3. สนทนากลุ่มพิจารณาความสอดคล้องระหว่างจุดมุ่งหมายรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา</p> <p>กับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน</p>	<p>1. ชุดความรู้ที่ได้จากการดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 1</p> <p>2. ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 รูป/คน</p> <p>3. นิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้ศึกษาในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2565</p>	<p>1.แบบสอบถามความคิดเห็น</p> <p>2. แบบบันทึกประเด็นการสนทนา</p> <p>กลุ่ม</p>	<p>1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)</p>	<p>1. ข้อมูลผลการพิจารณาความสอดคล้องระหว่างจุดมุ่งหมายรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา</p> <p>กับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน</p> <p>2. คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (ฉบับทดลอง)</p>
--	--	--	--	---	--	---

4.3 ขั้นตอนที่ 3 ทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอน วิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปการวิจัยตาม ขั้นตอนที่ 3 ดังตารางที่ 3.3

ตารางที่ 4.3 สรุปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ 3

ขั้นตอนการวิจัย	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ 3 การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	1. เพื่อ ทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน 2. เพื่อ ตรวจสอบความถูกต้องและความเป็นไปได้ของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน 3. เพื่อปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	1. จัดเตรียมคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน 2. วางแผนการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา 3. ทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน 4. การประชุมกลุ่มย่อยระหว่างทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน 5. ปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	นิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้ศึกษาในรายวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2565	1.แผนการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา 2.คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน 3. แบบสอบถามความความคิดเห็นของนิสิต 4. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม 5.แบบสังเกตพฤติกรรม การมีส่วนร่วมในการเรียนของนิสิต	1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	1.ทราบปัญหาและอุปสรรคในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน 2. คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน (ฉบับปรับปรุง)

4.4 ขั้นตอนที่ 4 การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปการวิจัยตามขั้นตอนที่ 4 ดังตารางที่ 3.4

4.4.1 การประเมินความคิดเห็นของนิสิตที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

4.4.2 การประเมินประสิทธิผลการเรียนรู้จากรายงานผลการดำเนินงานวิจัยของนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

4.4.3 การสนทนากลุ่มเพื่อประเมินปรับปรุงพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 4.4 สรุปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ 4

ขั้นตอนการวิจัย	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ 4 การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	1. เพื่อประเมินประสิทธิผลการเรียนรู้และประเมินผลการทำงานของนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา 2. เพื่อปรับปรุงพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา	1. การสนทนากลุ่ม (Focus Group)	1. ข้อมูลผลการทดลองใช้คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานจากการใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	1. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม 2. แบบสอบถามความคิดเห็น	การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	1. 2. คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน (ฉบับปรับปรุง)

4.5 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีลำดับขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

1.1) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม

1.2) กำหนดประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเพื่อออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

1.3) นำแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

1.4) ปรับปรุงแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

2. คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2.1) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

2.2) ออกแบบคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2.3) นำคู่มือฉบับร่างเสนอโดยการสนทนากลุ่มร่วมกับนิสิตกลุ่มตัวอย่าง เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและศึกษาความเป็นไปได้ในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2.4) นำคู่มือฉบับร่างเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

2.5) ปรับปรุงคู่มือตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

3. แบบสังเกตพฤติกรรมกรณีมีส่วนร่วมในการลงพื้นที่เพื่อทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.1) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบสังเกตพฤติกรรมกรณีมีส่วนร่วมในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.2) สร้างแบบสังเกตพฤติกรรมกรณีมีส่วนร่วมในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.3) นำแบบสังเกตเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

3.4) ปรับปรุงแบบสังเกตตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

4. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อประเมินผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4.1) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อประเมินผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4.2) กำหนดประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย ประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค ข้อเด่น ข้อด้อย ของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และประเด็นคำถามเกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาคู่มือ

4.3) นำแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

4.4) ปรับปรุงแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

4.6 การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะนักวิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีแบบผสมผสานดังต่อไปนี้

1) การประชุมกลุ่ม (Focus Group) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

- (1) คณาจารย์
- (2) ผู้เชี่ยวชาญ
- (3) นิสิตผู้ศึกษารายวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา
- (4) ตัวแทนชาวบ้านในชุมชนที่นิสิตเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการระดมความคิดเห็นและการอภิปรายในประเด็นหรือคำถามที่ตัวแทนคณะนักวิจัย ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มได้ป้อนให้แก่ผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในการดำเนินการวิจัยในการดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นการออกแบบและพัฒนา ขั้นการทดลองใช้ และขั้นการประเมินปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In -depth Interview) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แนวคำถามแบบไม่มีโครงสร้าง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในรายที่คณะนักวิจัยได้พิจารณาจากการให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่ม แล้วเห็นว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังกล่าวจะให้ข้อมูลที่ เป็นประโยชน์สำหรับการวิจัย คณะนักวิจัยจึงทำการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการเก็บข้อมูลโดยการเข้าไปสังเกตการณ์การ โดยการลงพื้นที่ร่วมกับนิสิตกลุ่มตัวอย่าง ในขั้นตอนการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร และการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม โดยการดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 กำหนดมโนทัศน์ (Concept) ขั้นที่ 2 รวบรวมสาระเนื้อหา (Content) ขั้นที่ 3 วิเคราะห์/สังเคราะห์จำแนกกลุ่มข้อมูล (Classification)

การวิเคราะห์ สังเคราะห์ จำแนกกลุ่มข้อมูล ที่ความและประมวลผลข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากแบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่ม จำแนกข้อมูลออกเป็น 2 ชุด คือ

- 1) ข้อมูลเพื่อออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 2) ข้อมูลเพื่อประเมินผลระหว่างทดลองใช้และหลังการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4.2 สรุปผลการดำเนินงานเปรียบเทียบกับแผนงานทั้งหมด

สรุปผลการดำเนินงาน ขั้นตอนที่ 1 คือ การศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ผลการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ได้ชุดความรู้สำคัญเกี่ยวกับการออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

- (1) ชุดข้อมูลความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชน
- (2) ชุดข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน
- (3) ชุดข้อมูลความรู้เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษารายวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

สรุปผลการดำเนินงาน ขั้นตอนที่ 2 คือ การออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยการนำชุดความรู้ที่ได้จากการดำเนินงาน ขั้นตอนที่ 1 และข้อมูลผลการพิจารณาความสอดคล้องระหว่างจุดมุ่งหมายรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนากับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน นำมาพัฒนาเป็นคู่มือ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (ฉบับทดลอง)

สรุปผลการดำเนินงาน ขั้นตอนที่ 3 นำคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (ฉบับทดลอง) ที่คณะผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการสนทนากลุ่มร่วมกันระหว่างคณาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญ นิสิตผู้ศึกษารายวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา และตัวแทนชาวบ้านในชุมชนที่นิสิตเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อทำการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ซึ่งเป็นการประเมินระหว่างทดลองใช้ ทราบปัญหาและอุปสรรคในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และนำผลการสนทนากลุ่มไปใช้ในการปรับปรุงคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

สรุปผลการดำเนินงาน ขั้นตอนที่ 4 การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการสนทนากลุ่มร่วมกัน ระหว่างคณาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญ นิสิตผู้ศึกษารายวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา และตัวแทนชาวบ้านในชุมชนที่นิสิตเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อทำการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ซึ่งเป็นการประเมินหลังการทดลองใช้ และนำผลการสนทนากลุ่มไปใช้

5. สทนากลุ่ม สรุปพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน													←-----→
6. เสนอร่างวิจัยฉบับสมบูรณ์/สรุปเป็นบทความวิจัย													←-----→

หมายเหตุ : ให้ระบุเดือนที่เริ่มดำเนินการวิจัยตามสัญญาจับทุน

←-----→ หมายถึง งานหรือกิจกรรมที่วางแผนไว้ว่าจะทำตามข้อเสนอโครงการ
 ←-----→ หมายถึง งานหรือกิจกรรมที่ได้ทำแล้ว

5.2 รายละเอียดของขั้นตอนการดำเนินงานจริงตามแผนงาน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย (2) เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย (3) เพื่อประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย โดยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย

ขั้นตอนที่ 3 การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการออกแบบและพัฒนาคู่มือกระบวนการรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย

ตอนที่ 2 ผลการทดลองใช้กระบวนการรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย

ตอนที่ 3 ผลการประเมินกระบวนการรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับบัณฑิตมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย

ตอนที่ 1 ผลการออกแบบและพัฒนาคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษา อิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ได้เป็นชุดความรู้ในลักษณะของการบูรณาการหลักการเกี่ยวกับการศึกษาอิสระ, กระบวนการเรียนรู้ชุมชน และการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน เพื่อนำมาใช้ออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำไปสร้างเป็นคู่มือสำหรับให้บัณฑิตใช้ประกอบการเรียนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็น 4 ส่วน มีรายละเอียด ดังนี้

ส่วนที่ ๑ เกริ่นนำ เป็นการอธิบายคำสำคัญที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชุมชน คือ เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งเพื่อทำกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน เกิดการเรียนรู้ช่วยเหลือกันเพื่อให้ถึงเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน รวมทั้งชุมชนออนไลน์

กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นเป็นกระบวนการจากการสั่งสมและประมวลพัฒนาข้อมูลหรือชุดประสบการณ์ขึ้นเป็นการเรียนรู้ ในการสร้างสรรค์ใหม่

โดยมีขั้นตอนการเรียนรู้ 3 ขั้นตอน คือ

1. การรับรู้ (reception) เป็นขั้นตอนพื้นฐาน ที่บุคคลรับเอาข้อมูลข่าวสาร และองค์ความรู้ต่าง ๆ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลายซึ่งตนเองพบ ผ่านประสาทสัมผัสเข้ามาสั่งสมไว้เป็นประสบการณ์ของตนเอง

2. การเข้าใจ (comprehension) เป็นการที่บุคคลสามารถมองเห็นความหมายและความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของข้อมูลหรือความรู้ต่าง ๆ ที่ตนเองรับรู้หรือมีประสบการณ์มาในระดับที่สามารถอธิบายเชิงเหตุเชิงผลได้

3. การปรับเปลี่ยน (transformant) เป็นระดับของการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงวิธีคิด (conceptualization) การเปลี่ยนแปลงระบบ คุณค่า (values) และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (behavior) ในสิ่งที่รับรู้และมีความเข้าใจแล้วเป็นอย่างดี

การเรียนรู้ชุมชน คือ กระบวนการแสวงหาความรู้ในชุมชนอย่างเป็นระบบระเบียบเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้หรือข้อค้นพบใหม่ ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในชุมชนที่ได้ศึกษา สามารถนำความรู้หรือข้อค้นพบใหม่นั้นมาประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนาได้ โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ เรียนรู้ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบสาน ต่อยอด วิธีชุมชนที่เกี่ยวข้องกับงานสร้างสรรค์ศิลปกรรม ประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และ เรียนรู้ชุมชนเพื่อศึกษาให้ทราบถึงปัญหาของชุมชนแล้วนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปช่วยเสริมสร้างในการแก้ไขปัญหา พัฒนาจิตใจของคนในชุมชน

กรอบการเรียนรู้ชุมชน

- การเรียนรู้วัฒนธรรมดั้งเดิม
- การเรียนรู้ริเริ่มการแปรเปลี่ยน
- การเรียนรู้ผลกระทบ
- การเรียนรู้ข้อค้นพบการพัฒนา

จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ชุมชน

- หาความรู้พื้นฐานทั่วไป

- ทดสอบความรู้เดิม
- นำไปใช้ในงานพัฒนา

การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL) คือ กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ และพัฒนาความสามารถผู้เรียนโดยใช้วิทยาการวิจัย ให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อกิจการทางพระพุทธศาสนา และศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (Independent Study on Buddhism) คือ รายวิชาในหลักสูตรพุทธสาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2560) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระ (Independent Study) ให้ได้มาซึ่งผลการศึกษาที่สามารถประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนา โดยความเห็นชอบและควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา ภายใต้ “การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (Independent Study : IS)” บูรณาการ 3 กรอบแนวคิด

1. การศึกษาค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ (Research and Knowledge Formation) ในลักษณะ บูรณาการศาสตร์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ ศาสตร์สาขาต่าง ๆ ทั้งสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์

2. การสื่อสารและการนำเสนอ (Communication and Presentation) เป็นการพัฒนาวีธีการถ่ายทอดแนวคิด การสื่อสารความหมาย องค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา ให้สังคม ชุมชนนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

3. การนำองค์ความรู้ไปใช้บริการสังคม (Social Service Activity) นำเอาองค์ความรู้ แนวคิด ทฤษฎี จากการศึกษารายวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตร ไปใช้เป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินงานร่วมกับชุมชนที่ตนเอง เลือกลงศึกษา เริ่มตั้งแต่ขั้นการร่วมกันกำหนดแผนการดำเนินงานในชั้นเรียน/ตัวแทนชาวบ้านในชุมชน ร่วมกันดำเนินงานในพื้นที่ที่นิสิตสนใจลงไปทำโครงการวิจัย เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนิสิตกับชุมชน เป็น การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง นำเอาความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานและแก้ไขปัญหาอุปสรรคระหว่าง ดำเนินงาน ได้บ่มเพาะทักษะการทำงานในสาขาวิชาที่ตนศึกษา

ส่วนที่ 2 การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL)

แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน นำมาใช้เป็นส่วนเสริมในกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย 4 แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ 1 ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้สอนใช้ผลการวิจัยประกอบการเรียนการสอน ซึ่งเป็นผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา ช่วยให้ผู้เรียนขยายขอบเขตของความรู้ ได้ความรู้ที่ทันสมัยและคุ้นเคยกับแนวคิดการวิจัย

บทบาทผู้สอน :

1. ผู้สอนสืบค้นแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา จากแหล่งข้อมูลทุกประเภท

2. ผู้สอนศึกษางานวิจัย/ข้อมูลข่าวสาร/องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา

3. ผู้สอนเลือกผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา
4. ผู้สอนนำผลการวิจัยมาใช้ประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาศึกษาอิสระ
5. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการ

วิจัย

6. ผู้สอนวัดและประเมินผลการเรียนรู้จากการอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย โดยใช้แบบวัด/แบบสังเกต/แบบประเมินตามความเหมาะสม

บทบาทผู้เรียน :

1. เรียนรู้เนื้อหาสาระโดยมีผลการวิจัยประกอบเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยกับเรื่องของการวิจัย การแสวงหาความรู้ การใช้เหตุผล ฯลฯ

2. อภิปรายประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย

ผลที่ได้รับ :

ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการนำผลการวิจัยมาต่อเติมความรู้ของตนเองจากที่ผู้สอนเลือกมาประกอบการเรียนการสอน

แนวทางที่ 2 ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้

การให้ผู้เรียนสืบค้นและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ตนเองสนใจ/งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่ตนเองเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา

บทบาทครู :

1. ผู้สอนสืบค้นแหล่งข้อมูลและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุกประเภท

2. ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้ เกิดข้อสงสัยอยากรู้ อยากแสวงหาคำตอบของข้อสงสัย

3. ผู้สอนให้คำแนะนำเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล และงานวิจัยที่ผู้เรียนจะต้องสืบค้นเพื่อการศึกษาหาความรู้ รวมทั้งคัดเลือกงานวิจัยที่เหมาะสมกับผู้เรียน

4. ผู้สอนจำเป็นต้องสรุปงานวิจัยให้เหมาะสมกับระดับของผู้เรียน

5. ผู้สอนแนะนำวิธีการอ่าน/ศึกษา/วิเคราะห์รายงานวิจัยตามความเหมาะสมกับระดับของผู้เรียน ได้แก่ องค์ประกอบต่าง ๆ ของงานวิจัย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย ขอบเขต ข้อจำกัด ผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย การอ้างอิง ฯลฯ

6. ผู้สอนเชื่อมโยงสาระของงานวิจัยกับประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา

7. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย

8. ผู้สอนวัดและประเมินผลทักษะการอ่านรายงานวิจัยและการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย โดยใช้แบบวัด/แบบสังเกต/แบบประเมินตามความเหมาะสม

บทบาทผู้เรียน :

1. แสวงหา สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ตนสนใจศึกษา

2. ศึกษารายงานวิจัยต่าง ๆ โดยฝึกทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็น เช่น ทักษะการอ่านงานวิจัย การสรุปผลการวิจัย การนำเสนอผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย

3. นำเสนอสาระของงานวิจัยอย่างเชื่อมโยงกับสาระของประเด็นที่ตนสนใจศึกษา
4. อภิปรายประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย
5. ประเมินตนเองเกี่ยวกับทักษะการอ่านรายงานวิจัย และการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/

กระบวนการวิจัย

ผลที่ได้รับ :

ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นหา และคัดสรรผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับสิ่งที่ตนกำลังศึกษาหาความรู้ เป็นการขยายผลของความรู้ในขอบเขตที่กว้างและลึกทำให้ผู้เรียนรู้กว้างและรู้ลึกมากยิ่งขึ้น

ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยอาจจะเป็นบางขั้นตอนในการจัดการเรียนการสอน โดยพิจารณาตามความเหมาะสมของสาระการเรียนการสอนและวัยของผู้เรียน

แนวทางที่ 3 ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้สอนถ่ายทอดกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนนำวิธีการวิจัยไปใช้ในการเรียนรู้ชุมชน โดยพิจารณาความเหมาะสมให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหาการวิจัยและวิธีการวิจัยที่ผู้เรียนต้องนำไปใช้ในการเรียนรู้ชุมชนที่ตนเองเลือกศึกษา

บทบาทครู :

1. ผู้สอนพิจารณาวัตถุประสงค์และสาระที่จะให้แก่ผู้เรียนและวิเคราะห์ว่าสามารถใช้ขั้นตอนการวิจัยขั้นตอนใดได้บ้างในการสอน ซึ่งอาจจะใช้กระบวนการวิจัยบางขั้นตอนหรือครบทุกขั้นตอน
2. ผู้สอนออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย/ขั้นตอนการวิจัยที่กำหนด เพื่อการเรียนรู้สาระที่ต้องการตามแผน
3. ผู้สอนดำเนินกิจกรรมโดยใช้กระบวนการวิจัย/ขั้นตอนการวิจัยที่กำหนดในการสอน
4. ผู้สอนฝึกทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินการตามกระบวนการวิจัยให้แก่ผู้เรียน (ทักษะการระบุปัญหา ให้คำนิยาม ตั้งสมมติฐาน คัดเลือกตัวแปร การสุ่มตัวอย่าง ประชากร การสร้างเครื่องมือ การพิสูจน์ทดสอบการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและการให้ข้อเสนอแนะ)
5. ผู้สอนสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ ทักษะกระบวนการวิจัยของผู้เรียนและพิจารณาว่าควรส่งเสริมทักษะด้านใดให้กับผู้เรียน
6. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
7. ผู้สอนวัดและประเมินผลทักษะกระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน :

1. เรียนรู้ตามขั้นตอนของกระบวนการวิจัยที่ครูกำหนด
2. ฝึกทักษะกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยที่ครูกำหนด
3. อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยที่ตนเองมีประสบการณ์และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
4. ประเมินตนเองในด้านทักษะกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่ได้รับ

ผลที่ได้รับ :

ผู้เรียนเข้าใจวิธีการทำงานวิจัยตามขั้นตอนที่ครูผู้สอนกำหนดให้

แนวทางที่ 4 ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้

ผู้สอนให้ผู้เรียนทำวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัยครบทุกขั้นตอน ในการทำวิจัยเพื่อแสวงหาคำตอบหรือความรู้ใหม่ตามความสนใจของตนเอง

บทบาทครู :

1. ผู้สอนพิจารณาและวิเคราะห์วัตถุประสงค์และสาระการเรียนรู้ว่ามีส่วนใดที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถทำวิจัยได้
2. ผู้สอนออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทำวิจัยได้
3. ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้
4. ผู้สอนฝึกทักษะกระบวนการวิจัยให้แก่ผู้เรียน (ทักษะการระบุปัญหา ให้คำนิยาม ตั้งสมมติฐาน คัดเลือกตัวแปร การสุ่มตัวอย่างประชากร การสร้างเครื่องมือ การพิสูจน์ทดสอบ การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและการให้ข้อเสนอแนะ)
5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำวิจัย
6. ผู้สอนสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ และทักษะกระบวนการวิจัยของผู้เรียน
7. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
8. ผู้สอนวัดและประเมินผลทักษะกระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน :

1. คิดประเด็นวิจัยที่ตนสนใจ
2. ฝึกทักษะกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินการ เช่น การระบุปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ การตั้งสมมติฐาน การออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปและอภิปรายผล
3. ปฏิบัติการวิจัยตามกระบวนการวิจัยที่เหมาะสม
4. บันทึกความคิดและประสบการณ์ รวมทั้งข้อสังเกตต่าง ๆ ที่ตนประสบจากการดำเนินงาน
5. อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
6. ประเมินตนเองในด้านทักษะกระบวนการวิจัย

ผลที่ได้รับ :

ผู้เรียนมีทักษะการวิจัยตามกระบวนการที่ถูกต้องครบทุกขั้นตอน ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อถือได้ โดยสิ่งที่คุณเรียนได้รับการพัฒนาตามแนวทางที่คุณเรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ มีดังนี้

1. ผู้เรียนได้หัวข้อหรือประเด็นปัญหาการวิจัย
2. ผู้เรียนเขียนสมมติฐานที่ชัดเจนและทดสอบได้
3. ผู้เรียนมีกระบวนการดำเนินการวิจัยเพื่อทดสอบสมมติฐานที่ถูกต้องและเหมาะสม
4. ผู้เรียนมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลจริง
5. ผู้เรียนสามารถเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ได้

ส่วนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้ชุมชน แนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project)

ข้อมูลส่วนนี้เป็นแนวคิดที่นำมาจาก คู่มือปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” (Cap-Corner Stone Project) (พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ, 2563) ภายใต้แนวคิดที่ว่า ทุกคนสามารถเริ่มต้นพัฒนาสังคมได้โดยเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ เพียงจุดเดียว ซึ่งเป็นโครงการขนาดเล็ก แต่มีผลเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น ๆ อีกมาก โดยประกอบด้วย “3 I” คือ Ideation Implementation และ Impact

ระดับที่ 1 นวัตกรรมจากฐานความคิด (Ideation Innovation)

ระดับที่ 2 นวัตกรรมจากการปฏิบัติ (Implementation Innovation)

ระดับที่ 3 นวัตกรรมจากผลที่เกิดขึ้น (Impact Innovation) เป็นกระบวนการคิดสิ่งใหม่ (Ideation)

กระบวนการบ่มเพาะ (Incubation) เพื่อคิดค้นทดลองจนพบสิ่งที่ต้องการและกระบวนการนำไปใช้ให้เกิดผล (Implementation) ก่อให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้อย่างแพร่หลาย จากแนวคิดสำคัญของเรื่องนี้ กล่าวได้ว่า เป็นการจัดการกระบวนการในการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งนำเอาวิธีวิทยาการวิจัยเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เพื่อพัฒนา ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ระยะที่ 1 จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือ การระดมสมอง”

จุดเน้นของการระดมสมอง ออสบอร์น ได้กำหนดไว้ 4 ประการ ได้แก่

(1) เน้นให้มีการแสดงความคิดเห็นออกมา (Expressiveness) สมาชิกทุกคนต้องมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ในการที่จะแสดงความคิดเห็นใด ๆ ออกมาจากจิตใจ โดยไม่ต้องคำนึงว่าจะจะเป็นความคิดที่แปลกประหลาด กว้างขวาง ล้ำสมัย หรือเพ้อฝันเพียงใด

(2) เน้นการไม่ประเมินความคิดในขณะที่กำลังระดมสมอง (Non-evaluative) ความคิดที่สมาชิกแสดงออกต้องไม่ถูกประเมินไม่ว่ากรณีใด ๆ เพราะถือว่า ทุกความคิดมีความสำคัญ ห้ามวิพากษ์วิจารณ์ความคิดผู้อื่น การแสดงความคิดเห็นหักล้าง หรือครอบงำผู้อื่นจะทำลายพลังความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่ม ซึ่งส่งผลทำให้การระดมสมองครั้งนั้นเปล่าประโยชน์

(3) เน้นปริมาณของความคิด (Quantity) เป้าหมายของการระดมสมองคือต้องการให้ได้ความคิดในปริมาณมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แม้ความคิดที่ไม่มีทางเป็นจริงก็ตาม เพราะอาจใช้ประโยชน์ได้ในแง่การเสริมแรง หรือการเป็นพื้นฐานให้ความคิดอื่นที่ใหม่และมีคุณค่ายิ่งมีความคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากเพียงใดก็ยังมีโอกาสค้นพบวิธีการแก้ปัญหาที่ดี

(4) เน้นการสร้างความคิด (Building) การระดมสมองเกิดขึ้นในกลุ่ม ดังนั้นสมาชิกสามารถสร้างความคิดขึ้นเองโดยเชื่อมโยงความคิดของเพื่อนในกลุ่มโดยใช้ความคิดของผู้อื่นเป็นฐานแล้วขยายความเพิ่มเติมเพื่อเป็นความคิดใหม่ของตนเอง

ระยะที่ 2 ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา การออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต

(1) การสำรวจ (Survey)

การสำรวจ ทำโดยสร้างแบบสำรวจที่กำหนดคำถามเพื่อค้นหาข้อมูล หรือความเห็นที่ต้องการ เป็นการศึกษาปัญหาอย่างกว้าง ๆ เป็นการสำรวจหาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงหรือลักษณะทั่ว ๆ ไปของสิ่งที่ทำการวิจัย แบ่งได้เป็น 5 แบบ คือ

1) การสำรวจสภาพทั่ว ๆ ไป ด้านสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ทางกายภาพ ด้านบุคคล ด้านสังคม ฯลฯ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุง วางแผน หรือบริหารจัดการวางแผนการพัฒนา

2) การวิเคราะห์งาน เป็นการสำรวจสภาพการทำงาน ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพของบุคลากรในการทำงาน คุณภาพของงาน ฯลฯ เพื่อช่วยในการปรับปรุงหรือจัดงานให้เป็นระบบ จัดวางตัวบุคลากรให้เหมาะสมกับบทบาทและตำแหน่ง

3) การวิเคราะห์เอกสาร เป็นการสำรวจสภาพความเป็นจริงของเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยอาศัยเอกสารหรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นหลักฐาน เป็นการวิจัยที่มุ่งสำรวจข้อบกพร่องของเนื้อหา กิจกรรม โครงสร้างของหลักสูตร บทเรียน ตำรา กฎหมาย ระเบียบราชการ คำสั่ง เป็นต้น เพื่อช่วยในการปรับปรุงให้เหมาะสมต่อไป ทั้งยังทำให้ทราบแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย

4) การสำรวจประชามติ เป็นการสำรวจความคิดเห็นและความนิยมของประชากรส่วนใหญ่ เครื่องมือที่ใช้มักนิยมใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประอบการสัมภาษณ์ (Interview) การสำรวจประชามติ ใช้มากในวงการเมือง การตลาด และธุรกิจต่าง ๆ การวิจัยประเภทนี้จะต้องระมัดระวังมากเป็นพิเศษในเรื่องของการเลือกกลุ่มตัวอย่าง วิธีการสุ่มตัวอย่าง และขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

5) การสำรวจชุมชน (Community survey) เป็นการสำรวจลักษณะของประชากร ชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ เจตคติของประชากร และสิ่งแวดล้อม เช่น เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ ขนาดครอบครัว การเกิด การตาย ขนบประเพณีวัฒนธรรม สุขภาพ อนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา การปกครอง กฎหมาย ความเชื่อ ความคิดเห็น เป็นต้น การวิจัยชนิดนี้มุ่งนำข้อเท็จจริงนั้น ๆ มาประกอบการตัดสินใจในการปรับปรุงหรือแก้ปัญหาของชุมชนนั้นนั่นเอง

(2) การสัมภาษณ์ (interview)

“การสัมภาษณ์ (interview)” เป็นการศึกษาชุมชนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องมือที่รวบรวมข้อมูลแบบเผชิญหน้ากัน ลักษณะของการสัมภาษณ์จะเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทำหรือความสัมพันธ์กันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ทำให้ทราบลักษณะทั่วไปของบุคลิกภาพ ทักษะ ค่านิยม และอื่น ๆ จากการแสดงอารมณ์หรือพฤติกรรมออกมาระหว่างการสัมภาษณ์ ลักษณะของการสัมภาษณ์ที่ดีควรต้องคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

1. ผู้สัมภาษณ์ อาจจะเป็นผู้ศึกษาและหรือบุคคลอื่นที่ผู้ศึกษาได้คัดเลือกเป็นผู้สัมภาษณ์ ซึ่งจำเป็นต้องมีการได้รับการฝึกฝนวิธีการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ได้ถูกต้องของเรื่องที่จะทำการศึกษาอย่างละเอียด เพื่อให้สามารถจะซักถาม ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบตามวัตถุประสงค์ได้ถูกต้อง

2. ผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นบุคคลที่สำคัญในการให้ข้อมูลที่แท้จริง ปัจจัยสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และประเพณีของผู้ให้สัมภาษณ์ ย่อมมีผลต่อการตอบคำถามตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยมของผู้สัมภาษณ์ อาจจะทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถที่จะแสดงออกในการตอบคำถาม หรือไม่กล้าที่จะตอบคำถาม เช่น หากการศึกษาเรื่องการวางแผนครอบครัว ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นสตรีอาจจะอายไม่กล้าตอบ ซึ่งเป็นไปตามวัฒนธรรมของชุมชน

(3) การสังเกตการณ์ (Observation)

“การสังเกตการณ์ (Observation)” เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลอีกอย่างหนึ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพนิยมกัน ซึ่งจะต้องอาศัยการฝึกฝนวิธีการสังเกตการณ์นั้นเพื่อที่จะเข้าใจลักษณะธรรมชาติและขอบเขตของการ เกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคม และพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม ดังนั้นการสังเกตการณ์จึงต้องอาศัยการสังเกตด้วยตา หู สัมผัส ที่สามารถจะทำการสังเกตการณ์ได้ ซึ่งประเภทของการสังเกตการณ์ แบ่งออกได้ 2 ประเภทดังนี้

1. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษา เช่น ศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

2. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Non-Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษาเป็นเพียงเข้าไปเฝ้าพฤติกรรมทางสังคม เช่น การสังเกตการณ์เด็กกำลังเล่นเกมต่าง ๆ ผู้ศึกษาเข้าไปดูพฤติกรรมของเด็กที่กำลังเล่นเกมเหล่านั้น

ระยะที่ 3 การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา

การพัฒนาโจทย์วิจัยการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญและเป็นหัวใจของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวชีวิตว่างานวิจัยนั้นจะเกิดขึ้นมาได้หรือไม่และเมื่อทำแล้วจะมี

ขอบเขตขนาดไหนมีทิศทางอย่างไร เกิดผลกระทบอะไร มากน้อยแค่ไหนซึ่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีเป้าหมายอยู่ที่ผู้รับประโยชน์โดยตรงจากงานวิจัย คือ ชาวบ้านในชุมชน/ท้องถิ่นวิจัยโดยอาศัย ฐานคิด/ วิธีคิดเป็นหลักการอย่างน้อย 4 ประการ

1. โจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน
2. โจทย์วิจัยนั้นต้องมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ
3. โจทย์วิจัยต้องยกระดับทักษะการแก้ปัญหาของชาวบ้านผ่านการศึกษาค้นคว้าข้อมูล (ไม่ใช่การปฏิบัติ การโดยไม่ค้นหาข้อมูลก่อน)

4. ทุกคนที่เข้าร่วมมีความเข้าใจต่อโจทย์วิจัยอย่างชัดเจน

ระยะที่ 4 ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำวิจัยเพื่อสังคมที่สำคัญ โดยการเริ่มจากคำถามว่าทำไมงานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกิดจากนักวิชาการจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนได้จริงอย่างยั่งยืน แนวทางการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมจึงถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นนักวิจัยทำวิจัยแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เริ่มตั้งแต่การตั้งโจทย์วิจัยซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการจัดการภัยพิบัติ ปัญหาด้านการจัดสวัสดิการ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ปัญหาการทำบัญชีกองทุนต่างๆ ในชุมชน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยเพื่อการพัฒนาพัฒนาสังคมให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา ต้องการแก้ปัญหาและเป็นผู้ที่จะใช้ผลงานวิจัยเป็นผู้ร่วมกันตั้งโจทย์วิจัย โดยผ่านกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนหลายครั้งจนกว่าจะตกผลึกในการถกเถียงและเห็นภาพของปัญหาที่คมชัดร่วมกันแล้วนักวิจัยชาวบ้านก็เป็นผู้ที่มีมือทำวิจัยค้นหาคำตอบเอง โดยการทดลอง ประเมินสรุปทดลองซ้ำอย่างเป็นขั้นตอนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ต่างจากกระบวนการทดลองของนิสิต นักวิจัย และอาจารย์ในมหาวิทยาลัย โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่ค้นพบในชุมชน

ระยะที่ 5 ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน

เทคนิคการถอดบทเรียนที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มี 4 เทคนิคคือ การทบทวนระหว่างปฏิบัติการปฏิบัติ (After Action Review technique : AAR) เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique) และอีก 2 เทคนิคการถอดบทเรียน ที่ประยุกต์มาจากทฤษฎีการประเมินผลโครงการก็คือ เทคนิคการประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement : PM) และเทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping : OM) ดังตารางต่อไปนี้

เทคนิค	แนวทาง	จุดเด่น
การทบทวนระหว่างปฏิบัติการปฏิบัติ (After Action Review technique: AAR)	ผิดพลาดได้ แต่ต้องไม่ผิดพลาดซ้ำ/ตีเหล็กตอนร้อน คำถาม 3 ชุด ให้ได้ข้อสรุปที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง - ชุดแรก เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นให้ตรงกัน - ชุดสอง เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และสร้างความเข้าใจถึงที่มาของปรากฏการณ์ - ชุดสาม เพื่อการคิดค้นวิธีการที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง	- ทำในระหว่างดำเนินโครงการง่าย เหมาะสำหรับการเริ่มต้นสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ในบุคคล/องค์กร - ทำได้บ่อยๆ ใช้เวลาไม่นาน - เลือกได้ ถอดเป็นประเด็น หรือรายกิจกรรม
เทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping: OM)	- ใช้ผลประเมินเป็นเครื่องมือในการกำหนดประเด็นการถอดบทเรียน 3 ขั้นตอนในการถอดบทเรียน	- ถอดบทเรียนระหว่างดำเนินงาน

เทคนิค	แนวทาง	จุดเด่น
	<ul style="list-style-type: none"> - ชั้นแรกทบทวนแผนงานโครงการและเกณฑ์ชี้วัด ความก้าวหน้าโครงการ ให้เห็นความคาดหวังและความจริงที่เกิดขึ้นตรงกัน - ชั้นสอง วิเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (หมุน ขวาง ใน นอก) - สุดท้าย กำหนดแนวทางทำต่อไปให้ดีขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้นำหนักกับคุณภาพการทำงานและการพัฒนาการของพฤติกรรม - ต้องใช้กับงานใช้ระบบการติดตาม ประเมินผลตามหลักการของแผนที่ผลลัพธ์เท่านั้น(การเปลี่ยนแปลง พฤติกรรม การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการองค์กร) - ต้องเก็บข้อมูลตามตัวชี้วัดต่อเนื่อง
เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique)	<p>4 คำถามเพื่อการได้บทเรียน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.เหตุที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับแรงจูงใจที่เข้ามาทำงาน 2.โครงการที่เกิดขึ้นเพราะอะไร ความสำเร็จที่คาดหวังคืออะไรและอะไรคือความจริงที่เกิดขึ้น 3.อะไร คือสาเหตุที่ทำให้ความจริงเช่นนั้น 4.ได้เรียนรู้อะไรจากสิ่งที่เกิดขึ้นเกิดขึ้นและจะมีแนวทาง 	<ul style="list-style-type: none"> - ทำหลังจบโครงการ ถอดบทเรียนตั้งแต่การเกิดขึ้นของโครงการ กระบวนการดำเนินงาน ผลลัพธ์ - เหมาะกับการถอดบทเรียนโครงการที่ดำเนินเสร็จสิ้นและต้องทำในลักษณะเดียวกันอีก - ใช้ระยะเวลาสั้นขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของโครงการ
การประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement: PM)	<ul style="list-style-type: none"> -ต้องเห็นคุณค่าและเชื่อมั่นผลการประเมิน -ใช้ผลลัพธ์/ผลสำเร็จ 3 ขั้นตอนในการถอดบทเรียน <ol style="list-style-type: none"> 1.ทบทวนแผนงาน ผลงานและผลการประเมิน 2.วิเคราะห์เหตุปัจจัยความสำเร็จและไม่สำเร็จ 3.สังเคราะห์ข้อเสนอแนะ 	<ul style="list-style-type: none"> - ถอดบทเรียนหลังเสร็จสิ้นโครงการ - เหมาะกับงานที่มีระบบการติดตาม ประเมินผล และมีเก็บข้อมูลตามตัวชี้วัดแล้ว - ตัวชี้วัดความสำเร็จต้องมีความชัดเจน - ถอดบทเรียนตามกรอบตัวชี้วัด - ใช้เวลานานขึ้นอยู่กับความซับซ้อนชัดเจนของตัวชี้วัด

ระยะที่ 6 สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน

การสังเคราะห์เป็นกระบวนการบูรณาการปัจจัยต่าง ๆ ตั้งแต่สองปัจจัยขึ้นไปซึ่งอาจเป็นได้ทั้งคน สัตว์ สิ่งของ รวมทั้งเหตุการณ์และสิ่งที่อยู่ในรูปของแนวคิดเข้ามาเป็นองค์ประกอบร่วมกัน เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่หรือเกิดปรากฏการณ์ใหม่ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการบูรณาภาพ โดยปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่กระบวนการในการสังเคราะห์นั้น บางปัจจัยอาจจะได้ผ่านการวิเคราะห์แยกแยะสืบค้นมาก่อนแล้ว ขณะที่บางปัจจัยก็อาจจะยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์แยกแยะสืบค้นมาก่อน สภาวะรูปของปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่นำมาเป็นปัจจัยและองค์ประกอบในการสังเคราะห์นั้นอาจเป็นไปได้ทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งบูรณาภาพที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่หรือสิ่งใหม่อันเกิดขึ้นจากการสังเคราะห์นั้นก็เป็นไปได้ทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรมเช่นกัน

การคิดสังเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการคิดที่ดึงองค์ประกอบต่าง ๆ มาหลอมรวมกันภายใต้โครงร่างใหม่อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากเดิมครอบคลุมถึงการค้นคว้า

รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะคิดซึ่งมีมากหรือกระจายกันอยู่มาหลอมรวมกัน คนที่คิดสังเคราะห์ได้เร็วกว่าย่อมได้เปรียบกว่าคนที่สังเคราะห์ไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เข้าใจและเห็นภาพรวมของสิ่งนั้นได้มากกว่า การคิดสังเคราะห์แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การคิดสังเคราะห์เพื่อสร้างสิ่งใหม่ เช่น ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตามต้องการ
2. การคิดสังเคราะห์เพื่อสร้างแนวคิดใหม่ เป็นการพัฒนาและคิดค้นแนวคิดใหม่ ถ้าเราสามารถคิด

สังเคราะห์ได้ดี จะทำให้พัฒนาความคิดหรือสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมความสำคัญของการคิดสังเคราะห์ การคืนข้อมูลสู่ชุมชน เป็นลักษณะของการจัดเวทีชาวบ้านในกับพื้นที่ชุมชนวิจัยและชุมชน ไกล่เคียง ซึ่งทำให้ประชาชนในพื้นที่วิจัยได้รับรู้ข้อมูลและผลของการวิจัย เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยในพื้นที่กับชุมชน และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน เกิดการนำความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยไปปรับใช้กับชุมชนของตนเอง ในขณะที่ชุมชนใกล้เคียงก็สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้และดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่ใกล้เคียงกันได้ กระบวนการจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนมีขั้นตอนดังนี้

- 1) เขียนร่างผลการวิจัยเพื่อคืนข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชน
- 2) นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อขอคำปรึกษาและคำแนะนำ ซึ่งอาจารย์ที่ปรึกษาจะปรับแก้ในส่วนที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการตีความหรือการใช้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง รวมทั้งการเก็บข้อมูลมาอย่างไม่เพียงพอต่อการสรุปผลการวิจัย เป็นต้น
- 3) ปรับแก้รายงานผลการวิจัยตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา
- 4) ติดต่อพื้นที่วิจัยเพื่อจัดเวทีชาวบ้านสำหรับคืนข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชน โดยการเชิญคนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยและชุมชนใกล้เคียงในกรณีที่ผู้เล่าเรื่องเห็นว่าชุมชนใกล้เคียงจะได้รับประโยชน์จากผลการวิจัยดังกล่าว
- 5) จัดทำเอกสาร สรุปและรายงานผลการวิจัยเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยการปรับและใช้ภาษาที่ง่าย ทั้งนี้โดยจะเขียนในลักษณะของการเล่าเรื่องว่า ผู้เล่าเรื่องไปทำอะไรมา พบอะไรบ้าง และให้ชุมชนช่วยดูว่าจะเอาผลที่ได้รับไปใช้อย่างไรบ้าง สิ่งสำคัญที่จะเขียนเน้นย้ำคือ บอกวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีชาวบ้านที่เป็นไปเพื่อร่วมรับรู้ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน
- 6) ส่งรายงานผลการวิจัยไปให้ชุมชนก่อนการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อให้ชุมชนให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feed back) และให้ชุมชนช่วยตรวจสอบผลการวิจัย
- 7) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยจะเน้นที่กระบวนการตรวจสอบข้อมูล การทำให้ชาวบ้านเห็นข้อมูลชุมชนของตนเอง และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของการนำผลการวิจัยไปใช้กับชุมชน
- 8) ถอดบทเรียนเพื่อจัดทำหนังสือเพื่อเผยแพร่ผลการวิจัย

ระยะที่ 7 จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ในการวิจัยใด ๆ การดำเนินการในขั้นสุดท้าย คือ การเขียนรายงานการวิจัย เพื่อนำเสนอหรือเผยแพร่ผลการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ต่อผู้บังคับบัญชา/หน่วยงานต้นสังกัด/สถาบันการศึกษา/หน่วยงานที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยหรือบุคคลที่ให้ความสนใจในประเด็น/หัวข้อดังกล่าวได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป การรายงานผลการวิจัย เป็นเอกสารเชิงวิชาการที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นภายหลังได้ดำเนินการการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว เพื่อนำเสนอผลการวิจัยให้แก่บุคคลที่สนใจ ผู้ให้การสนับสนุนทุน/หน่วยงานต้นสังกัด หรือบุคคลที่ต้องการใช้ประโยชน์ได้รับทราบ และศึกษาข้อเสนอแนะรวมทั้งสามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้

ส่วนที่ 4 เครื่องมือเรียนรู้ชุมชน

ข้อมูลในส่วนนี้ นำมาจาก คู่มือการใช้เครื่องมือเพื่อช่วยในการทำงานร่วมกับชุมชน โดย ผศ. วีรบูรณ์ วิสารทสกุล และคณะ ได้รวบรวมขึ้นภายใต้โครงการการพัฒนาศักยภาพบุคลากรและกลไกเพื่อขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise; SE) สำหรับมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ซึ่งมีเครื่องมือทำงานกับชุมชนจำนวนมากในคู่มือฉบับนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ ได้นำแนวคิดมาปรับประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะ เครื่องมือ Problem Tree Analysis ต้นไม้เจ้าปัญหา พัฒนาเป็น Ariyasacca Tree Analysis ต้นไม้ร้อยสัจเจ้าปัญหา

เครื่องมือที่ 1 Empathy Map Canvas

Empathy Map Canvas เป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับการใช้เพื่อทำความเข้าใจชุมชน โดยมีที่มาจากขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดคือ ทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง ไม่ใช่แค่เข้าใจเพียงความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย แต่เข้าใจเสมือนเป็นกลุ่มเป้าหมาย เข้าใจความรู้สึกนึกคิด ความคาดหวัง ผิดหวัง กังวลใจ และความต้องการที่ลึกซึ้งมากกว่าการบอกความต้องการ (Kernbach, 2018)

เครื่องมือนี้สามารถใช้สำรวจหรือเข้าถึง Insight ของกลุ่มเป้าหมายได้หลากหลายตามความต้องการของผู้ใช้เครื่องมือ แม้เครื่องมือดังกล่าวจะถูกออกแบบมาเพื่อใช้ในการสร้างนวัตกรรม หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์และธุรกิจ แต่สามารถนำมาปรับใช้ในการทำความเข้าใจชุมชนเพื่อเป้าหมายในการทำงานร่วมกับชุมชนได้เช่นกัน โดยต้องเข้าใจในแต่ละส่วนของเครื่องมือที่แบ่งออกเป็น 7 ส่วน คือ Think, Feel, See, Say, Do, Hear, Pain และ Gain และนำทุกส่วนในเครื่องมือไปเก็บข้อมูล

วิธีการนำเครื่องมือไปใช้

เมื่อเลือกกลุ่มเป้าหมายหรือชุมชนที่ต้องการสำรวจข้อมูลเชิงลึกแล้วเสร็จ ให้นำกระดาษหรืออุปกรณ์ที่สามารถเก็บเครื่องมือ Empathy Map Canvas ใช้ในการสำรวจ การสำรวจโดยใช้เครื่องมือนี้จะต่างจากการสัมภาษณ์ หรือเก็บภาพถ่าย แต่ต้องใช้ประสาทสัมผัสทั้งหมดในการสำรวจ ไม่ใช่เพียงแค่ตั้งคำถามให้ครบตามแต่ละส่วน แต่ต้องสังเกตรอบ ๆ สำรวจในสิ่งที่นอกเหนือไปจากกลุ่มเป้าหมายให้คำตอบ แต่เข้าใจผ่านกลิ่น จังหวะ ท่าทาง และสีหน้า แววตา กล่าวคือ การมุ่งทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง ไม่สามารถทำได้เพียงแค่สัมภาษณ์ แต่ต้องอาศัยทุกวิถีทางในการเข้าใจแบบที่เขาคิด

หลังจากเข้าใจเทคนิคในการสำรวจกลุ่มเป้าหมายวิธีการใช้เครื่องมือ Empathy Map Canvas คือ การสำรวจข้อมูลตามแต่ละส่วน ไม่จำเป็นต้องเรียงต่อกัน หรือถาม 1 และไปต่อที่ 2 เท่านั้น แต่สามารถตั้งคำถามให้เหมาะสมกับช่วงเวลาการตอบคำถามของกลุ่มเป้าหมาย (คำถามลูกโซ่ที่เป็นประเด็นสัมพันธ์กับคำตอบ) และออกแบบคำถามเพื่อให้ตอบโดยในแต่ละส่วนของเครื่องมือ มีรายละเอียดของทั้ง 7 ส่วน ดังนี้

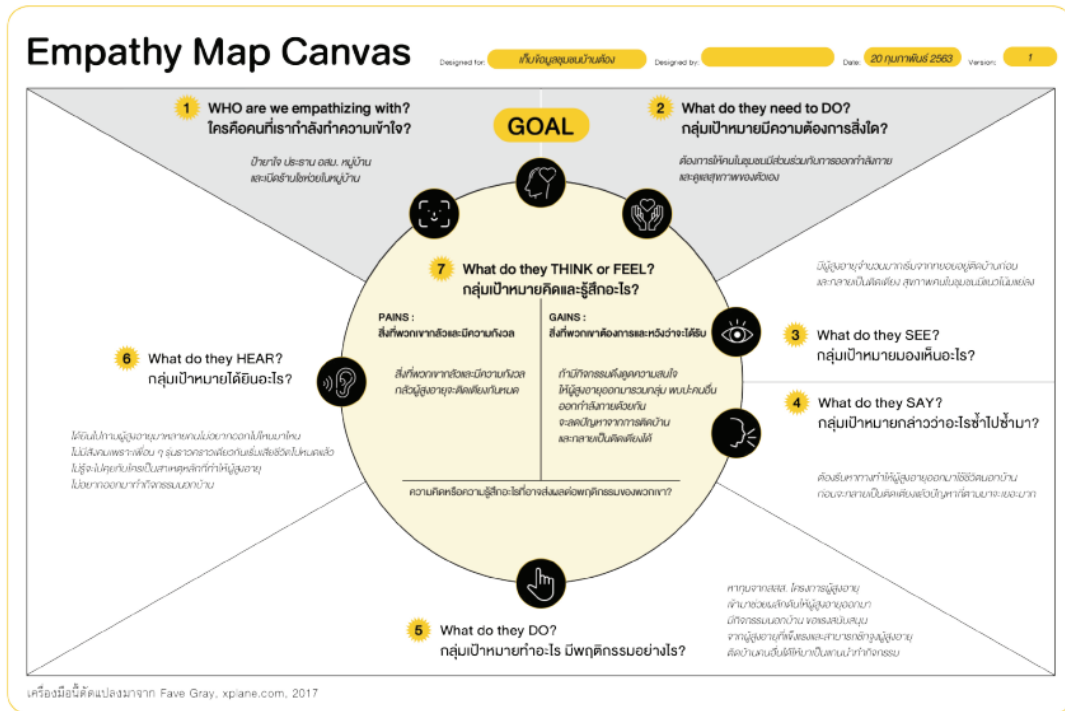
1. Who are we empathizing with? คือ ใครคือกลุ่มเป้าหมายที่เรากำลังทำความเข้าใจหรือสำรวจ เขามีบทบาทหน้าที่อย่างไรในชุมชน และทำไมเราต้องสำรวจกลุ่มเป้าหมายคนนี้
 2. What do they need? กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการสิ่งใด และต้องเป็นความต้องการที่แท้จริง
 3. What do they see? กลุ่มเป้าหมายมองเห็นอะไร และเขาชอบมองอะไรอยู่ เข้าใจผ่านการมองเห็นของเขา
 4. What do they say? คำพูด ประโยค ที่เขากล่าวถึง ช้าไปช้ามา เป็นคำติดปากที่ช่วยให้เราเข้าใจความต้องการของเขาได้อย่างลึกซึ้ง
-

5. What do they do? เขาทำอะไรบ่อยครั้ง มีพฤติกรรมเช่นไร ท่าที ลักษณะการแสดงออก
6. What do they hear? เขากล่าวถึงสิ่งที่เขาได้ยินคนอื่นพูดเช่นไร คนในชุมชน ฯลฯ
7. What do they think and feel? สิ่งที่เขาคิดและรู้สึก โดยแบ่งออกเป็นความเจ็บปวดและความสำเร็จ

- a. Pains สำรวจสิ่งที่เป็นปัญหาอุปสรรค หรือความเจ็บปวดของกลุ่มเป้าหมาย
- b. Gains สำรวจสิ่งที่เป็นความคาดหวัง หรือสิ่งที่ประสบความสำเร็จของกลุ่มเป้าหมาย

Note

1. การใช้เครื่องมือนี้ในการทำความเข้าใจชุมชน พยายามสื่อสารให้ได้มากที่สุด ลดการจดบันทึกทันทีเพราะจะทำให้เกิดบรรยากาศการเกรงกลัวต่อการให้ข้อมูล แต่ให้ผู้สำรวจทำความเข้าใจเครื่องมืออย่างเข้าใจก่อนจะลงสำรวจ และใช้การจดจำเพื่อมาจดบันทึกย้อนหลัง
2. การตั้งคำถามในแต่ละส่วนของเครื่องมือ ไม่ควรถามตรง ๆ เช่น พี่มีความเจ็บปวดกับอะไรอยู่บ้าง ในชุมชนที่เจอปัญหาอะไร แต่เป็นการชวนคุยเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเล่าออกมาด้วยตนเอง เพื่อความสบายใจและดูไม่โจมตี หรือแบ่งแยกระหว่างเราและเขา

ภาพ : ตัวอย่างการใช้เครื่องมือที่ 5 Stakeholder Analysis (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.), คู่มือการใช้เครื่องมือเพื่อช่วยในการทำงานร่วมกับชุมชน, 2565 : 6-7)

เครื่องมือที่ 2 Stakeholder Analysis

ภายหลังจากใช้เครื่องมืออื่น ๆ เพื่อทำความเข้าใจชุมชนทั้งศักยภาพและปัญหา ซึ่งหลังจากที่เก็บข้อมูลแล้วว่าชุมชนประสบปัญหาในด้านใดบ้าง ขั้นตอนต่อไปคือ การวิเคราะห์ว่ามีใครที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าวบ้าง โดยใช้การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

การวิเคราะห์และกำหนดกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder analysis) เป็นกระบวนการที่ต้องการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของ “กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” แต่ละกลุ่ม กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หมายความว่า บุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรที่มีความสนใจและอาจได้รับผลกระทบจากปัญหานั้น ๆ โดยผลกระทบอาจจะเป็นผลกระทบเชิงบวก หรือผลกระทบเชิงลบก็ได้ การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นั้น นอกจากจะเป็นการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นการช่วยให้เห็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่หลากหลาย และโอกาสในการทำงานกับกลุ่มที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น (Alien & Kilvington, 2010)

ขั้นตอนในการวิเคราะห์กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่

- (1) การสร้างรายชื่อของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหา
- (2) การสำรวจความสนใจและความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ
- (3) การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบนโยบาย

โดยเครื่องมือที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ ตารางวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Matrix) ตามภาพด้านล่าง โดยมีการกำหนดปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 2 ปัจจัย ได้แก่

- (1) ความสนใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (interest) และ
- (2) ความสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (importance)

เป็นสองปัจจัยหลักที่จะถูกใช้ในการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ความสนใจควรดูควบคู่ไปกับประโยชน์หรือโทษที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอาจจะได้รับ ความสำคัญ หมายถึง ความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นต่อปัญหาที่สนใจ

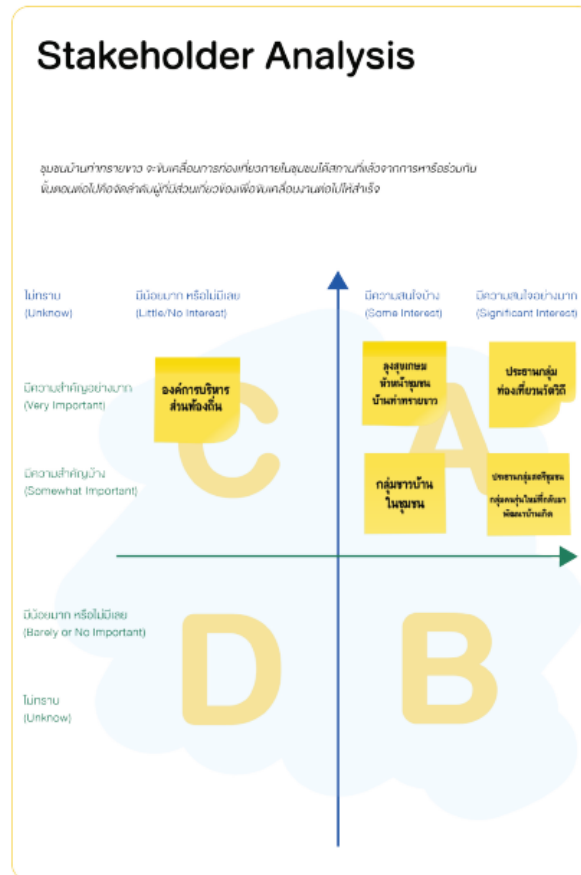
วิธีการนำเครื่องมือไปใช้

1. อธิบายความหมายของ “กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” หมายความว่า บุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กร ที่มีความสนใจและอาจได้รับผลกระทบจากปัญหานั้น ๆ โดยผลกระทบอาจจะเป็นผลกระทบเชิงบวก หรือผลกระทบเชิงลบก็ได้ การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นั้น นอกจากจะเป็นการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นการช่วยให้เห็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่หลากหลาย และโอกาสในการทำงานกับกลุ่มที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น
 2. ให้ผู้เข้ารับการอบรมสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายและระบุข้อมูลลงในตารางระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยดูความสัมพันธ์ระหว่างความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
 3. ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีบ้าง ถึงมีมาก และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาก อยู่กลุ่ม A
 4. ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีบ้าง ถึงมีมาก และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียน้อยถึงไม่มี อยู่กลุ่ม B
 5. ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีน้อย ถึงไม่ทราบ และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาก อยู่กลุ่ม C
 6. ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีบ้าง ถึงมีมาก และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียน้อยถึงไม่มี อยู่กลุ่ม D
-

7. เมื่อสามารถจัดกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้วเราสามารถมองเห็นถึงผู้ได้รับผลประโยชน์จากโครงการหรือสิ่งที่ทำ กลุ่มคนเหล่านั้นมีความเป็นไปได้ว่าจะให้ความร่วมมือในการผลักดันให้งานของผู้เข้ารับการอบรมประสบความสำเร็จ

Note

ควรตรวจสอบให้ตีว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ระบุมานั้นมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้น ๆ

ภาพ : ตัวอย่างการใช้เครื่องมือที่ 5 Stakeholder Analysis (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.), คู่มือการใช้เครื่องมือเพื่อช่วยในการทำงานร่วมกับชุมชน, 2565 : 14-15)

เครื่องมือที่ 3 Photo Elicitation Interview

เครื่องมือการใช้ภาพถ่าย (Photo Elicitation Interview) เป็นรูปแบบของภาพที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ สิ่งที่เราเห็นด้วยตาจากภาพภายนอก มิใช่เนื้อหาภายในภาพที่สื่อออกมา การพิจารณาภาพจึงไม่ใช่แค่การดูว่าภายในภาพมีองค์ประกอบอะไรบ้าง แต่ยังเป็นพิจารณาถึงเนื้อหาที่รูปนั้น ๆ สื่อออกมาด้วย (Banks, 2001) ทั้งนี้ การทำลายกรอบ (Breaking the Frame) หรือการฉีกแนวจากรูปแบบ เดิม ๆ ผ่านการนำเสนอที่แตกต่างออกไปอาจเป็นการนำเสนอภาพผ่านมุมมองที่แตกต่างไปจากเดิมหรือจากปกติที่เป็น เพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมได้เห็นถึงมุมมองใหม่ ๆ จากสังคมโลกแบบเดิมของเขา (Harper, 2002) โดยเราสามารถประยุกต์ใช้ภาพต่าง ๆ ในการทดสอบหรือสำรวจดูว่า ทักษะคิด มุมมอง ประสบการณ์ หรือแนวคิดของคนกลุ่มนั้นเป็นเช่นไรจากภาพที่เขาเลือก (Weinger, 1996)

กลไกการใช้ภาพถ่ายนี้ จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์และสอบถามเชิงสังคมวิทยาเพื่อกระตุ้นและล้วงเอาคำตอบจากกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์นั้น ๆ โดยรูปภาพที่ใช้ถามสามารถเป็นได้ทั้งรูปถ่าย วิดีโอ ภาพวาด

การ์ตูน ภาพวาดฝาผนัง หรือภาพโฆษณาอื่น ๆ กลไกการใช้ภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อบันทึกว่ากลุ่มผู้ถูกถามตอบสนองกับภาพอย่างไร เพื่อนำไปตีความเชิงสังคมเกี่ยวกับการตีความหรือตีคุณค่าเชิงสังคมในมิติต่าง ๆ ของบุคคลนั้นต่อไป โดยเทคนิคนี้เหมาะกับการใช้ทดสอบและวิจัยกับทั้งเด็กและพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ โดยนอกจากจะทำให้ทราบถึงแนวคิดหรือทัศนคติแล้ว ยังทำให้ทราบถึงความต้องการของคนกลุ่มนั้นในขณะนั้นได้อีกด้วยว่า สิ่งใดคือสิ่งที่เขามองว่าเป็นปัญหา หรือสิ่งใดที่เขามองว่าเป็นสิ่งที่ต้องการ เป็นต้น

วิธีการนำเครื่องมือไปใช้

1. อธิบายความหมายของการใช้เครื่องมือการใช้ภาพถามให้ชัดเจนกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้ใช้เครื่องมือนี้อย่างละเอียด
2. มอบหมายอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการใช้ หรือ นัดหมายกับผู้ที่มิอุปกรณ์ว่าต้องการจำนวนกี่ภาพ และกำหนดกรอบพื้นที่การเก็บอยู่ที่ใด
3. ให้เวลาออกไปถ่ายภาพเพื่อเก็บรายละเอียดชุมชน
4. เมื่อได้ภาพมาให้สำรวจมุมมองและความเป็นไปในชุมชนผ่านภาพถ่าย เปิดโอกาสให้ผู้ถ่ายบอกเล่าเรื่องราวในภาพตนเอง
5. สรุปเนื้อหาที่อยู่ลึกลงไปมากกว่าภาพถ่าย เพื่อใช้ทำความเข้าใจชุมชนผ่านเลนส์ที่ชุมชนมอง

Note

ควรกำหนดเป้าหมายของวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้กลุ่มเป้าหมายเก็บภาพให้ชัดเจน ทั้งพื้นที่เชิงกายภาพและประเด็น

Photo Elicitation Interview

1. ให้สมาชิกทุกคนไปถ่ายภาพปัญหาสุขภาพในชุมชน

2. ร่วมกันลงคะแนนเพื่อเลือกภาพปัญหาสุขภาพในชุมชน
ที่เห็นตรงกันว่าควรนำมาทำงานต่อมากที่สุด

ภาพ : ตัวอย่างการใช้เครื่องมือที่ 5 Stakeholder Analysis (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.), คู่มือการใช้เครื่องมือเพื่อช่วยในการทำงานร่วมกับชุมชน, 2565 : 18-19)

เครื่องมือ ที่ 4 Ariyasacca Tree Analysis

เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis พัฒนามาจาก Problem Tree Analysis ต้นไม้เจ้าปัญหา คือ เครื่องมือที่จะช่วยกรอบให้เห็นความเชื่อมโยงของปัญหาต่าง ๆ โดยจะแสดงให้ตระหนักถึงสาเหตุและผลกระทบจากปัญหานั้น ทำโดยการวาดแผนภาพสาเหตุของปัญหา ปัญหาและผลลัพธ์ของปัญหาในรูปแบบต้นไม้ กล่าวคือ จะระบุสาเหตุ (Root cause) ไว้ข้างล่างสุดซึ่งก็คือรากของต้นไม้ ในขณะที่ตรงกลางของต้นไม้จะระบุถึงปัญหาหลัก (Core problem) และด้านบนสุดของต้นไม้จะระบุถึงผลกระทบที่เกิดจากปัญหา (Effect) โดยทั่วไปแล้ว ปัจจัยหลักของการวิเคราะห์ต้นไม้เจ้าปัญหา คือ การพิจารณาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ร่วมทีมเพื่อที่จะตระหนักถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาจากการลงพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย ปัญหาหลัก สาเหตุของปัญหา และผลกระทบของปัญหา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกจะทำให้แต่ละคนตระหนักถึงความคิดเห็นของผู้ร่วมทีมต่อปัญหา สาเหตุของปัญหาและผลกระทบของปัญหา นอกจากนี้ การให้โอกาสกับสมาชิกให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นจะทำให้ผู้ร่วมทีมรู้สึกเป็นหนึ่งของทีม โดยผลลัพธ์ของเครื่องมือ คือ จะได้ผลสรุปของปัญหาที่ต้องการแก้ไข

ร่วมกันของผู้ร่วมทีม ซึ่งปัญหาดังกล่าวจะเป็นปัญหาที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นปัญหาที่ควรดำเนินการแก้ไข (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.), 2565 : 22-23)

โดยเพิ่มเติมการพิจารณาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ร่วมทีมเพื่อที่จะตระหนักถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาจากการลงพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย เป้าหมาย และวิธีการหรือแนวทางที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินการสู่เป้าหมายที่ทีมต้องการ

วิธีการนำเครื่องมือไปใช้

1. สัมภาษณ์ผู้ประสบปัญหา เนื่องจากปัญหาของชุมชนแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกันออกไปตามบริบทของชุมชนที่ต่างกัน ดังนั้นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ปัญหาที่แท้จริงของชุมชนนั้นอาจจะต้องใช้เวลาในการพูดคุยเพื่อให้ได้ข้อสรุป การใช้ต้นไม้หรือยีสส์เจ้าปัญหาจะทำให้ทุกคนเห็นภาพเหมือนกัน ทุกคนสามารถเสริมความคิดเห็นหรือสนับสนุนความคิดคนอื่น ๆ ได้ ในขณะที่เดียวกันการเขียนและแปะลงบนต้นไม้เจ้าปัญหานั้นจะทำให้ไม่หลุดประเด็น

2. ให้ผู้ใช้งานเครื่องมือสัมภาษณ์ถึงปัญหาของชุมชน โดยเริ่มจากแกนกลางของปัญหา โดยขณะเริ่มดำเนินการอาจพบปัญหามากกว่าหนึ่งปัญหาก็ได้

3. ระบุแกนกลางของปัญหา เมื่อได้แกนกลางของปัญหาแล้วให้ระบุสาเหตุของปัญหาและผลกระทบจากปัญหา ซึ่งบางปัญหาสามารถมาจากสาเหตุเดียวกันได้

4. จากนั้นให้วิเคราะห์ร่วมกันว่าปัญหาที่แท้จริงคือปัญหาอะไร

5. หลังจากสามารถระบุประเด็นปัญหาของพื้นที่ได้แล้ว ให้ลองจัดอันดับว่าปัญหาใดควรเป็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไขที่สุด

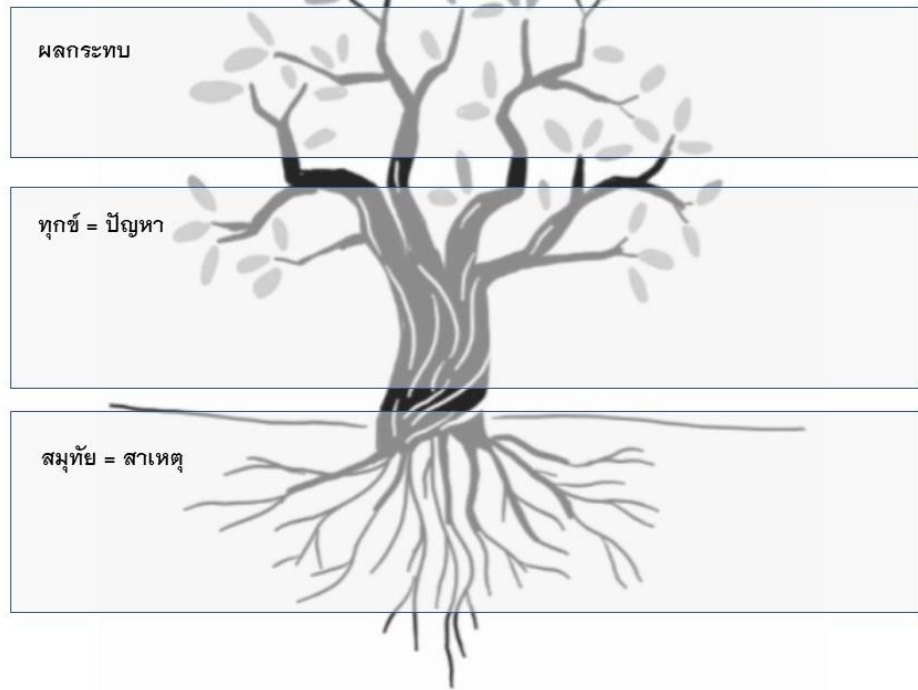
นำเอาวิธีการทั้ง 5 ขั้นตอนนี้ ประยุกต์ใช้ในการกำหนดเป้าหมาย และระบุแนวทาง หรือวิธีการการปฏิบัติให้บรรลุตามเป้าหมายที่ชุมชนต้องการร่วมกัน

Note

1. การระบุประเด็นปัญหาโดยใช้ต้นไม้เจ้าปัญหาควรเริ่มต้นจากการช่วยกันแสดงความคิดเห็นก่อนเมื่อสมาชิกเริ่มแสดงความคิดเห็นแล้ว ให้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้สมาชิกคนอื่น ๆ ได้รับรู้ และสามารถมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นได้

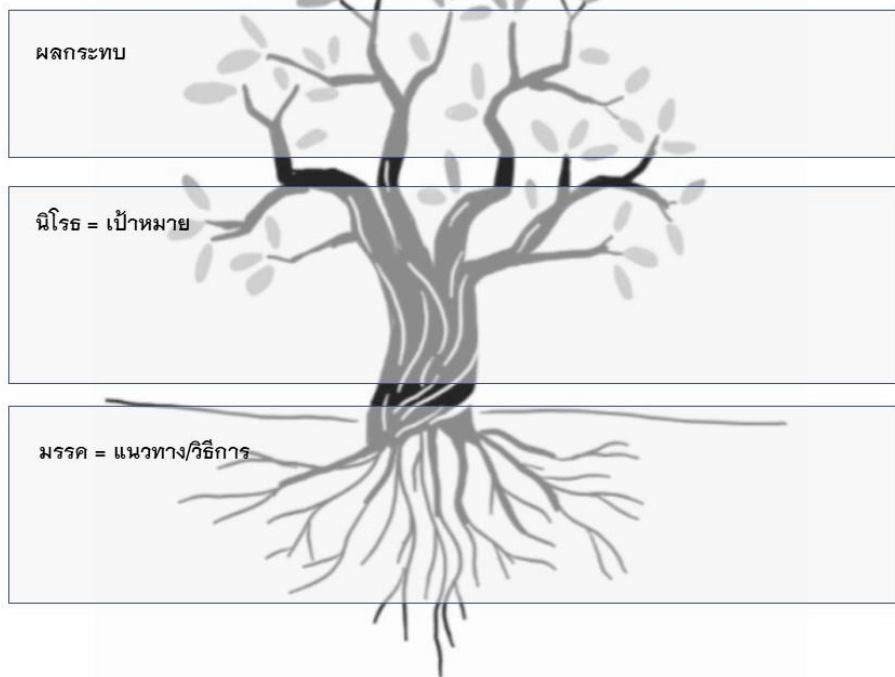
2. ในระหว่างที่ทุกคนกำลังแสดงความคิดเห็นเรื่องประเด็นปัญหาในชุมชน วิทยากรกระบวนการอาจจะปล่อยให้สมาชิกหรือชุมชนได้ลงความคิดเห็นกันเอง แล้ววิทยากรกระบวนการทำหน้าที่สรุปประเด็นปัญหาทำให้กระชับ จัดหมวดหมู่ เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น

เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis [ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่หนึ่ง ต้นทุกข์]

ภาพ : ตัวอย่าง ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ 1 ต้นทุกข์ (ปัญหา/สาเหตุ/ผลกระทบ)

เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis [ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่สอง ต้นสุข]

ภาพ : ตัวอย่าง ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ 2 ต้นสุข (เป้าหมาย/แนวทางหรือวิธีการ/ผลกระทบ)

ตอนที่ 2 ผลการทดลองใช้กระบวนการรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการทดลองนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่พัฒนาขึ้น ซึ่งได้ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา มีนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ลงทะเบียนเรียนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2565 จำนวน 16 รูป/คน เป็นนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีสุดท้าย หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยนิสิตได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เป็นการนำเอากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานไปใช้ในการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธ เพื่อเสริมสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุในชุมชน ดำเนินงานตามกรอบแนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project) 7 ขั้นตอน ประกอบด้วย ดังนี้ ระยะเวลาที่ 1 จัดเวทีค้นหาปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือการระดมสมอง” ระยะเวลาที่ 2 ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา การออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต ระยะเวลาที่ 3 การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา ระยะเวลาที่ 4 ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน ระยะเวลาที่ 5 ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน ระยะเวลาที่ 6 สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน และระยะเวลาที่ 7 จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ซึ่งในที่นี้ นำมาเสนอในรูปแบบบทความวิจัย มีรายละเอียดผลการดำเนินงานเสนอเป็นบทความวิจัย⁵⁷ ดังต่อไปนี้

บทนำ

สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานผลดำเนินการสำรวจประชากรสูงอายุ ในปี 2565 มีผู้สูงอายุ (60 ปี ขึ้นไป) จำนวน 13,358,751 คน หรือร้อยละ 19.6 ของประชากรทั้งหมด แบ่งเป็นผู้สูงอายุชาย ร้อยละ 44.7 และผู้สูงอายุหญิง ร้อยละ 55.3 ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุวัยต้น (60-69 ปี) คิดเป็น ร้อยละ 57.2 จำแนกผู้สูงอายุในแต่ละภาค ดังนี้ ภาคเหนือมีร้อยละของผู้สูงอายุสูงสุด ร้อยละ 25.2 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 22.5 ส่วนภาคกลางและภาคใต้มีร้อยละของผู้สูงอายุใกล้เคียงกัน ร้อยละ 17.2 และ 16.6 ตามลำดับ และกรุงเทพมหานครมีร้อยละของผู้สูงอายุต่ำสุด ร้อยละ 15.1 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565) จากกระแสการก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย ภาครัฐบาลจึงวางแผนรับมือทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนเตรียมการในด้านสวัสดิการบริการ และสร้างหลักประกันต่าง ๆ เพื่อรองรับประชากรสูงอายุในอนาคต กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กำหนดนโยบายขับเคลื่อนการทำงานเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการเสริมประสิทธิภาพทางสังคมในลักษณะการพัฒนาศักยภาพและการสร้างเครือข่ายในกลุ่มผู้สูงอายุ การส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพตลอดช่วงชีวิตภายใต้กิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุและศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ (กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2564) ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ มีความศรัทธาเชื่อมั่นในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น แท้จริงแล้วในวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ มีการน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนไปยึดถือปฏิบัติ โดยอยู่ในรูปแบบของประเพณี วิถีวัฒนธรรมไทย องค์การทางศาสนาจึงเป็นเสาหลักที่พึ่งทางด้านจิตใจที่สำคัญของชาวไทยมาแต่อดีต ฉะนั้น จึงเห็นว่าหน่วยงานต่าง ๆ ที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ควรมีการนำเอาหลักธรรมคำสอนทาง

⁵⁷บทความวิจัยฉบับนี้ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๖๖) : ๕๖-๗๗.

พระพุทธศาสนาไปใช้เป็นเครื่องมือช่วยเยียวยารักษาจิตใจผู้สูงอายุ ในมิติของการพัฒนาสุขภาพทางด้านจิตใจ ที่ก่อให้เกิดสุขภาวะทางด้านสังคมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในครอบครัว ชุมชน ทั้งกลุ่มคนวัยเดียวกันและการปรับตัวอยู่ร่วมกันกับคนต่างวัย รวมทั้งสุขภาวะทางด้านปัญญา คือ การมีโลกทัศน์ ชีวทัศน์ รู้และเข้าใจสังขารของโลกละชีวิตตามทัศนะคำสอนทางพุทธปรัชญา เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำเนินชีวิตไปอย่างมีความสุขในการอยู่ร่วมกับคนวัยเดียวกันหรือต่างวัยในสังคม

ด้วยจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมไทย ประกอบกับธรรมชาติของผู้สูงอายุที่ต้องเผชิญกับความเสื่อมและภาวะความถดถอยทางร่างกาย จิตใจ และความสัมพันธ์ทางสังคม มักจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของผู้สูงอายุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยผู้สูงอายุประสบปัญหาด้านจิตใจที่มาจากความรู้สึกลึกเหงาว่าเหว และไม่เห็นคุณค่าในตนเอง ปัญหาการถูกเอาเปรียบที่เป็นผลมาจากการไม่รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ปัญหาช่องว่างในการสื่อสารและการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น ๆ (สิรินทร พิบูลภาณุวัฒน์ และคณะ, 2563) เห็นได้ว่าปัญหาด้านจิตใจเหล่านี้ ล้วนเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ การน้อมนำเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา (Buddhist Perspective) มาใช้ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้สูงอายุ จึงเป็นอีกทางเลือกที่สามารถนำไปสู่การการแก้ไขปัญหาและพัฒนาวิธีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี โดยการนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ให้มีความสอดคล้องกับวิธีการดำเนินชีวิต นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เสริมสร้างความฉลาดทางอารมณ์ สุขุม เข้าใจชีวิต เผชิญปัญหาได้โดยการยอมรับและเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง ปฏิบัติกิจกรรมอันมีคุณประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจอย่างสม่ำเสมอ ดำเนินชีวิตด้วยความมีสุขภาพจิตที่ดีและพัฒนาภาวะจิตใจของตนไปสู่ความรู้สึกลึกซึ้งพอใจ ภูมิใจในชีวิตของตนที่เกิดมา สามารถจัดการกับชีวิตที่ดำเนินในแต่ละวัน มีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขอย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สป.อว.) ในโครงการทุนพัฒนาศักยภาพการทำงานวิจัยของอาจารย์รุ่นใหม่ ภายใต้หัวข้อวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการดำเนินงานโครงการวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้ ได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนบูรณาการกับการวิจัย โดยคณาจารย์ร่วมกับคณะนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ 3 ผู้กำลังศึกษารายวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา (Independent Study on Buddhism) ในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้นำเอากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ลงไปดำเนินการศึกษาเชิงพื้นที่ในชุมชนวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยปักหมุดหมายสำคัญไปที่ปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุในชุมชน ทำให้ทราบว่าผู้สูงอายุในชุมชนมีความสนใจในการเข้าร่วมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน แต่ต้องเดินทางไปเข้าร่วมปฏิบัติในสำนักต่าง ๆ ที่เปิดให้มีการจัดปฏิบัติธรรม ซึ่งอยู่ห่างไกลจากชุมชนที่อาศัยอยู่ ทำให้เกิดความไม่สะดวกในเรื่องการเดินทางไปเข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งสะท้อนให้ทราบว่าปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุไม่เอื้ออำนวยในการเข้าร่วมกิจกรรมเพราะไม่สามารถปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของสำนักปฏิบัตินั้น ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้ผู้สูงอายุในชุมชนจึงต้องการให้มีการจัดกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะจิต ทักษะการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมีลักษณะเป็นกิจกรรมวิถีพุทธที่มีความยืดหยุ่นให้ผู้ที่มีปัญหาเรื่องสุขภาพทางด้านร่างกายสามารถเข้าร่วมได้ตามกำลังความสามารถอย่างเหมาะสม

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุควรมีกิจกรรมต่าง ๆ ทำร่วมกันในชุมชนเพื่อคลายความเครียดความเหงาและเสริมสร้างสุข

ภาวะทางจิต (ภัทรธิดา ผลงาม และคณะ, 2563) ซึ่งมีผลการวิจัยค้นพบว่า ผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมสูงจะมีการปรับตัวได้ดี ทั้งทางร่างกายจิตใจและสังคมและบุคคลที่สามารถดำรงกิจกรรมทางสังคมได้จะเป็นผู้ที่มีความพอใจในชีวิตสูงและมีภาพลักษณ์เกี่ยวกับตัวเองดี (อรรถพล เกิดอรุณสุขศรี และคณะ, 2563) และยังมีผลการวิจัย พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ไม่มีปัญหาทางด้านสุขภาพจิต เกิดจากการได้เข้าวัด ฟังธรรม สวดมนต์เป็นประจำ ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา (นิวัฒน์ พุฒวันเพ็ญ, 2563) โดยมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุตามหลักวิถีพุทธ พบว่า กิจกรรมวิถีพุทธทำให้ผู้สูงอายุมีจิตใจที่สบาย สงบ จิตใจมั่นคงเข้มแข็ง โปรแกรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุควรมีกิจกรรมที่หลากหลายสอดคล้องกับกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกให้กับผู้สูงอายุได้นำไปปฏิบัติได้เหมาะสมกับสุขภาพของตนเองและเหมาะสมตามยุคดิจิทัล (ฐิติยา เนตรวงษ์ และคณะ, 2562)

จากการสะท้อนความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัย ประกอบด้วย คณาจารย์นิสิต นักวิจัยชาวบ้าน จึงเห็นว่าควรมีการสร้างร่วมมือกับผู้สูงอายุในชุมชน รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ภาคประชาสังคม เป็นต้น ในการร่วมมือกันออกแบบพัฒนาและทดลองใช้กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุให้มีทักษะการดำเนินชีวิตที่สงบสุขในบั้นปลาย โดยการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาบูรณาการกับความรู้ของวิทยาการสาขาอื่น ๆ พัฒนาเป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อทดลองใช้กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ใช้วิธีดำเนินการวิจัยในรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) มีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัย : การศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยการจัดสนทนากลุ่มร่วมกับผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนวัดวัดบางหลวง

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนา : การพัฒนาคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยการออกแบบกิจกรรมจากการศึกษาความต้องการของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง ควบคู่กับศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ขั้นตอนที่ 3 การวิจัย : การทดลองใช้คู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยนำไปทดลองใช้จัดกิจกรรมกับผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนา : การประเมินผลการทดลองใช้คู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยการจัดสนทนากลุ่มร่วมกับผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนวัดวัดบางหลวง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จำนวน 22 คน ผู้เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุตำบลบางหลวง ปี พ.ศ. 2565 โดยการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อออกแบบและพัฒนา กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยมีลำดับขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

1.1) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนา กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม

1.2) กำหนดประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วยประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหาสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ และประเด็นคำถามเกี่ยวกับความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

1.3) นำแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

1.4) ปรับปรุงแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

2. คู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

2.1) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนา กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

2.2) ออกแบบคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

2.3) นำคู่มือฉบับร่างเสนอผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

2.4) นำคู่มือฉบับร่างเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

2.5) ปรับปรุงคู่มือตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้คู่มือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

3. แบบสังเกตพฤติกรรมกรรมกรมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

3.1) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

3.2) สร้างแบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

3.3) นำแบบสังเกตเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

3.4) ปรับปรุงแบบสังเกตตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

4. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

4.1) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

4.2) กำหนดประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค ข้อเด่น ข้อด้อย ของกิจกรรม และประเด็นคำถามเกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนากิจกรรม

4.3) นำแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

4.4) ปรับปรุงแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลเชิงเอกสาร

การศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ วารสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบเครื่องมือ ได้แก่ แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม แบบสังเกตพฤติกรรม และคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

2. ข้อมูลภาคสนาม

2.1 ขอนหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการจัดสนทนากลุ่ม และการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

2.2 นำหนังสือขอความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ คณะผู้วิจัย อาจารย์ นิสิต ผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง นักวิจัยชาวบ้าน เพื่อสร้างความร่วมมือในการออกแบบและพัฒนาคู่มือการจัดกิจกรรม โดยการจัดสนทนากลุ่ม

2.3 นำหนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือทุกฉบับจากผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา ความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล และหนังสือขอความอนุเคราะห์อำนวยความสะดวกในการการจัดกิจกรรมจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล

2.4 การเก็บข้อมูลจากการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ระหว่างวันที่ 13-15 เดือนมกราคม 2566 ณ วัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรมและแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร และการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม โดยการดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ (เจริญพงษ์ วิชัย, 2564) ขั้นที่ 1 กำหนดมโนทัศน์ (Concept) ขั้นที่ 2 รวบรวมสาระเนื้อหา (Content) ขั้นที่ 3 วิเคราะห์/สังเคราะห์จำแนกกลุ่มข้อมูล (Classification)

การวิเคราะห์ สังเคราะห์ จำแนกกลุ่มข้อมูล ตีความและประมวลผลข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม จำแนกข้อมูลออกเป็น 2 ชุด คือ 1) ข้อมูลเพื่อออกแบบและพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ 2) ข้อมูลเพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ และการประมวลผลข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากแบบสังเกตพฤติกรรม แบบบันทึกการจัดกลุ่มสนทนา บัตรคำ สะท้อนการเรียนรู้ ความคิด อารมณ์ของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จากการทบทวนเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ สรุปได้ว่า ปัญหาสุขภาพด้านร่างกายเมื่อย่างเข้าสู่วัยชรา ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคมในการปรับตัวอยู่ร่วมกับคนครอบครัว หรือบุคคลอื่นในสังคมที่เป็นคนต่างวัย และปัญหาอื่น ๆ ล้วนมีผลกระทบต่อปัญหาเกี่ยวกับสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ซึ่งพบว่าที่ผ่านมาได้มีการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ และมีการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาบูรณาการกับแนวคิดทางด้านจิตวิทยาในการจัดกิจกรรมพัฒนาสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ทำให้ทราบได้ว่าหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถมีความสำคัญในการช่วยแก้ปัญหาเรื่องนี้ได้โดยตรง

จากผลการสนทนากลุ่มครั้งที่ 1 ร่วมกับผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง ทำให้ทราบถึงความต้องการในการพัฒนาสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุด้วยการจัดกิจกรรมวิถีพุทธ ได้แก่ ความต้องการความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักการและแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน และการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาเยียวยาจิตใจของตนเอง การดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสังฆธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขสงบจากภายใน ในการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุเห็นชอบร่วมกันว่าควรมีกิจกรรมหลัก 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ภาคทฤษฎีที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับวิชาชีวิตตามที่ตนจะคำสอนทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่สองเป็นกิจกรรมภาคการปฏิบัติทางด้านจิตใจ โดยการจัดกิจกรรมต่อเนื่องเป็นเวลาอย่างน้อย 2 คืน 3 วัน และได้ร่วมกันตั้งชื่อกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ว่า กลุ่ม “เพื่อนบางหลวงรักษัธรรม”

2. ผลการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยการนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุในชุมชน ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 มาใช้ในการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตผู้สูงอายุเพื่อให้สอดคล้องกับ

ความต้องการของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง ควบคู่กับการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการออกแบบและพัฒนาเป็นคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรม นำคู่มือการจัดกิจกรรมฉบับร่างเข้าสู่การสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 ในรูปแบบออนไลน์ ผ่านโปรแกรม zoom เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและความต้องการในการพัฒนากิจกรรม สรุปผลการสนทนากลุ่มให้มีการปรับปรุงรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรม แสดงสาระสำคัญของกิจกรรม บอกวัตถุประสงค์ของกิจกรรม อธิบายลักษณะของการจัดกิจกรรม และระบุวิธีการวัดประเมินผลกิจกรรม ในระยะการพัฒนาคู่มือมีการปรับปรุงรายละเอียดของกิจกรรมตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ผลลัพธ์ที่เกิดจากวิจัยในขั้นตอนนี้ คือ คู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ จำนวน 7 กิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 รู้จักใจ รู้จักธรรม

สาระสำคัญ การเรียนรู้วิธีการเจริญภาวนาตามหลักสติปัฏฐานสูตร ผ่านการฝึกปฏิบัติในอิริยาบถ นั่งกับเดิน เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจและมีสติตามดูรู้กายรู้ใจ ไม่ส่งจิตออกนอก เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริงด้วยจิตที่ตั้งมั่นและเป็นกลาง เป็นการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะทางจิต ในการมีสติอยู่กับปัจจุบันอารมณ์ เกิดการตื่นรู้ เห็นสังขาร กฏแห่งความจริงตามหลักไตรลักษณ์

วัตถุประสงค์ (1) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจวิธีการเจริญภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน (2) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้และเข้าใจจุดมุ่งหมายของการเจริญภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน (3) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีทักษะในการพิจารณาความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์

ลักษณะกิจกรรม การฟังธรรมบรรยายเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน และการฝึกเจริญสติในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน และการฝึกสติอยู่กับอารมณ์ความรู้สึก การเคลื่อนไหวของร่างกาย และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน การจัดกิจกรรมให้มีความยืดหยุ่นตามความเหมาะสมกับสุขภาพทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุ

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนา ถาม - ตอบ ความรู้ความเข้าใจ ข้อเสนอแนะทางปฏิบัติ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การปฏิบัติกัมมัฏฐาน

กิจกรรมที่ 2 แปลมนต์ คັນธรรม

สาระสำคัญ ทำวัตรเช้า - เย็น สวดมนต์แปล เพื่อให้ทราบถึงความหมายของบทสวดมนต์ ส่งจิตคล้อยตามพิจารณาในความหมายให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง น้อมจิตสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย การพิจารณาสังขารของชีวิตจากบทสวดมนต์แปล พระสูตรต่าง ๆ และบทปลงสังขาร

วัตถุประสงค์ (1) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการสวดมนต์ (2) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจสาระธรรมของบทสวดมนต์แปล (3) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีทักษะในการสวดสาธยายบทสวดมนต์แปล

ลักษณะกิจกรรม การประสานเสียงสวดสาธยายบททำวัตรเช้า-เย็น และบทสวดมนต์อื่น ๆ ที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมและเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยการสวดเป็นภาษาบาลีพร้อมแปลความหมายเป็นภาษาไทย

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนา การถาม-ตอบ ความเข้าใจในสาระธรรมจากบทสวดมนต์

กิจกรรมที่ 3 ฟังสุข ฟังทุกข์ ฟังธรรม

สาระสำคัญ การบรรยายธรรมหัวข้อธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ และทักษะการดำเนินชีวิตที่ปรับเปลี่ยนตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดแรงคิดเข้าใจความจริงของโลกและชีวิต

วัตถุประสงค์ (1) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ (2) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีทักษะในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา (3) เพื่อให้ผู้สูงอายุนำข้อคิดหลักธรรมจากการฟังบรรยายไปถ่ายทอดต่อให้ผู้อื่นฟังได้

ลักษณะกิจกรรม เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้คณะนิสิตผู้ร่วมวิจัยได้ฝึกทักษะในการเผยแพร่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ด้วยภาษาร่วมสมัยที่ผู้ฟังเข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้ได้จริง โดยการบรรยายตามหลักพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้า คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้งกล้า ร่าเริง

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนา การถาม-ตอบ ความเข้าใจในสาระธรรมจากกิจกรรม

กิจกรรมที่ 4 เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ

สาระสำคัญ การออกเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง หรือผู้ป่วยที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เป็นการไปเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้าน แจกเครื่องอุปโภคบริโภค เรียนรู้สังขารของชีวิต เห็นความเจ็บป่วยของชีวิตเป็นเรื่องธรรมดา เจริญพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ปรับสภาวะภายในให้จิตใจเหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมทางจิต

วัตถุประสงค์ (1) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เจริญพรหมวิหารธรรมผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน (2) เพื่อให้ผู้สูงอายุพิจารณาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ธรรมดาของชีวิต (3) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ ตระหนักรู้สังขารของชีวิต

ลักษณะกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง ผู้สูงอายุในชุมชน ร่วมกับเทศบาลตำบลบางหลวง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบางหลวง ภาคประชาสังคม สมาชิกชมรมผู้สูงอายุตำบลบางหลวง เพื่อเป็นการเยี่ยมเยียนและบริจาคเครื่องอุปโภคบริโภคที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับผู้รับมอบ

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนา ถาม-ตอบ ความเข้าใจสาระธรรมจากกิจกรรม

กิจกรรมที่ 5 คั่นคว้าน คั่นคว้านธรรม

สาระสำคัญ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่องการเลือกเฟ้นวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน โดยจำแนกตามจริต 6 ประเภท ได้แก่ อสุภะกัมมัฏฐานเหมาะกับราคะจริต การเจริญเมตตาเหมาะกับโทสะจริต การเจริญอานาปานสติเหมาะกับโมหะจริต กัปปิตถกจริต อนุสสติ 10 เหมาะกับสัทธาจริต มรณานุสสติเหมาะกับพุทธจริต

วัตถุประสงค์ (1) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจเรื่องจริต 6 (2) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ทราบลักษณะนิสัยและจริตของตน (3) เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจหลักการเจริญกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน

ลักษณะกิจกรรม เกมสื่อบอกจริต โดยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทำแบบสอบถาม และรวมคะแนน โดยแบ่งช่วงคะแนนในแต่ละกลุ่ม จำแนกกลุ่มนั้น ๆ ออกเป็นประเภทจริตต่าง ๆ ตามช่วงคะแนน ให้ผู้เข้าร่วมสะท้อนคิดลักษณะนิสัยของตนกับจริตนั้น ๆ พร้อมกับบอกข้อดีข้อเสียของจริตแต่ละประเภท

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนา ถาม-ตอบ ความเข้าใจเกี่ยวกับกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน

กิจกรรมที่ 6 ถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน

สาระสำคัญ สะท้อนคิดเส้นทางชีวิตที่ผ่านมา แลกเปลี่ยนประสบการณ์การประยุกต์ใช้หลักธรรม
อุบายวิธีในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข สรุปรวบรวมเป็นข้อคิด คติธรรม เพื่อนำภูมิปัญญาวิชาชีวิตไปเผยแพร่
ส่งต่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

วัตถุประสงค์ (1) เพื่อให้ผู้สูงอายุสะท้อนคิดการประยุกต์ใช้หลักธรรม อุบายวิธีในการดำเนินชีวิต
(2) เพื่อให้ผู้สูงอายุตระหนักรู้ เกิดความภูมิใจ ในตนเอง (3) เพื่อให้ผู้สูงอายุ เห็นคุณค่าในตนเองจากการแชร์
ประสบการณ์ภูมิปัญญาวิชาชีวิต

ลักษณะกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมรวมกลุ่มกัน เขียน mind map เกี่ยวกับ ปัญหา อุปสรรคของ
การดำเนินชีวิต พร้อมกับแสดงอุบายวิธี การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ให้ผู้สูงอายุทุก
ท่านเขียนข้อคิด คติธรรมของตนใส่กระดาษ post-it นำมาแปะที่บอร์ด ให้ตัวแทนกลุ่มออกมาบรรยายสรุปข้อคิด
คติธรรม ที่อยากจะบอกกับคนรุ่นหลัง นำไปใช้เมื่อเจอปัญหาชีวิต

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสนทริยสนทนา ถาม-ตอบ
แลกเปลี่ยน ผลการถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน

กิจกรรมที่ 7 ตักบาตร เติมนุญ

สาระสำคัญ จัดกิจกรรม สร้างความรักความสามัคคีของคนในชุมชน โดยการร่วมกันบริจาคเครื่อง
อุปโภคบริโภคด้วยการตักบาตรให้กับพระภิกษุ เพื่อนำไปมอบต่อให้กับวัดและชาวบ้าน

วัตถุประสงค์ (1) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อสร้างสาธารณะประโยชน์ตาม
หลักสังคหวัตถุ 4 (2) เพื่อให้ผู้สูงอายุตระหนักเห็นความสำคัญของการร่วมกันสร้างประโยชน์ผู้อื่น (3) เพื่อให้
ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตักบาตร เติมนุญ

ลักษณะกิจกรรม คณะพระภิกษุออกบิณฑบาตในชุมชน โดยการสร้างความร่วมมือกับภาค
ประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นำอาหารที่ได้จากการบิณฑบาตมอบให้กับผู้ป่วยติดเตียงและคนยากไร้
ในชุมชน

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสนทริยสนทนา ถาม-ตอบ
สาระธรรม ผลประโยชน์จากการร่วมกันจัดกิจกรรม

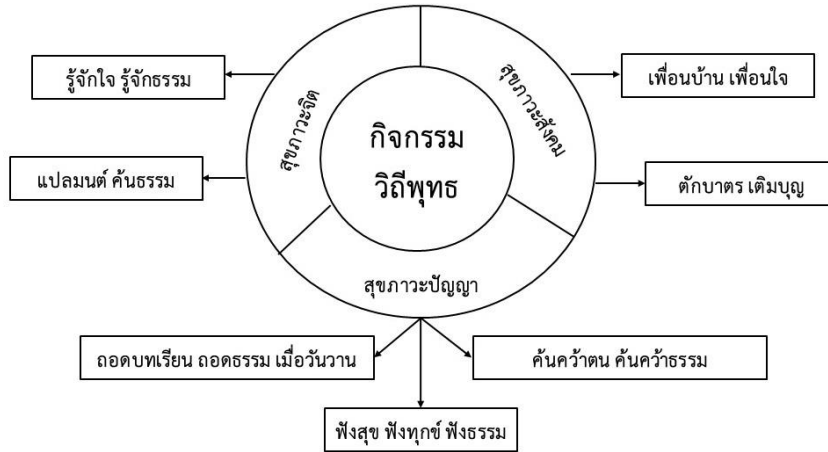
3. ผลการทดลองใช้และประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การทดลองใช้กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของ
ผู้สูงอายุ โดยมีผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 22 คน ซึ่งจัดกิจกรรมระหว่าง วันที่ 13-15 มกราคม
2566 ณ วัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผลการวิเคราะห์เหตุผลและความคิดเห็น
ของผู้สูงอายุที่มีต่อกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตผู้สูงอายุ จากการสังเกต การจัดสนทริยสนทนา และ
การสนทนากลุ่ม ระหว่างการดำเนินกิจกรรมและภายหลังจากการจัดกิจกรรม ทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุมีทัศนคติที่ดี
ต่อการการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิต มีความตระหนักว่าตนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการออกแบบและ
พัฒนากิจกรรมทำให้เกิดความภาคภูมิใจและความตื่นตัวในการเข้าร่วมกิจกรรม ได้เรียนรู้ ทดลองฝึกปฏิบัติผ่าน
กิจกรรมต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นจากหลักการและวิธีการเสริมสร้างสุขภาวะจิตผู้สูงอายุ ด้วยการนำหลักคำสอนทาง
พระพุทธศาสนาบูรณาการกับวิทยาการของศาสตร์สาขาอื่น ๆ พัฒนาเป็นกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่
กิจกรรมที่ 1 รู้จักใจ รู้จักธรรม ทำให้ทราบว่าผู้สูงอายุผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความสนใจและมีพื้นฐานความรู้ความ
เข้าใจเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐาน จากการได้รับฟังธรรมะบรรยายจากคณะพระนิสิต และการจัดสนทริย
สนทนาทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคอุบายวิธีในการปฏิบัติทางจิต เช่น การฝึกมีสติอยู่กับการเคลื่อนไหว

ทางร่างกายอิริยาบถต่าง ๆ การฝึกสติ สังเกตตามดูรู้อารมณ์ ความรู้สึกสุขทุกข์ ความสบายใจ ความอึดอัดขัดเคือง ความโกรธ และความคิดที่เกิดขึ้นภายในใจ จากการสะท้อนความคิดเห็นทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุตระหนักเห็นคุณค่าที่สำคัญและประโยชน์ของการจัดกิจกรรม ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันให้มีสติมากขึ้น กิจกรรมที่ 2 แพลมนต์ คั่นธรรม ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจจากการคิดอย่างใคร่ครวญในคำแปลของบทสวดมนต์ จิตใจเกิดความสงบ เข้าใจความจริงของชีวิต ยอมรับกับความสูญเสีย ความพลัดพราก ความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเมื่ออย่างเข้าสู่วัยชรา และเกิดความสุข ความอึดใจจากการได้ฝึกเจริญเมตตาตามหลักพรหมวิหาร ด้วยการแผ่เมตตาจิตตั้งความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ทำให้มองเห็นคุณค่าในตนเองและมีความพึงพอใจในชีวิต กิจกรรมที่ 3 ฟังสุข ฟังทุกข์ ฟังธรรม, กิจกรรมที่ 5 คั่นคว่าตน คั่นคว่าธรรม, และกิจกรรมที่ 6 ถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน จากกิจกรรมเหล่านี้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้วิธีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ในการเสริมสร้าง สุขภาวะจิตด้วยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดูแลรักษาจิตใจ การบริหารอารมณ์ของตนเอง เมื่อประสบกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตประจำวัน การจัดสุนทรียสนทนาทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ในการดูแลจิตใจตนเอง เช่น เมื่อประสบกับความผิดหวัง ความสูญเสีย หรือเหตุการณ์อื่น ๆ ที่ ก่อให้เกิดความเครียดวิตกกังวล ทำให้ได้รับวิธีการจัดการความเครียดจากวงสนทนา ซึ่งสามารถนำไปปรับ ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ต่อให้ผู้อื่นได้ ทำให้ผู้สูงอายุตระหนักเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้น กิจกรรมที่ 4 เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกับคณะพระนิสิตผู้จัดกิจกรรมออกตรวจเยี่ยมเพื่อนบ้านที่เป็นผู้สูงอายุป่วยติดเตียง เกิดการเรียนรู้พิจารณาเห็นความเจ็บป่วย ความเสื่อมสลายของร่างกายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต และการร่วมวง สุนทรียสนทนาเกี่ยวกับคุณค่าและประโยชน์ของการเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้เกิดการคิดเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องการ ฝึกมรณสติภาวนา ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการนำเครื่องอุปโภคบริโภคไปมอบ ให้กับผู้ยากไร้เพื่อเป็นการช่วยเหลือกันและการแสดงความห่วงใยไต่ถามสุขทุกข์ กิจกรรมนี้จึงเป็นการเสริมสร้างสุข ภาวะทางสังคม กิจกรรมที่ 7 ตักบาตร เติมนบุญ มีการประกาศให้ประชาชนทราบว่า เป็นกิจกรรมที่ร่วมกันบริจาค เครื่องอุปโภคบริโภค ด้วยวิธีการนำมาตักบาตรพระสงฆ์เพื่อรวบรวมของที่ได้ไปแจกจ่ายกับคนในชุมชน ตาม วัตถุประสงค์ของการทำกิจกรรมเพื่อนบ้าน เพื่อนใจ ซึ่งเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างผู้สูงอายุกับเพื่อนบ้าน ทุกช่วงวัย จากเวทีสุนทรียสนทนาทำให้ทราบว่าผู้สูงอายุตระหนักเห็นคุณค่าในตนเอง รู้สึกว่าตนเองสามารถมีส่วน ร่วมเป็นพลังในการสร้างสังคมแห่งสันติสุขให้เกิดขึ้นในชุมชนได้

องค์ความรู้จากกรณีวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบาง หลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม นำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นกรอบคิดในการพัฒนาเป็น กิจกรรมต่าง ๆ โดยการออกแบบกิจกรรมร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ผู้สูงอายุในชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล และคณะผู้วิจัย เพื่อ เสริมสร้างสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุ พบว่า กิจกรรมวิถีพุทธที่พัฒนาขึ้น เมื่อนำไปทดลองใช้กับผู้สูงอายุกลุ่ม ตัวอย่าง มีผลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุ สรุปได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงองค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า การนำเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นกรอบในการพัฒนาเป็นกิจกรรมให้ผู้สูงอายุได้ทดลองฝึกปฏิบัติด้วยตนเองควบคู่กับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันด้วยการจัดกลุ่มสุนทรียสนทนา และการร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคม ส่งผลให้เกิดสุขภาวะด้านต่าง ๆ จำแนกได้ดังนี้

(๑) กิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาวะจิต ประกอบด้วย กิจกรรมแปลมนต์ คัมภีร์ธรรม และ กิจกรรมรู้จักใจ รู้จักธรรม

(๒) กิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญา ประกอบด้วย กิจกรรมคันคว้าน คันคว่ำธรรม กิจกรรมถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน และกิจกรรมฟังสุข ฟังทุกข์ ฟังธรรม

(๓) กิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาวะสังคม ประกอบด้วย กิจกรรมเพื่อนบ้าน เพื่อนใจ และกิจกรรมตักบาตร เติมนบุญ

6. ผลผลิต (output) หรือ ตัวชี้วัดในแต่ละช่วงรายงานความก้าวหน้า

กิจกรรม	ผลผลิต (output)		หมายเหตุ
	ตามข้อเสนอ	ตามเวลาที่รายงาน	
1. ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน กำหนดประเด็นกิจกรรม แผนงาน การวิจัยให้ชัดเจน	มกราคม - กุมภาพันธ์ 2565	มกราคม - กุมภาพันธ์ 2565	
2. วิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสาร สัมภาษณ์/สนทนากลุ่มออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชน โดยใช้วิจัยเป็นฐาน	มีนาคม - เมษายน 2565	มีนาคม - เมษายน 2565	

3. ทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี	พฤษภาคม – กันยายน 2565	ตุลาคม 2565 – กุมภาพันธ์ 2566	จัดการเรียนการสอนรายวิชาวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษา ที่ 2/2565
4. ประเมินผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	ตุลาคม 2565	มีนาคม 2566	
5. สันทนาการกลุ่ม สรุปพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	พฤษภาคม 2565	เมษายน 2566	
6. เสนอร่างวิจัยฉบับสมบูรณ์/สรุปเป็นบทความวิจัย	ธันวาคม 2565	พฤษภาคม 2566	

- 6.1 ผลงานตีพิมพ์ในวารสารระดับนานาชาติ (ถ้ามี) (โปรดระบุชื่อผู้แต่ง ชื่อเรื่อง ชื่อวารสาร ปี เล่มที่ เลขที่ เลขหน้า ค่า Quartile และ ค่า Impact factor)
- 6.2 การพัฒนากำลังคน
 นักศึกษาระดับปริญญาตรี 30 รูป/คน นักศึกษาระดับปริญญา 30 รูป/คน

ลงชื่อ..... หัวหน้าโครงการ
วันที่ 31 / พฤษภาคม / 2566